

**UCHWAŁA NR XII/83/2015
RADY GMINY SANOK**

z dnia 16 października 2015 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok na lata 2015-2018

Na podstawie art.7 ust. 1 pkt 9, art.18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 roku, poz. 594, z późn. zm.), oraz art.87 ust.3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014r. poz. 1446 z późn. zm.) po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Rada Gminy Sanok

uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok na lata 2015-2018 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Sanok.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Sanok

Tadeusz Burka

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SANOK

NA LATA 2015-2018

oprac. mgr BARTOSZ PODUBNY

SPIS TREŚCI:

SPIS TREŚCI:	1
I. WSTĘP	4
II. PODSTAWA PRAWNA I CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	6
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	10
IV.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:.....	10
IV.2. Relacje <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok</i> z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	13
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	22
V.1. Relacje <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok</i> z dokumentami opracowanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy)	22
V.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy Sanok	24
V.2.1. Zabytki nieruchome z wyszczególnieniem obiektów o istotnej wartości i znaczeniu	25
V.2.2 Cmentarze i sztuka sepulkralna.....	50
V.2.3. Zabytki ruchome.....	53
V.2.4. Zabytki archeologiczne	58
V.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	74
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	79
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	81
VII.2. Priorytet: Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla Gminy Sanok.....	81
VII.3. Priorytet: Opieka nad zabytkami ruchomymi.	83
VII.4. Priorytet: Opieka nad zabytkami archeologicznymi.	83
VII.5. Priorytet: Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach.....	84
VII.6. Priorytet: Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.	84
VII.7. Zadania <i>Programu</i> do realizacji w latach 2015-2018 [do opracowania przez Gminę].	85

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZASADY OCENY REALIZACJI *GMINNEGO*

PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SANOK..... 86

IX. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA *GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY*

SANOK..... 87

IX.1. Prognozy dotyczące finansowania zadań *Programu* przewidziane do realizacji
w latach 2015-2018 [do opracowania przez Gminę]..... 88

X. ANEKSY 89

X.1. ANEKS nr 1 – Wykaz obiektów w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Sanok..... 89

X.2. ANEKS nr 2 - Wykaz stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na obszarze
Gminy Sanok na podstawie AZP, danych archiwalnych oraz badań wykopaliskowych .. 94

X.3. ANEKS nr 3 – Wykaz obiektów proponowany do ujęcia w Gminnej Ewidencji
Zabytków Gminy Sanok 132

I. WSTĘP

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem wprowadzonym przez *Ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z 2003 r. Ustawodawca biorąc pod uwagę zmiany ustrojowe, a ramach nich coraz większą rolę władz samorządowych, wprowadził dla nich nowe obowiązki odnoszące się do opieki nad zabytkami, przez co zwiększył częściowo odpowiedzialność samorządów za zachowanie narodowego dziedzictwa na poziomie lokalnym. Obowiązek sporządzenia Programu został nałożony na gminy, miasta, ale także na powiaty czy też województwa. Jego podstawowym celem jest przybliżenie samorządom tematyki dotyczącej ochrony dziedzictwa kulturowego na danym terenie administracyjnym.

Przedmiotem *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok* opracowanego na lata 2015-2018 (dalej zwanego *Programem*) jest Gmina Sanok, jako jednostka administracyjna. *Program* zawiera analizę prawną ochrony zabytków oraz analizę dokumentów, które odnoszą się do ochrony i zagospodarowania dziedzictwa kulturowego. Następnie został opisany zasób zabytków znajdujących się na terenie Gminy. Dokonano tego poprzez scharakteryzowanie poszczególnych kategorii zabytków (zabytki nieruchome, ruchome, archeologiczne) podkreślając dzieła najbardziej wartościowe dla opisywanego terenu. Składnikiem *Programu* są także zestawienia zabytków wpisanych do rejestru zabytków zarówno nieruchomych, ruchomych jak i archeologicznych. Kolejnym ważnym punktem *Programu* jest dział zawierający sformułowane konkretne działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego Gminy oraz jego praktyczne zagospodarowanie.

Dokument niniejszy ma na celu zwrócenie uwagi na ochronę wartościowej spuścizny poprzednich pokoleń, wskazanie na cenne zabytki znajdujące się na terenie Gminy Sanok. Jest także propozycją sposobu ich zagospodarowania.

II. PODSTAWA PRAWNA I CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* został zapisany w uchwalonej w 2003 r. *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568; tekst ujednolicony dostępny m.in. na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa <http://www.nid.pl/idm,55,prawo-ochrony-zabytkow.html>).

Podstawę prawną opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok* stanowi Art. 87 *Ustawy o ochronie zabytków*, określający obowiązek gminy dotyczący sporządzania i uchwalania *Gminnego programu opieki nad zabytkami*, który:

- winien być opracowywany na okres 4 lat;
- służy celom określonym w ustawie;
- przyjmuje Rada Gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Z realizacji *Programu* Wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

W Art. 87 pkt. 2 *Ustawy...* zawarte są także najważniejsze cele opracowania programu opieki nad zabytkami, tj:

1. „Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.”

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy *Programu* został opracowany w oparciu o wymienione poniżej ustawy:

- **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. Nr 162 z dnia 17 września 2003 r., poz. 1568, z późn. zm. i rozporządzeniami);
- **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. Nr 16, poz. 950, tekst jednolity z dnia 12.10.2001 r. (Dz. U. Nr 142, poz. 1591);
- **Ustawa z dnia 26 marca 2012 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (jednolity tekst ustawy: Dz. U. z 2012 r., Nr 0, poz. 406)

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (zwanej dalej *Ustawą*) w art. 5 definiuje, że: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”

W kolejnym artykule - art. 6.1 i 6.2 określa podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. W myśl tejże ustawy ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

„1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej”.

Dodatkowo „Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Natomiast art. 7 *Ustawy* definiuje formy i sposób ochrony zabytków. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, (...).

Ustawa określa również obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków Gminy należą w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22. p. 4)
- sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19).
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

Artykuł 19 *Ustawy* określa konkretne działania, które odnośnie zabytków Gmina podejmuje wykonując własne zadania:

„1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

We wspomnianej gminnej ewidencji zabytków powinny znaleźć się:

- 1) Zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) Inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) Inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. (art. 22. p.5)

Szczegółowo określone obowiązki Gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których Gmina jest właścicielem lub posiadaczem zapisane są w *Ustawie* w art.: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72).

Do najistotniejszych (i co ważne: jej tylko przypisanych) kompetencji Gminy w zakresie ochrony zabytków należy możliwość utworzenia (na mocy uchwały rady gminy) parku kulturowego, stanowiącego jedną z form ochrony zabytków (art.16 i 17).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. Wymienione w ustawie zadania obejmują także zagadnienia odnoszące się wprost, bądź pośrednio do ochrony zabytków. Należą do nich w szczególności zadania, które obejmują kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki;
- zieleni gminnej i zadrzewień;
- cmentarzy gminnych;

- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy.

Ustawa z dnia 26 marca 2012 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej precyzuje, iż działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1, ust. 1); działalność kulturalna instytucji kultury nie stanowi przy tym działalności gospodarczej w rozumieniu odrębnych przepisów (art. 3, ust. 2). Mecenate nad nią sprawuje państwo oraz organy jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ich właściwości; polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opiece nad zabytkami (art. 1, ust. 2 i 4).

Ustawa precyzuje, iż formami organizacyjnymi działalności kulturalnej są w szczególności: teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury (art. 2). Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym, przy czym prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9). Organizator (w tym np. jednostka samorządu terytorialnego) zapewnia instytucji kultury środki niezbędne do rozpoczęcia i prowadzenia działalności kulturalnej oraz do utrzymania obiektu, w którym ta działalność jest prowadzona (art. 12).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

IV.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- ***Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*** uchwalony przez Radę Ministrów Uchwałą nr 125/2014 z dn. 24.06.2014 na lata 2014-2017
- ***Narodowa Strategia Rozwoju Kultury*** wraz z ***Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, Narodowy Program Kultury „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego”*** i ***Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”***

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest pierwszym tego typu opracowaniem w historii Rzeczypospolitej. Materiałem wyjściowym do jego opracowania był dokument *Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami*, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury w 2004 r.

W *Krajowym programie*, w ramach trzech obszarów, zdiagnozowano sposób funkcjonowania administracji związanej z ochroną zabytków, stan zabytków oraz obszar omawiający współpracę na rzecz ochrony zabytków. Następnie przeprowadzono analizę SWOT oraz skonfrontowano z dokumentami strategicznymi dla kraju. Jednym z istotniejszych rozdziałów jest ten poświęcony kierunkowi rozwoju. Zawarto w nim trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1: Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce
- Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków
- Cel szczegółowy 3: Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

Ważne są także Zagadnienia horyzontalne zdefiniowane w *Krajowym Programie*:

- a. Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w *Krajowym programie* i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są zagadnienia horyzontalne: tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych. Są to: uporządkowanie sfery ochrony zabytków nieruchomych – uporządkowanie rejestru oraz podniesienie jakości służb w zakresie realizacji pozostałych zadań w odniesieniu do zabytków nieruchomych (szkolenia, część zadań z podejścia krajobrazowego, wzmocnienie orzecznictwa),
- b. dostosowanie prawa i praktyki ochrony zabytków w Polsce do standardów międzynarodowych – ratyfikacja konwencji, ochrona zabytków ruchomych, wdrożenie podejścia krajobrazowego, w tym podkreślenie roli parków kulturowych – jako jednej z kluczowych form ochrony zabytków,
- c. wzmocnienie realizacji konstytucyjnej zasady pomocniczości, w szczególności w odniesieniu do zadań realizowanych przy zaangażowaniu obywateli lub skierowanych bezpośrednio do nich,

- d. zwiększenie efektywności ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego – poprzez lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w ich otoczeniu,
- e. zwiększenie zaangażowania samorządów w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków,
- f. działania administracyjne na rzecz zwiększania dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych – likwidowanie barier i łagodzenie uciążliwości związanych z niepełnosprawnością ma istotne znaczenie dla przeciwdziałania wykluczenia tej grupy społecznej z dostępu do dóbr kultury, w tym dostępu do zabytków.

Zagadnienia horyzontalne nie tworzą dodatkowego poziomu w hierarchicznej strukturze dokumentu, zgodnie z jego podziałem na cel główny, cele szczegółowe i kierunki działania. W sposób istotny jednak wskazują zagadnienia priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2016 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok a **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury** wraz z **Uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020**, **Narodowy Program Kultury „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego”** i **Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia jakie wiążą się z funkcjonowaniem kultury. Cechą charakterystyczną jest horyzontalne ujęcie wielu zagadnień, które znalazły swój odpowiednik w Narodowych Programach Kultury, będących podstawowymi dokumentami programowymi realizowania przyjętej strategii. Wśród działań określonych w Strategii znalazły się tylko takie, które w bezpośredni sposób przekładają się na wymierny rozwój kultury. Z punktu widzenia systemu wdrażania Strategii, a poprzez to kształtowania warunków opieki nad zabytkami, bardzo istotne znaczenie ma fakt, iż po raz pierwszy docelowym obszarem działania państwa w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jest region.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wskazuje także bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się bowiem na powiązaniu kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów.

Warto podkreślić, że autorzy Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 dostrzegli dużą dysproporcję w rozwoju kultury w różnych regionach kraju, zauważając przy tym dominację w tej dziedzinie Mazowsza oraz Małopolski. Z tego powodu w dokumencie wyznaczono jako cel strategiczny zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, któremu towarzyszy 12 celów częściowych/uzupełniających:

- 1) Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
- 2) Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury.
- 3) Wzrost udziału kultury w PKB.
- 4) Zachowanie dziedzictwa kulturowego zabytków.
- 5) Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury.
- 6) Wzrost uczestnictwa w kulturze.

- 7) Rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych.
- 8) Efektywna promocja twórczości.
- 9) Promocja polskiej kultury zagranicą.
- 10) Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem.
- 11) Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.
- 12) Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Strategia w perspektywie lat 2004 – 2020 wyznaczyła następujące obszary strategiczne:

- a) promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
- b) ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,
- c) rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
- d) wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,
- e) stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.

Wśród celów częściowych celu strategicznego, jakim określono zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, wymieniono m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków.

Jako najważniejszy cel NSRK wskazuje za Narodowym Planem Rozwoju radykalną poprawę podstawowej infrastruktury kultury i stanu zabytków. Wyrazem dążenia do realizacji owego celu jest Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”, którego celem jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- a) tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- b) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne,
- c) zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- d) tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- e) promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,
- f) wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków,
- g) podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego,
- h) zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe” realizowany jest w ramach dwóch komplementarnych priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, z większą nie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki,

poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

Priorytet drugi programu koncentruje się natomiast na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

IV.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

- ***Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014-2017***
- ***Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020;***
- ***Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego;***

Istotnym dokumentem z punktu widzenia *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok* jest ***Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014-2017*** przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą Nr XLII/846/14 z dn. 27.01.2014 r. Zawarte w nim priorytety, kierunki działań i zadania wynikają zasadniczo z ustawowo określonych celów, jakim służyć powinny programy opieki nad zabytkami.

- Priorytet I Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego zawiera 5 kierunków działań, wśród nich kierunek działań 2 w największym stopniu odnosi się do dziedzictwa kulturowego Gminy Sanok.

Kierunek działań 2: Zachowanie tożsamości regionalnej i lokalnej oraz historycznej wielokulturowości regionu

Działania:

1. Ochrona obiektów zabytkowych stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach.
 - 1.1. Utrzymanie wielokulturowego bogactwa, tożsamości lokalnej i regionalnej m.in. poprzez działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim, w tym wspieranie folkloru i sztuki ludowej oraz ochronę wartości niematerialnych,
2. Prowadzenie działań związanych z „ochroną” niematerialnego dziedzictwa kulturowego - „»ochrona« oznacza środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.” (zgodnie z Konwencją UNESCO z 2003 r.)
3. Ochrona dziedzictwa niematerialnego w tym tradycji oraz produktów regionalnych i lokalnych:

- 3.1. Wspieranie tradycyjnego rzemiosła i ginących zawodów oraz tradycyjnych form działalności gospodarczej
- 3.2. Promocja produktów regionalnych i lokalnych
- 3.3. Wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe).
- 3.4. Wspieranie archiwizacji cyfrowej zasobów niematerialnego dziedzictwa
- 3.5. Działania na rzecz ochrony i wspierania tradycji wsi i jej krajobrazu kulturowego w kontekście wykorzystania jako atrakcji turystycznej:

- wspieranie oryginalnych tradycji podkarpackiej wsi
- przygotowanie specjalistycznej oferty adresowanej do grup turystów krajowych i zagranicznych zainteresowanych np. nauką dawnych umiejętności rękodzielniczych, fotografowaniem lub filmowaniem: dawnej zabudowy wiejskiej i małomiasteczkowej, praktykowanych tu obrzędów, czy też pielgrzymek do licznych miejsc odpustowych;
- wpieranie popularnych wydawnictw o kulturze ludowej jako atrakcji turystycznej

- 3.6. Wspieranie organizowania imprez folklorystycznych zwłaszcza tych, które mają związek z ochroną najcenniejszych tradycji autentycznego śpiewu i muzykowania oraz popularyzacji tradycji w społeczeństwie. Są to przede wszystkim:

- przeglądy zespołów śpiewaczych, w trakcie których jest prezentowany folklor przekazywany i wyuczony w sposób bezpośredni lub też tworzony ściśle w oparciu o lokalną tradycję folklorystyczną,
- prezentacje gry na określonym zestawie instrumentów typowych dla regionu w ramach przeglądów kapel.

- Priorytet II Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym jako czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego województwa

zawiera 5 kierunków działań oraz zadania odpowiadające celom wymienionych w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Art. 87. ust.2). Wskazane do realizacji działania i zadania przyczynić się mają przede wszystkim do: ochrony obiektów o szczególnej wartości, zahamowania procesu degradacji zabytków i dążenia do poprawy ich stanu zachowania, wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów szczególnie zagrożonych, tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

- Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

zawiera 4 kierunki działań oraz zadania, które zgodne są z celami nr określonymi w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Art. 87. ust.2).

Uwzględnione w tym priorytecie kierunki działań i zadania służyć mają przede wszystkim szeroko rozumianemu wykorzystaniu zabytków dla potrzeb edukacyjnych i turystycznych oraz zachowaniu i kultywowaniu tradycji wynikających z kultury ludowej. Zarówno wyszczególnione w tym priorytecie kierunki działań, tj.: rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach, działania szkoleniowe oraz edukacja i promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu, ochrona kultury ludowej (w tym wartości niematerialnych), tworzenie tematycznych szlaków turystycznych jak i wiele konkretnych zadań stanowią ważne odniesienie dla *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok*. Bezpośrednio do dziedzictwa kulturowego odnosi się w Kierunku działań 3 - Tematyczne szlaki turystyczne, gdzie wymienia m.in. proponowane szlaki do utworzenia (w skali województwa) - Karpacki szlak dawnej kultury szlacheckiej, czy Szlak Linii Mołotowa. W tym też Kierunku postuluje się utrzymanie i promowanie istniejących szlaków m.in. *Szlaku Architektury Drewnianej*, Szlaku Ikon "Dolina Sanu", Szlaku "Śladami Dzielnego Wojaka Szwejka", Szlaku Naftowego, Szlaku wodnego "Błękitny San".

Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2020 (SRW) jest dokumentem, który wyznacza kierunki polityki regionalnej mającej na celu rozwój województwa w czterech podstawowych zakresach działania. SRW została opracowana na lata 2007-2020, następnie aktualizowana w 2010 r. Obecny dokument jest kolejną aktualizacją wynikłą ze zmieniających się uwarunkowań w skali kraju oraz Unii Europejskiej. Przeprowadzono analizę dotychczasowych działań i funkcjonujących zapisów.

Autorzy SRW przeprowadzając Analizę SWOT dla Dziedziny działań strategicznych 2: Kapitał ludzki i społeczny jak mocne strony wymienili m.in. taki walor jak:

- historyczna wielokulturowość województwa oraz duży zasób obiektów o znacznej wartości historycznej i artystycznej oraz o cennych walorach krajobrazowych w tym obiektów wpisanych i pretendujących do wpisu na listę UNESCO, pomników historii oraz wyjątkowy w skali europejskiej zasób sakralnej architektury drewnianej i budownictwa drewnianego,

Natomiast wśród zagrożeń:

- pogłębiający się zanik tradycyjnych krajobrazów kulturowych, różnorodności kulturowej, w tym etnograficznej i architektonicznej,

Kolejny etap analizy, która dotyczyła Dziedziny działań strategicznych 3: Sieć osadnicza, wymieniał jako mocną stronę:

- bogactwo i zróżnicowanie środowiska przyrodniczego, kulturowego, historycznego na terenach wiejskich sprzyjające rozwojowi usług turystycznych oraz pozwalające na wysoką jakość życia.

Autorzy SRW scharakteryzowali województwo podkarpackie biorąc pod uwagę kontekst innych regionów w Unii Europejskiej oraz w skali kraju. W tym pierwszym województwo nasze charakteryzuje się m.in. „bogatym dziedzictwem kulturowym wieloetnicznego pogranicza oraz unikatowymi walorami przyrodniczymi i leczniczymi (uzdrowiska)”. Na tle Polski cech związanych z dziedzictwem kulturowym nie wyszczególniono.

Po analizie zostały sprecyzowane Wnioski i rekomendacje dla Dziedzin działań strategicznych, a w nich zostały zawarte również zapisy odnoszące się do interesującego nas tematu w zakresach:

1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka:

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
12. Potencjalne duże walory środowiskowe i kulturowe dla rozwoju turystyki, rozpoznawalność turystyczna województwa przy jednoczesnej niewystarczającej infrastrukturze turystycznej, zwłaszcza przy uwzględnieniu	12. Konieczność tworzenia kompleksowych produktów turystycznych w różnych segmentach rynku turystycznego uwzględniających konieczność konkurowania w tym względzie z innymi regionami oraz rozwój oferty usług

2. Kapitał ludzki i społeczny:

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
6. Historyczna wielokulturowość województwa przejawia się w znaczącym potencjale dziedzictwa kulturowego.	6. Dziedzictwo kulturowe stanowi potencjał dla rozwoju turystyki, wymaga jednak nowego podejścia do jego wykorzystania poprzez przygotowanie odpowiednich produktów turystycznych.

SRW zakłada cel główny jaki zamierza osiągnąć rozwijające się w nadchodzącej perspektywie województwo, a jest nim: „Efektywne wykorzystanie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju społeczno-gospodarczego drogą do poprawy jakości życia mieszkańców.”

Następnie określony został *Układ celów, Dziedzin działań strategicznych oraz Priorytetów tematycznych*. Określono cztery Dziedziny działań strategicznych (Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka, Kapitał ludzki i społeczny, Sieć Osadnicza i Środowisko i Energetyka), każdej przypisując cel do osiągnięcia poprzez realizację poszczególnych priorytetów. Zapisy odnoszące się do dziedzictwa kulturowego znalazły się w następujących miejscach:

Działanie strategiczne 1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka

1.3 Turystyka – cel: 1 *Budowa konkurencyjnej, atrakcyjnej oferty rynkowej opartej na znacznym potencjale turystycznym regionu*

Kierunki działania:

1.3.1 Rozwój atrakcji turystycznych oraz infrastruktury turystycznej

Zakładane efekty realizowanych działań (m.in.):

- poprawa dostępności i ekspozycji turystycznej terenów, miejsc, obiektów oraz zbiorów mających charakter ogólnopolskich oraz ponadregionalnych atrakcji turystycznych lub reprezentujących unikatowe dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu (w tym poprzez wykorzystanie ICT),

1.3.2. Podniesienie konkurencyjności produktów turystycznych w wiodących formach turystyki przyjazdowej do województwa

„(...) kluczowe znaczenie mają działania, które posłużą poprawie konkurencyjności obecnych na rynku ofert turystycznych, a także przygotowaniu i komercjalizacji nowych produktów turystycznych (...)”

Zakładane efekty realizowanych działań:

- wyższa konkurencyjność produktów turystycznych regionu jako efekt rozwoju doradztwa prowadzonego przez instytucje otoczenia biznesu turystycznego oraz dostępności instrumentów wsparcia finansowego,
- wprowadzone na rynek nowe, innowacyjne produkty turystyczne oparte na wynikach badań ruchu turystycznego w województwie i trendach rozwoju turystyki międzynarodowej,
- poprawa jakości obsługi ruchu turystycznego poprzez doskonalenie i szkolenie kadr sektora turystycznego (zwłaszcza tzw. pierwszego kontaktu) oraz transfer dobrych praktyk z krajów i regionów o rozwiniętym rynku turystycznym.

1.3.3. Rozwój promocji turystycznej oraz partnerstwa służącego turystyce przyjazdowej do województwa.

„Wzmocniona zostanie także działalność Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej (PROT)”.

Dla kierunku działania 1.3.2. obszarem strategicznej interwencji objęto głównie południową część województwa, w tym powiat sanocki na terenie którego znajduje się Gmina Sanok. Pozostałe czyli 1.3.1 i 1.3.3. obejmują całe województwo.

Zasadnicze dla omawianego tematu zapisy znajdują się w następnym działaniu:

Działanie strategiczne 2. Kapitał ludzki i społeczny

2.2 Kultura i dziedzictwo kulturowe – cel: 1 *Rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu*

Kierunki działania:

2.2.3. Ochrona, promocja i zarządzanie dziedzictwem kulturowym regionu

„Dziedzictwo kulturowe powinno być z jednej strony przedmiotem ochrony i opieki, z drugiej zaś potencjałem, który winien zostać wykorzystany dla rozwoju województwa i budowania kapitału społecznego. Konieczne jest podejmowanie przedsięwzięć, ukierunkowanych zarówno na kompleksową ochronę i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego (m.in. poprzez zwiększenie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie), jak również na jego odpowiednią promocję i wdrażanie nowoczesnego (efektywnego i racjonalnego) modelu zarządzania. Za istotne należy również uznać działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim skierowane do mieszkańców regionu. Przybliżenie walorów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, a także podniesienie świadomości ich wartości służyć będzie nie tylko ich zachowaniu i lepszej ochronie, ale także może przyczynić się do wzrostu tożsamości regionalnej i lokalnej mieszkańców.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- kształtowanie krajobrazu kulturowego rozumiane jako zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie poprawy ładu przestrzennego i estetyki otoczenia; ochrona i kształtowanie zabudowy historycznych miast i miasteczek oraz układów

ruralistycznych; zapobieganie degradacji i ochrona zasobów dziedzictwa przyrodniczego regionu,

- poprawa stanu zachowania i ochrona obiektów oraz miejsc cennych kulturowo, m.in. poprzez wykorzystanie narzędzi prawa miejscowego a także przeciwdziałanie procesowi ich dewastacji i degradacji,
- utrzymanie wielokulturowego bogactwa, tożsamości lokalnej i regionalnej m.in. poprzez działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim, w tym wspieranie folkloru i sztuki ludowej oraz ochronę wartości niematerialnych,
- stworzenie systemu i procedur w celu funkcjonalnego zarządzania kulturą, dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym, z uwzględnieniem rozwoju partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego, poprawy funkcjonowania instytucji kultury i ochrony zabytków,
- badanie i dokumentowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz jego upowszechnianie i promocja dla zastosowań utylitarnych,
- utworzenie w woj. podkarpackim wyspecjalizowanej instytucji kultury, zajmującej się historią i dziedzictwem Kresów,
- wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzynarodowej w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego,
- promocja najcenniejszych elementów dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem dostępnych w tym zakresie instrumentów typu kampanie informacyjne regionalne i ogólnopolskie, akcje promocyjne, konferencje, debaty, sympozja, eksperymenty, badania, publikacje.”

OSI dla kierunku działania 2.2.3. Ochrona, promocja i zarządzanie dziedzictwem kulturowym regionu - obszar całego województwa.

Działanie strategiczne 3. Sieć osadnicza

3.4 Funkcje obszarów wiejskich – cel: 1 *Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku*

Kierunki działania:

3.4.3. Integracja i aktywizacja społeczności wiejskiej służące zaspokajaniu potrzeb społecznych i kulturalnych w kontekście procesu odnowy wsi.

„Poprzez zaangażowanie lokalnej społeczności w budowanie oddolnych strategii rozwoju nastąpi zmiana mentalności mieszkańców wsi z pasywnego odbioru procesów sterowanych z zewnątrz, na aktywne postawy przyczyniające się do animacji i kreowania uporządkowanych działań wpływających na standard życia wiejskiego, jego jakość oraz źródła utrzymania mieszkańców.”

Zakładane efekty realizowanego działania (m.in.):

- podnoszenie świadomości społeczności lokalnej w zakresie zwiększenia aktywności na rzecz społeczności lokalnej, w tym poprzez wdrażanie programów odnowy wsi
- poszerzenie i wzbogacenie oferty kulturalnej i usług czasu wolnego opartych na lokalnych zasobach przyczyniające się do zwiększenia poczucia tożsamości mieszkańców obszarów wiejskich, integracji społecznej i aktywizacji, szczególnie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,

- zachowanie, odtworzenie, zabezpieczenie lub oznakowanie cennego lokalnego dziedzictwa krajobrazowego, przyrodniczego i historycznego,
- promocja lokalnej twórczości kulturalnej, rzemieślniczej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa, przyczyniającej się wykreowania produktów charakterystycznych dla poszczególnych miejscowości w oparciu o istniejące zasoby,
- wspieranie działalności niszowej w rolnictwie, jego otoczeniu i rybactwie (winiarstwo, pszczelarstwo itp. oraz usługi socjalne i rzemiosło, handel, przetwórstwo produktów rolnych, rękodzieło itp.),

Bardzo ważny z punktu widzenia zachowania historycznych układów przestrzennych oraz kształtowania urbanistycznego terenów wiejskich, a także rewitalizacji zabytkowych parków jest punkt:

3.4.4. Modernizacja przestrzeni wiejskiej

„W ramach modernizacji przestrzeni wiejskiej, należy dążyć do powstania gminnych opracowań urbanistycznych obejmujących obszary wiejskie, możliwe do wykorzystania na cele inne niż rolnicze, uwzględniających potrzebę zachowania walorów krajobrazowych oraz potrzeby istotne z punktu widzenia mieszkańców.

Zakładane efekty realizowanego działania:

- lepsze wykorzystanie przestrzeni poprzez wspieranie działań ukierunkowanych na tworzenie dokumentów dotyczących zagospodarowania i kształtowania przestrzeni wiejskiej,
- wspieranie projektów związanych z kształtowaniem obszarów o szczególnym znaczeniu ze względu na ich położenie oraz cechy funkcjonalno – przestrzenne,
- uporządkowanie przestrzeni wiejskiej dla potrzeb rozwoju funkcji publicznych, gospodarczych i społecznych terenów wiejskich,
- rozwój funkcji rekreacyjnej, sportowej i społeczno-kulturalnej poprzez wspieranie projektów dotyczących budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów,
- wzmocnienie funkcji turystycznej i uzdrowskiej poprzez wspieranie projektów dotyczących obiektów infrastruktury turystycznej i uzdrowskiej,
- poprawa funkcjonalności i estetyki przestrzeni wiejskiej uzyskana poprzez wspieranie projektów mających na celu urządzenie i porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku,

SRW na lata 2007–2020 jest dokumentem programowym, odnoszącym się do zrównoważonego rozwoju województwa, ujętego w sposób możliwie całościowy.

Istotną rolę w grupie podmiotów sektora publicznego, m.in. od których w różnym stopniu zależy realizacja SRW, „odgrywają samorządy lokalne oraz ich porozumienia i związki, bowiem procesy rozwoju regionalnego są silnie uwarunkowane rozwojem jednostek lokalnych. Sprzężenie tych procesów jest niezbędne do wdrażania zmian na poziomie regionu. Ponadto, efektywna współpraca samorządów powoduje z jednej strony

obniżenie kosztów ponoszonych nakładów zaś z drugiej efekt synergii i osiągnięcie zwiększonych efektów końcowych”.

Instrumentami wdrożeniowymi SRW będą:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego 2014 – 2020 (RPO WP 2014-2020)
- Podkarpackie Forum Terytorialne (PFT)
- Krajowe programy operacyjne
- Instrumenty prawno-administracyjne i planistyczne (m.in. plan zagospodarowania przestrzennego województwa, studia uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego itp.)
- Zintegrowane programy strategiczne: komplementarne w stosunku do SRW programy rozwoju społeczno-gospodarczego odnoszące się do konkretnego terytorium wyodrębnionego ze względu na jego specyfikę (np. Bieszczady, Błękitny San), stanowiące rozwinięcie i uszczegółowienie jej zapisów.
- Instrumenty finansowe (m.in. wieloletnie prognozy finansowe, pomoc finansowa udzielana jednostkom samorządu terytorialnego)
- Instrumenty informacyjno-promocyjne

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego, przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą nr XL VIII/522/02 z dnia 30 sierpnia 2002 r¹.

Kierunki polityki przestrzennej zawarte w tym *Planie* zostały powiązane z określonymi w strategii rozwoju województwa polami strategicznymi, priorytetami, celami i kierunkami działań. Wśród nich trzecie pole strategiczne to *Kultura, turystyka i ochrona środowiska*. W ramach tego pola za priorytet przyjęto *Rozwój kultury i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego*. Za jeden z trzech przyjętych w jego ramach celów strategicznych uznano *wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych*. Jednym ze sposobów realizacji tego celu winna być *rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawy tworzenia produktu turystycznego*.

Ważne dla ochrony dziedzictwa kulturowego są przyjęte w *Planie* zasady, wśród których istotne znaczenie dla ochrony i opieki nad zabytkami mają przede wszystkim:

- *ochrona zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utrzymanie ładu przestrzennego w obrębie dawnych układów urbanistycznych i obszarów proponowanych do ochrony krajobrazu kulturowego,*
- *przeznaczanie obszarów predysponowanych do ochrony przyrodniczej i krajobrazowej oraz obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe o różnym*

¹ Obecnie trwają prace nad aktualizacją planu. W kwietniu 2014 r. zakończono cykl spotkań ramach konsultacji społecznych mających na celu prezentację projektu Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko.

- reżimie ochronnym, oparte o dokładne rozpoznanie zasobów, waloryzację terenu i określenie odporności środowiska na antropopresję,*
- tworzenie spójnego systemu ekologicznego poprzez rozwój wielkoprzestrzennych obszarów ochrony środowiska naturalnego i kulturowego,*
 - promocja obszarów koncentracji walorów turystycznych, zespołów i obiektów zabytkowych w celu ich gospodarczego wykorzystania,*
 - zasada maksymalnej integracji działań na rzecz ochrony środowiska, w szczególności walorów krajobrazowych, przyrody, ochrony bioróżnorodności przyrody i krajobrazu kulturowego w sferze badawczej, społeczno-gospodarczej i ekonomicznej oraz w wojewódzkich programach sektorowych, na obszarach transgranicznych i na obszarach stykowych z sąsiednimi województwami,*
 - ograniczanie negatywnych skutków działalności urządzeń infrastruktury technicznej, społecznej i gospodarczej oraz różnych form aktywności społecznej i gospodarczej na środowisko naturalne i kulturowe.*

W Planie zawarto też Ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego, w których określono i wymieniono m.in.: obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych przewidziane do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego. Wskazano także na obiekty i zespoły obiektów wymagające stałej ochrony konserwatorskiej, istniejące i projektowane Szlaki kulturowe oraz określono zasady ochrony i zagospodarowania przestrzennego na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, jak również zasady ochrony układów urbanistycznych objętych szczególną ochroną.

Wykonana metodą SWOT synteza uwarunkowań wśród mocnych i słabych stron województwa uwzględnia także problemy dotyczące dziedzictwa kulturowego.

Plan wskazuje także na konieczność wykonania studiów programowo-przestrzennych dla: wskazanych stref koncentracji walorów turystycznych, projektowanych parków i rezerwatów kulturowych, projektowanych szlaków kulturowych. Opracowanie ww. studiów określone zostało jako zadanie władz województwa. Uznano także za konieczne sporządzenie przez inne jednostki samorządowe miejscowych planów rewitalizacji, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego wybranych zabytkowych centrów miast historycznych oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów proponowanych Pomników Historii.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego zawarto także wykaz działań i zadań, w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym (między innymi w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego), których realizacja jest niezbędna dla osiągnięcia założonych w Planie celów.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

V.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok z dokumentami opracowanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy)

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Sanok na lata 2010-2013 w perspektywie do 2017 został opracowany w 2009 r. Niestety dokument ten nie odnosi się do zabytkowych parków i alei znajdujących się na terenie Gminy Sanok. Tematyka ta nie została zaakcentowana ani na poziomie omawiania zasobu, jak również w rozdziale odnoszącym się do jego ochrony. Tymczasem na terenie Gminy Sanok znajdują się parki objęte wpisem do rejestru zabytków - w Bykowcach, Falejówce, Jurowcach, Markowcach, Niebieszczanach, Pisarowcach, Strachocinie oraz Załużu - i jest to dość znaczny zasób.

Gmina Sanok posiada *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sanok*, które zostało zatwierdzone Uchwałą Nr XXXV/227/98 Rady Gminy Sanok w dniu 16.06.1998r. Od czasu jego zatwierdzenia nastąpiło siedem zmian Studium (zmiana studium - załącznik do Uchwały Nr XIV/86/2007 Rady Gminy Sanok z dnia 26 października 2007r.; druga zmiana studium - załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XLV/338/2010 Rady Gminy Sanok z dnia 23 kwietnia 2010 r.; trzecia zmiana Uchwała w sprawie przystąpienia do zmiany Studium nr XXXII/234/2009 z dnia 2 marca 2009 Rady Gminy w Sanoku; czwarta zmiana studium Uchwała w sprawie przystąpienia do zmiany Studium nr XXXIII/248/2009 z dnia 16 kwietnia 2009 Rady Gminy w Sanoku; piąta zmiana studium Uchwała w sprawie przystąpienia do zmiany Studium nr XLVI/355/2010 z dnia 30 czerwca 2010 Rady Gminy w Sanoku; szósta zmiana studium Uchwała w sprawie przystąpienia do zmiany Studium nr XLVIII/365/2010 z dnia 20 sierpnia 2010 Rady Gminy w Sanoku; siódma zmiana Studium Uchwała w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sanok nr IX/66/2011 z dnia 17 czerwca 2011 Rada Gminy w Sanoku).

W części *Studium* pt. Kształtowanie i ochrona środowiska przyrodniczego i kulturowego Gminy Sanok w rozdziale Struktury zasobów kulturowych scharakteryzowano w skrótowy sposób zasób zabytków znajdujących się na terenie Gminy. Następnie stwierdzono, że zasób kulturowy Gminy będzie bardzo ważny dla uatrakcyjnienia cech turystycznych regionu, które będą jednym z podstawowych kierunków rozwoju Gminy. Będzie on zagospodarowany w formie szlaków turystycznych, a proponowane jest utworzenie Szlaku Wykopalisk. Kolejną częścią tej części *Studium* są załączone wykazy zabytków w rozbiciu na zabytki nieruchome, parki, cmentarze oraz zabytki archeologiczne.

W tomie I Studium pn. Diagnoza stanu istniejącego i uwarunkowania zabytkom poświęcono rozdział czwarty "Środowisko kulturowe", w którym po raz kolejny wymieszono wspomniane wyżej wykazy zabytków i w kilku zadaniach opisano układ urbanistyczny Mrzygłodu.

Tom II Kierunki zagospodarowania przestrzennego i polityka przestrzenna gminy Sanok rozpoczyna się m.in. scharakteryzowaniem uwarunkowań rozwoju Gminy. W tej części jako silne strony Gminy wymieniono także atrakcje w postaci zabytków architektury i przyrody dając im wartość 5 (w skali 0-5) przy tendencji wzrostowej. Wnioski po analizie

uwarunkowań pozwoliły na wyznaczenie intencyjnych celów strategicznych Gminy, wśród których nie znalazły takie, które wprost dotyczą dziedzictwa kulturowego. W celach II rzędu znalazł się zapis pośrednio odnoszący się do interesującej nas tematyki - 1.3 Wykorzystanie walorów terenu dla rozwoju turystyki i wypoczynku, a w nim szlaki turystyczne czy drogi z atrakcjami. W Rozdziale IV. Kierunki i zasady ochrony dóbr kultury i krajobrazu zawarto punkt:

- 1) Zasady ochrony dóbr kultury - w bardzo lapidarny sposób (w porównaniu np. do zapisów odnoszących się do przyrody) określa się zasady ochrony tj. podano liczbowo zasób zabytków, określono że na ochronę i uwagę zasługuje układ urbanistyczny Mrzygłodu (brak jest wskazań na czym ta ochrona ma polegać). Następnie wskazano ówczesne ustawy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego oraz kolejny raz zamieszczono wykazy zabytków.
- 2) Kierunki i rodzaje ochrony dóbr kultury – postuluje utworzenie dla zespołów cerkiewnych w Czerterzu, Łodzinie i Międzybrodziu oraz stanowisk archeologicznych w Trepczy rezerwatów i parków kulturowych. Ze względu na ewentualną budowę zbiornika Niewistka należy przeprowadzić inwentaryzację zabytków Mrzygłodu, a najcenniejsze obiekty przenieść.
- 3) Ochrona krajobrazu – w pośredni sposób odnosi się do ochrony zabytków zwracając uwagę na estetyczne kształtowanie krajobrazu i zabudowy.

Zasób zabytków został praktycznie wykorzystany w kolejnym rozdziale – Kierunki i zasady rozwoju turystyki rekreacji w wąskim zakresie – przy tworzeniu szlaków i tras turystycznych.

Należy zaznaczyć, że wprowadzane do *Studium* zmiany nie odnosiły się do zasobu dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie Gminy, a zasób ten z upływającym czasem uległ redefinicji. Od czasu opracowania *Studium* zasadniczo zmienił się kontekst prawny ochrony zabytków w związku z nową *ustawą o ochronie zabytków* z 2003 r. Nieaktualne są już wykazy poszczególnych rodzajów zabytków - m.in. brakuje zabytków wpisanych do rejestru po opracowaniu *Studium*, niektóre z wymienionych obiektów już nie istnieją. Opracowanie nie uwzględniało zasobu zabytków ruchomych.

Na mapach będących częścią graficzną *Studium* tylko wybrane zabytki zostały oznaczone w sposób umowny (symbole), w większości przypadków nie wskazując ich konkretnej lokalizacji. Zaznaczono stanowiska archeologiczne, ale nie zaznaczono terenów objętych ochroną poprzez wpis do rejestru. W związku z tym, że *Studium* powstało bez wcześniejszego opracowania *Studium* wartości kulturowych i krajobrazowych i *Studium* historyczno-urbanistycznego brak w nim zapisów niezmiernie ważnych dla ochrony i właściwego zagospodarowania dziedzictwa kulturowego – np. wyznaczających strefy ochrony konserwatorskiej itp.

Strategia Rozwoju Gminy Sanok na lata 2007-2015, interesujący nas temat odnoszący się do opisanie zasobu dziedzictwa kulturowego Gminy rozwija w rozdziale "Charakterystyka obszaru objętego strategią" w podpunkcie III.3 Historia, III.4 Kultura oraz III. 6 Turystyka. W tym ostatnim opisyje kościół w Mrzygłodzi, wspomina Szlak ikon, wymienia jako atrakcje cerkwie w Dobrej, Łodzinie, Hłomczy, Tyrawie Solnej, Sanoczku, Czerterzu,

Międzybrodziu i Trepczy. Wymienia także jako atrakcyjne do zwiedzenia zespoły dworsko-parkowe z terenu Gminy. Opisuje również Szlak Szwejka, Architektury drewnianej i Nadszańskich umocnień. Na koniec krótko opisuje grodziska w Trepczy. Opis dziedzictwa kulturowego w *Strategii* jest mało reprezentatywny, hasłowy i brak w nim klucza, wg którego jedne zabytki były w niej wspomniane, a inne już nie. Omawiany zasób jako jeden z kluczowych dla rozwoju Gminy powinien być lepiej opracowany.

V.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy Sanok

Krajobraz kulturowy

W rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „krajobraz kulturowy to przestrzeń, historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Ta definicja krajobrazu kulturowego może prowadzić do szeregu nieporozumień, ponieważ dzisiaj niemal każdy krajobraz jest w jakimś stopniu przetworzony przez człowieka, a zatem ma charakter kulturowy. O zabytkowym krajobrazie kulturowym mówimy wówczas, gdy na pewnym obszarze zachowała się jedna z historycznych postaci środowiska naturalnego, dopełniona zabudową, dziełami inżynierskimi czy też innymi elementami właściwymi dla danego typu gospodarki i dla epoki. W zasadzie krajobraz taki nigdy nie jest jednorodny, bowiem konstytuują go elementy nawarstwiające się przez wieki. Jeśli w otaczającym nas krajobrazie nie jesteśmy w stanie dostrzec takich elementów historycznych lub historycznie nawarstwiających się, możemy wówczas mówić o krajobrazie kulturowym zdegradowanym. Punktami węzłowymi krajobrazu kulturowego są osady miejskie i wiejskie, w których działalność człowieka wyraża się najdobitniej. Na terenie woj. podkarpackiego osady takie powstawały najczęściej w wyniku działalności planistycznej uwzględniającej zastane elementy ukształtowania terenu, sieci wodnej itp. i rozwijały dalej w oparciu o to pierwotne rozplanowanie. Analiza map historycznych i współczesnych w konfrontacji z wizjami terenowymi pozwala w większości przypadków na stwierdzenie, że na terenie gminy Sanok osadnictwo kształtowało się w podobny sposób. Dodać jednak trzeba, że historyczne układy wielu miejscowości (np. Bykowce, Jędruszkowice, Hłomcza, Jurowce, Kostarowce, Międzybrodzie, Płowce, Stróże Małe i Wielkie, Tyrawa Solna, Trepcza, Zabłotce) najprawdopodobniej rozwijały się początkowo spontanicznie i dopiero średniowieczne akcje osadnicze porządkowały zastane, od dawna funkcjonujące struktury, dostosowując je do nowych, korzystniejszych rozwiązań, nadając im nowe ramy. Osadnictwo średniowieczne posuwało się wzdłuż większych dolin potoków, zajmując nowe, niejednokrotnie niezbyt dogodne dla rolnictwa nieskolonizowane jeszcze tereny. Miejscowościami, które ewidentnie powstały „na surowym korzeniu” są np. Liszna i Wujskie, czy też położona na grzbiecie górskim Łodzina. Inne wsie łanowe o czytelnym, średniowiecznym układzie i dogodniejszym położeniu to Lalin, Niebieszczany, Pakoszkówka, Prusiek, Sanoczek, Strachocina, Srogów Górny i Dolny. Czytelnością średniowiecznego układu planistycznego charakteryzuje się również dawne miasteczko Mrzygłód, rozłożone tuż przy łagodnym brzegu szeroko rozlanego w tym miejscu Sanu, zajmując płaski obszar najbardziej urodzajnych gleb pradoliny Sanu.

W krajobrazie gminy Sanok zachowały się także rozpoznawalne jednoznacznie elementy świadczące o koegzystencji dwóch grup narodowościowych i wyznaniowych.

Najczytelniejszym tego do dowodem są zachowane w sąsiadujących ze sobą wsiach świątynie obrządku wschodniego i zachodniego, cmentarze, ale też elementy małej architektury, jak np. krzyże wieńczące kapliczki. Dominanty krajobrazowe jakimi są cerkwie ze swoimi kopułami i baniastymi wieżyczkami, czy też kościoły, czasem poprzedzone wysoką wieżą, są też obiektami-znakami rozpoznawczymi danej miejscowości.

Czytelnymi elementami krajobrazu kulturowego pozostają również zespoły dworskie, dworsko-folwarczne w Jurowcach, Pakoszówce, Pisarowcach, Załużu osłonięte okazałymi jeszcze pozostałościami parków oraz pozostałe po nieistniejących już dworach parki w Kostarowcach, Niebieszczanach, czy „Bobolówka” w Strachocinie.

Rzadkie są natomiast przykłady budowli o przeznaczeniu przemysłowym. Zachowanym obiektem tego typu jest gorzelnia w Jurowcach.

V.2.1. Zabytki nieruchome z wyszczególnieniem obiektów o istotnej wartości i znaczeniu

V.2.1.a Architektura sakralna

Ze względu na strukturę wyznaniową, która jeszcze do końca II wojny światowej istniała na terenie gminy Sanok, architektura sakralna na jej obszarze charakteryzuje się dominacją architektury cerkiewnej obrządku greko-katolickiego. Budowle te powstawały głównie z drzewa (oprócz Mrzygłodu). Jest ono w tych okolicach łatwo dostępne i występuje często jako cerkwie, które powstawały do końca XIX w. W późniejszym okresie wiele drewnianych cerkwi rozebrano, a nowe budowano już murowane. Ten proces jednak nie wystąpił na większą skalę na omawianym terenie. Dotyczył on tylko cerkwi w Międzybrodziu.

Architektura w rycie rzymsko-katolickim jest mniej liczna i znacznie młodsza od występujących na tym obszarze cerkwi. Najstarszym kościołem na omawianym terenie, jest skromna w swoim wyrazie architektonicznym świątynia w Mrzygłodzie (XV w.). Ramy czasowe architektury kościelnej Gminy to jednak zasadniczo 1 poł. XX w. i na jej przykładzie możemy częściowo prześledzić główne tendencje stylistyczne jakie występowały w tym okresie. Począwszy od realizacji neostylowych czerpiących z ówczesnego zrozumienia gotyku i romanizmu jakimi były świątynie w Strachocinie, Dudyńcach², Niebieszczanach, Falejówce czy Prusieku. Nowsze trendy prezentuje natomiast ciekawa świątynia znajdująca się w Załużu, zaś tendencje modernistyczne znajdujemy w architekturze kościoła w Pakoszówce. W przeciwieństwie do cerkwi jest to zasadniczo architektura murowana, za wyjątkiem drewnianego kościoła w Lisznej, który jest interesującym przykładem poszukiwania stylu narodowego w polskiej architekturze sakralnej i nawiązuje do wzorców średniowiecznych.

Osobnym, wyjątkowym bo bardzo rzadko występującym, przykładem budowli sakralnej jest świątynia w Trepczy ponieważ obecny kościół był wybudowany jako zbór.

² Należy wyjaśnić dlaczego w opracowaniu dotyczącym zabytków Gminy Sanok opisuje się kościół parafii w Dudyńcach. Jest to szczególny przypadek, dość sporadycznie spotykany, kiedy świątynia dla danej parafii powstaje na terenie sąsiedniej miejscowości. Tak to zaistniało w przypadku kościoła parafii w Dudyńcach, który powstał na gruntach leżących obok Jędruszkowic. Natomiast ta ostatnia miejscowość znajduje się w granicach Gminy Sanok.

W czasie kiedy religia protestancka rozprzestrzeniała się na terenie obecnego województwa podkarpackiego częstszymi przypadkami było przejmowanie przez jej wyznawców kościołów rzymskokatolickich niż budowanie własnych zborów.

Kluczem wg jakiego opisano zasób jest wyszczególnienie budowli najbardziej wartościowych wśród znajdujących się na obszarze Gminy.

Ubogi zasób kaplic grobowych (ogranicza się do ruiny w Załużu) i wyjątkowych artystycznie nagrobków jest wynikiem braku dużych i majątnych właścicieli ziemskich, którzy w głównej mierze byli fundatorami tego typu obiektów.

Cerkwie

Cerkiew grekokatolicka p.w. Przemienienia Pańskiego w Czerzeżu.

Parafia wzmiankowana już w 1448 r. Obecnie istniejąca cerkiew zbudowana została w 1742 r. staraniem miejscowego ks. Jana Paclawskiego. W 1836 r. przeprowadzono remont, podczas którego w znacznym stopniu zmienił się wygląd tej pierwotnie trójkopułowej cerkwi. Likwidacji uległy wówczas kopuły nad prezbiterium i babińcem, w miejsce których wprowadzono dachy dwuspadowe. We wnętrzu, w prezbiterium i babińcu (w związku z likwidacją kopuł) wykonano sklepienia kolebkowe. Niewykluczone, że podczas tego remontu dobudowano zakrystię na przedłużeniu prezbiterium od wschodu. W 1887 r. zbudowana została dzwonnica a jej budowniczym był cieśla Seńko Kikta (informuje o tym inskrypcja wyryta na portalu wewnątrz dzwonnicy). Podczas remontu w 1921 r. (wg innych źródeł w 1924 r.) przekształcono elewację zachodnią i zmieniono daszki okapowe (wykonano m.in. nowe rysie i zmieniono kąt nachylenia daszków), a chór muzyczny przeniesiono z nawy do babińca. W 1924 r. wykonana została polichromia, której autorem był prawdopodobnie Paweł Zaporozsky. Od 1946 r. do 1995 r. cerkiew była użytkowana przez kościół rzym.-kat. W 1967 r. przeprowadzono remont generalny świątyni (m. in. zrekonstruowano okna w ich pierwotnym kształcie). Ostatni remont przeprowadzono pod k. I. 90. XX w. Obecnie świątynia ponownie służy społeczności grekokatolickiej. Usytuowana jest we wschodniej części wsi, na niewielkim wzniesieniu. Przy cerkwi, od zachodu drewniana dzwonnica, od północy nowy murowany dom katechetyczny. Wokół cerkwi kilka starych nagrobków. Na północny-wschód od cerkwi rozciąga się cmentarz.

Cerkiew drewniana, zrębowa, trójdzielną, z obszerną nawą na rzucie kwadratu oraz dostawionymi do niej o połowę węższymi: babińcem i prezbiterium na rzutach zbliżonych do kwadratu. Na przedłużeniu prezbiterium prostokątna zakrystia równa szerokością prezbiterium. Ściany zwęgłowane na obłap z ostatkami przechodzącymi w rysie podtrzymujące konstrukcję daszku okapowego, który obiega całą cerkiew. Nawa niemal dwukrotnie wyższa od pozostałych głównych członów budowli zwieńczona ośmiobocznym tamburem nakrytym ośmiopolową, sferyczną kopułą z ślepą latarnią. Dachy nad babińcem i prezbiterium z zakrystią dwuspadowe. Ściany i połacie dachowe powyżej daszku okapowego w całości kryte gontem, poniżej pozostawiony zrąb. Otwory drzwiowe i okna prostokątne. W prezbiterium i babińcu sklepienia kolebkowe. W nawie powyżej tamburu strop belkowy. W zakrystii strop płaski. Chór muzyczny w babińcu wsparty na dwóch słupach. We wnętrzu resztki polichromii zachowane głównie w prezbiterium i zakrystii. Wyposażenie pierwotne nie zachowane.

Na osi cerkwi od strony zachodniej znajduje się drewniana dzwonnica, wzniesiona na rzucie kwadratu. Jest ona złożona z dwóch kondygnacji szalowanych deskami w pionie o odmiennej konstrukcji: w dolnej zrębowa, w górnej słupowo-ramowa. W dolnej kondygnacji dwa prostokątne otwory drzwiowe z przejściem na przestrzał, w górnej niewielkie otwory głosowe. Kondygnacje wydzielone gontowym daszkiem okapowym. Dzwonnicę kryje dach namiotowy kryty gontem, zwieńczony czworoboczną latarnią. Wewnątrz portal z wyrytymi rozetami, datą budowy i nazwiskiem cieśli.

Zespół cerkiewny w Dobrej Szlacheckiej. Cerkiew greckokatolicka p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego (wcześniej Św. Mikołaja), obecnie kościół rzymskokatolicki. Cerkiew bramna p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego (?), z dzwonnica w izbicy, obecnie dzwonnica kościoła rzymskokatolickiego.

Pierwsza wzmianka o popie w Dobrej pochodzi z 1433 roku. Obecnie istniejący zespół cerkiewny złożony jest z cerkwi, dzwonnicy (dawna cerkiew bramna) oraz plebanii. Dokładna data powstania cerkwi bramnej (dzwonnicy) jest nieznana. Cerkiew bramna jest datowana na XVII w. W XIX wieku została zmodyfikowana (wzniesiono dolną, murowaną z kamienia kondygnację bramną i oparto na jej cokole starą, drewnianą konstrukcję cerkwi-dzwonnicy). Drugi obiekt - cerkiew p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego - wzniesiona została w 1879 r. Najmłodszym elementem zespołu jest plebania wzniesiona w 1903 r. W cerkwi bramnej, tuż przed II wojną składowany był XVII-wieczny ikonostas (być może stanowił on jej wyposażenie, lub też przeniesiono go z drugiej cerkwi po wykonaniu w latach 1899-1904 nowego wyposażenia, autorstwa Antoniego i Mikołaja Bogdańskich i Mikołaja Demkowycza). W izbicy, ponad cerkwią bramną, dwa dzwony (jeden z nich z datą 1625 i herbem Sas). W 1944 roku w wyniku działań wojennych uszkodzeniu uległo sklepienie nawy cerkwi z 1879 r. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej cerkiew przejęta została przez kościół rzym.-kat. Dzisiaj jest użytkowana jako kościół filialny parafii w Mrzygłodzie. Cerkiew bramna w Dobrej jest jedynym tego typu zabytkiem w Polsce, reliktem średniowiecznej tradycji budowlanej sytuującej świątynię ponad bramą w fortyfikacji.

Zespół cerkiewny usytuowany w centrum wsi, na wzniesieniu, otoczony resztkami starodrzewu. Teren cerkiewny ogrodzony kamiennym murem (od zach. wzmacniającym stromą skarpe). Obie świątynie orientowane. Cerkiew bramna w ogrodzeniu od strony wschodniej, na osi cerkwi usytuowanej w centrum zespołu. Plebania znajduje się na pd. od zespołu cerkiewnego, poza ogrodzeniem. Cerkiew bramna drewniana, konstrukcji mieszanej, złożona z trzykondygnacyjnej wieży słupowo-ramowej, na cokole z dzikiego kamienia, z murowaną z kamienia dolną kondygnacją bramną wmurowaną pomiędzy drewniane słupy nośne. Drugą kondygnację stanowi dwudzielna, zrębowa cerkiew z małą nawą na planie zbliżonym do kwadratu, sklepioną zrębową kopułą czteropolową z złomem i stężeniem krzyżowym. Prezbiterium prostokątne, węższe i niższe od nawy, sklepione kolebkowo. Pomiędzy nawą a prezbiterium pełna ściana ikonostasowa. Wokół cerkwi obejście. Trzecią kondygnację stanowi pomieszczenia dzwonowe w formie izbicy. Całość nakryta dachem namiotowym. Ściany oszalowane pionie, połączenie dachowe pobite gontem. Cerkiew p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego to świątynia drewniana, konstrukcji zrębowej, na kamiennym podmurowaniu, trójdzielna, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Nawa i babiniec na planach zbliżonych do kwadratu. Nawa obszerniejsza od

prezbiterium i babińca. Zrąb ścian głównych członów budowli równej wysokości. Dachy kalenicowe, wielopołaciowe (najwyższy nad nawą). W dachu ponad każdym z pomieszczeń baniaste pseudolatarnie na wysokich, ośmiobocznych tamburach (największa nad nawą). Ściany oszalowane pionowo. Połacie dachowe pobite blachą. Wewnątrz stropy belkowe. Chór śpiewaczy nadwieszony, o prostym parapecie. Ściany pokryte polichromią z XIX/XX. Wielostrefowy ikonostas z lat 1899-1904.

Zespół cerkiewny w Hłomczy. Cerkiew greckokatolicka p.w. Soboru Przenajświętszej Bogurodzicy i Proroka Eliasza.

Parafia prawosławna w Hłomczy istniała prawdopodobnie już w 1439 r. Obecnie istniejącą cerkiew w Hłomczy wybudowano w 1859 r. W tym samym czasie wzniesiono też murowaną dzwonnice. W latach 1947-1960 cerkiew użytkowana była jako kościół rzymskokatolicki, a następnie do 1990 r. jako cerkiew prawosławna. Od roku 1990 funkcjonuje ponownie jako cerkiew greckokatolicka. Remontowana w latach 1991 i 1997.

Zespół cerkiewny usytuowany na wysokim wzgórzu, ponad drogą Dobra Szlachecka-Mrzygłód, w centrum wsi. W pobliżu cerkwi od zach. kamienna dzwonnica. Teren cerkiewny ogrodzony częściowo rozebrany murem z dzikiego kamienia. W otoczeniu cerkwi pozostałości cmentarza oraz pomnikowe dęby. Cerkiew orientowana, drewniana, konstrukcji zrębowej, trójdzielna, z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą, nawą na rzucie prostokąta, z krótkim babińcem nie wyodrębnionym w bryle korpusu, wydzielonym wewnątrz ścianką działową. Naroża ścian nawy od wsch. ścięte. Przy prezbiterium od północy kwadratowa zakrystia. Zrąb ścian prezbiterium, nawy, babińca równej wysokości. Dach nad nawą i babińcem dwuspadowy, o wspólnej kalenicy, z półszczytem od zachodu. Nad prezbiterium i zakrystią dachy trójspadowe. W kalenicy dachu nad nawą duża baniasta wieżyczka na sygnaturkę zwieńczona latarnią. Dach prezbiterium niższy od wspólnego dachu nawy i babińca. W kalenicach dachów ponad prezbiterium i babińcem niewielkie makowice. Ściany szalowane deskami pionowo, dachy kryte blachą. Otwory drzwiowe zamknięte łukiem odcinkowym, otwory okienne prostokątne z półkolistym nadświetlem, w prezbiterium okulus.

Wewnątrz stropy płaskie. Prezbiterium oddzielone od nawy ścianą ikonostasową. Chór muzyczny wsparty na czterech kolumnach. We wnętrzu polichromia ornamentalno-figuralna. Z dawnego wyposażenia zachowany m. in. ikonostas współczesny cerkwi oraz ołtarz za ikonostasem.

Dawna cerkiew parafialna greckokatolicka p.w. św. Jura, obecnie kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Śś. Piotra i Pawła w Jurowcach.

Cerkiew zbudowana została w 1873 r. Taka data znajduje się na nadprożu drzwi frontowych babińca. W 1892 r. wykonano ikonostas i być może również polichromię we wnętrzu. W 1905 r. wzniesiono murowaną dzwonnice. Podczas remontu w 1924 r. boczne kaplice nawy pokryto blachą (wcześniej był gont), a przy prezbiterium od strony pd. dobudowano kaplicę. W 1946 roku cerkiew została przejęta przez kościół rzymskokatolicki. Podczas kolejnych remontów (w 1970 r. i 1981 r.) wzmocniono fundamenty cerkwi i wymieniono pokrycie dachu oraz szalunek ścian, a także podwyższono przedsiónek do wysokości ścian cerkwi. W 1989 r. wykonano posadzkę

lastrиковą w nawie i babińcu, kaplicę pd. obito boazerią i przeprowadzono renowację polichromii.

Cerkiew jest położona na niewielkim wzniesieniu w pn.-wsch. części wsi, przy drodze Rzeszów-Sanok, w pobliżu zespołu dworsko-folwarcznego. Od strony pd. znajduje się plebania, od pn. murowana dzwonnica, od wsch. nowa salka katechetyczna.

Cerkiew orientowana, drewniana, na kamiennej podmurówce, konstrukcji zrębowej, trzykopiłowa. Trójdzielna, założona na planie krzyża greckiego. Prezbiterium na planie zbliżonym do kwadratu, zamknięte trójbocznie, przy nim od pd. trójbocznie zamknięta kaplica kolatorska, od pn. zakrystia na planie zbliżonym do kwadratu. Nawa szersza od prezbiterium, na rzucie kwadratu, z trójbocznie zamkniętymi kaplicami transeptowymi od pn. i pd. Od zach. do nawy przylega węższy od niej kwadratowy babiniec poprzedzony prostokątnym przedsionkiem. Prezbiterium, nawa, kaplice transeptowe, babiniec i przedsionek równej wysokości, nakryte są dachami o tej samej wysokości kalenic. Nad prezbiterium i kaplicami dachy wielopołaciowe, nad babińcem i przedsionkiem wspólny, dwuspadowy, nad nawą daszki koszowe. Kaplica i zakrystia niższe, nakryte dachami dwu- i trójpołaciowymi. Cerkiew szalowana deskami w pionie, wszystkie dachy kryte blachą. Nad prezbiterium, nawą i babińcem kopuły różnej wielkości (największa nad nawą, najmniejsza nad babińcem) posadowione na stosunkowo wysokich ośmiobocznych tamburach, zwieńczone niskimi pseudolatarniami nakrytymi cebulastymi hełmami. Otwory drzwiowe prostokątne. Otwory okienne prostokątne, zamknięte łukiem półkolistym.

Wewnątrz nad prezbiterium, nawą i babińcem kopuły na bębnoch, w zakrystii i kaplicy pozorne sklepienia kolebkowe, w kaplicach transeptowych sklepienia zwierciadlane. Chór nadwieszony, parapet w środkowej części wybruszony. Polichromia geometryczno-ornamentalna i figuralna głównie w tamburach i kopułach.

Na pn. od cerkwi murowana i otynkowana dzwonnica w typie parawanowych, dwukondygnacyjna, z otworem wejściowym w dolnej kondygnacji i trójarkadową galerią w górnej, otwartą w kierunku cerkwi. Dolna kondygnacja w formie spłaszczonego łuku triumfalnego, z otworem wejściowym zamkniętym półkoliście na osi środkowej oraz parą wnęk arkadowych po bokach. Wnęki i otwór wejściowy flankowane są parami zdwojonych, niskich półkolumnienek na wysokich cokołach. Arkady galerii w górnej kondygnacji wsparte są na kolumnienkach posadowionych na wysokich cokołach. Galeria zabezpieczona jest balustradą z tralek. W tylnej ścianie drugiej kondygnacji trzy wąskie, arkadowe otwory, w których zawieszono są dzwony.

Cerkiew greckokatolicka p.w. Narodzenia Bogarodzicy, obecnie kościół filialny rzymsko-katolicki pw. Narodzenia NMP w Łodzinie.

Parafia prawosławna w Łodzinie istniała prawdopodobnie już w 1515 r. Obecna cerkiew wybudowana została w 1743 r. (wg innych danych w 1773 r.), na miejscu istniejących. W XIX i XX w. cerkiew w Łodzinie była filialną parafii w Hłomczy. W 1875 remontowana przez Timofieja Sabczaka. Kolejne remonty przy cerkwi przeprowadzono w 1900, 1965 i 1977 r. Po 1947 r. cerkiew została przejęta przez kościół rzym.-kat. Podczas remontu w l. 80. XX w. wnętrzu cerkwi (polichromie) zasłonięto boazerią. Dzisiaj jest filią parafii rzym.-kat. w Mrzygłodzie.

Cerkiew orientowana, usytuowana na skraju wsi, na krawędzi wzniesienia, otoczona starodrzewem. Teren wokół cerkwi ograniczony drewnianym płotem. Tuż przed cerkwią olbrzymi, kilkuwiekowy dąb. Na wsch. od cerkwi pozostałości dawnego cmentarza.

Jest to cerkiew drewniana, konstrukcji zrębowej, trójdzielna, z prezbiterium na planie prostokąta zamkniętym trójbocznie, kwadratową nawą oraz wąskim, prostokątnym babińcem. Nawa obszerniejsza od przylegających do niej pomieszczeń. Nad babińcem niska wieża konstrukcji słupowej. Zręb ścian prezbiterium, nawy i babińca równej wysokości. Ściany kondygnacji wieżowej uskokowo cofnięte i wydzielone od babińca okazałym daszkiem okapowym kryjącym górną partię zrębu babińca. Wieża nakryta daszkiem półszczytowym o kalenicy wspólnej z dwuspadowym dachem nawy i połaciach stanowiących przedłużenie połaci dachowych nawy. Nad prezbiterium dach kalenicowy, pięciopółciowy o niższej niż nawa kalenicy. W centralnej części dachu nad nawą okazała baniasta wieżyczka z ślepą latarnią. W kalenicy prezbiterium, u zbiegu połaci dachowych niewielka makowica. Podwalina osłonięta niskim fartuchem. Ściany i połacie dachowe obite gontem. Okna prostokątne zamknięte łukiem odcinkowym. Wewnątrz ściany i stropy obłożone boazerią. Wnętrze świątyni zdobi ikonostas zapewne z 1875 r.

Cerkiew filialna greckokatolicka p.w. Zaśnięcia Matki Bożej w Mrzygłodzie (parafia w Hłomczy.

Powstała między latami 1770 i 1789 prawdopodobnie na miejscu wcześniejszej p.w. Podwyższenia Krzyża Św. Do pocz. XIX w. miasteczko posiadało parafię grekokatolicką i jej filię w Hłomczy. Po regulacjach administracyjnych w pocz. XIX w. tj. po 1813 r. sytuacja się zmieniła - parafią została Hłomcza, a cerkiew mrzygłódzka została jej obiektem filialnym. W początkach XIX w. nie posiadała jeszcze ikonostasu. W 1891 r. została przebudowana i ponownie konsekrowana, a w 1901 r. odnowiona. Opuszczona po II wojnie światowej, została zniekształcona w latach 50-tych XX w., gdy pełniła funkcję magazynów GS. W okresie międzywojennym wyposażenie cerkwi było dość ubogie. Inwentarz cerkiewny z 1938 r. wymienia jedynie dolną część ikonostasu z ikonami namiestnymi, kiwot i ołtarz.

Położona za pn. kwartałem rynku jest obecnie obiektem opuszczonym i coraz bardziej popadającym w ruinę.

Cerkiew orientowana, murowana z kamienia i częściowo cegły (przebudowy), pierwotnie otynkowana (obecnie z znacznym stopniem pozbawiona tynku), trójdzielna, złożona z krótkiego, prostokątnego prezbiterium, wydłużonej prostokątnej nawy i krótkiego prostokątnego babińca. Nawa szersza o połowę od pozostałych członów budynku. Ściany tej samej wysokości. Oryginalne dachy nie zachowane, obecne prowizoryczne przekrycie stanowią płaskie dwuspadowe dachy - niższe nad babińcem i prezbiterium oraz wyższy nad nawą. Dachy kryte eternitem falistym, szczyty osłonięte deskami w pionie. Otwory okienne i drzwiowe pierwotnie zamknięte półkolem, obecnie prostokątne.

Dawna cerkiew parafialna grekokatolicka pw. św. Jana Chrzciciela, obecnie kościół filialny rzymskokatolicki pw. Św. Piotra i Pawła w Tyrawie Solnej.

Pierwsza znana informacja świadcząca o istnieniu w Tyrawie parafii prawosławnej pochodzi z 1523 r., a wzmiankę o tutejszej cerkwi zanotowano w 1679 r. Obecnie istniejąca świątynia wzniesiona została w 1837 r. z fundacji kapłana tyrawskiego Mejnickiego przez cieśli: Wasyla Bułkstrimiła (?), Gabriela Mlachowskiego i Andrzeja Dudę. Informacje te zostały wyrzeźbione na portalu wejściowym do babińca. Poświęcenia dokonano w 1843 r. W 1898 r. wykonano prawdopodobnie zadanie główne wejścia do cerkwi od zach. w formie portyku kolumnowego (data 1898 r. znajduje się na tympanonie tego portyku). W 1927 r. dokonano remontu świątyni. Dach pokryto blachą, a we wnętrzu odnowiono wyposażenie (m. in. ikonostas) i wykonano polichromię. Prace malarskie wykonał znany malarz sanocki Władysław Lisowski. Od 1946 użytkowany przez kościół rzym.-kat. Remontowany był w l. 70. (m. in. wymieniono kamienną posadzkę na betonową kostkę). Ostatnie większe prace przy obiekcie objęły jego otoczenie (wykonano parking, ścieżkę z kostki betonowej).

Cerkiew położona jest w pd.-wsch. części wsi. Teren cerkiewny wyznaczony jest metalowym ogrodzeniem. Świątynia orientowana, drewniana, na kamiennej podmurówce, wzniesiona w konstrukcji zrębowej, z wieżą konstrukcji słupowej. Cerkiew trójdzielna, o układzie prezbiterium-nawa-babiniec z przedsionkiem pod wieżą poprzedzającą babiniec. Poszczególne człony na rzutach zbliżonych do kwadratu. Prezbiterium zamknięte trójbocznie, z dwiema niemal kwadratowymi zakrystiami po bokach. Nawa najszersza, prezbiterium i babiniec węższe, wieża z przedsionkiem w przyziemiu najwyższa. Ściany trzech głównych członów budowli tej samej wysokości, zakrystie znacznie niższe, wieża najwyższa, dwukondygnacyjna; kondygnacje wieży wydzielone gzymsem założonym na wysokości gzymsu koronującego ścian cerkwi. Do wieży dostawiony przed drzwiami od zach. portyk dwukolumnowy. Dachy o zróżnicowanej wysokości - najwyższy nad nawą, nieco niższe nad prezbiterium i babińcem. Dachy nad nawą, babińcem, zakrystią i portykiem dwuspadowe, nad prezbiterium pięciopółaciowy, na wieży namiotowy. W dachu nad nawą duża, sześcioboczna wieżyczka na sygnaturkę z cebulastym hełmem zwieńczonym latarnią; analogiczny hełm na wieży. W kalenicy dachu prezbiterium mała makowica. Wszystkie ściany oszalowane deskami w pionie z listwowaniem, dachy oraz wieżyczki i hełmy kryte blachą. Okna prostokątne, zamknięte łukiem odcinkowym, w prezbiterium okulus, otwory drzwiowe prostokątne. Wewnątrz babiniec otwarty do nawy na całej szerokości i wysokości. Stropy płaskie. Chór muzyczny nadwieszony. Ściany oraz strop dekorowane polichromią figuralno-ornamentalną. Zachowane wyposażenie współczesne budowie cerkwi, m.in. ikonostas, ołtarz za ikonostasem, ołtarze boczne, ambona.

Cerkiew grekokatolicka pw. św. Szymona Słupnika, ob. kościół rzymskokatolicki pw. Narodzenia NMP w Kostarowcach.

Obecna świątynia wzniesiona została w 1872 roku na miejscu wcześniejszych cerkwi (pierwsza znana wzmianka o parafii w Kostarowcach pochodzi z 1440 r.). W 1931 r. cerkiew została przebudowana (przekształcono dachy i pokryto je dachówką). Od 1946 r. pełni funkcję kościoła filialnego rzymskokatolickiego. Podczas remontu, który miał miejsce w k. lat 80. XX w. cerkiew została przedłużona w kierunku zachodnim, przy prezbiterium od pd. wzniesiono salkę katechetyczną z przedsionkiem oraz zmieniono pokrycie dachu z dachówki na blachę.

Cerkiew wzniesiona z drewna w konstrukcji zrębowej, z wieżą nad babińcem o konstrukcji słupowo-ramowej. Pierwotna część cerkwi jest budowlą trójdzelną, złożoną z prezbiterium, nawy i babińca. Prezbiterium i nawa na rzutach zbliżonych do kwadratu, babińca na rzucie prostokąta. Prezbiterium jest zamknięte trójbocznie, od strony pn. przylega do niego zakrystia z przedsionkiem, a od pd. do prezbiterium i częściowo do nawy dostawiona w 1988 r. salka katechetyczna. Do babińca od zach. dostawiony (również w 1988 r.) przedsionek. Dachy dwuspadowe z okapami, z których dach nad nawą najwyższy, z umieszczoną centralnie niewielką kopułą na ośmiobocznym tamburze zwieńczoną baniastą wieżyczką. Podobna kopuła, znacznie mniejsza wieńczy dach nad prezbiterium. W dachu nad babińcem niewysoka, czworoboczna wieża nakryta dachem namiotowym zwieńczonym niewielką banią. Ściany cerkwi szalowane deskami w pionie, dachy pokryte blachą. We wnętrzu zachowana polichromia figuralna z I poł. XIX w. oraz niekompletny ikonostas.

Cerkiew grekokatolicka pw. Narodzenia Bogarodzicy, obecnie kościół filialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski w Sanoczku parafii w Sanoku-Dąbrówce.

Cerkiew wzniesiona została w 1863 r. na miejscu starszej świątyni (pop z Sanoczka wzmiankowany już w 1424 r.). Po 1946 r. została przejęta przez kościół rzymskokatolicki. Remontowana w k. lat 60. i pocz. 70. XX w. Usunięto wówczas zwieńczenie wieży, tj. baniasty hełm okazałych rozmiarów i zastąpiono wieloboczną, strzelistą latarnią. Podczas kolejnej modyfikacji obiektu usunięto wieżę, zastępując ją czworoboczną, strzelistą wieżyczką sygnaturkową zwieńczoną latarnią, a szalunek pionowy zastąpiono poziomym.

Cerkiew jest orientowana, drewniana, wzniesiona w konstrukcji zrębowej, dwudzielna, złożona z prezbiterium na rzucie zbliżonym do kwadratu oraz nawy na rzucie prostokąta. Prezbiterium od wschodu zamknięte ścianą prostą, z zakrystią dostawioną od strony pn. Nawę poprzedza niewielki przedsionek na rzucie kwadratu. Ściany szalowane wąskimi deskami w poziomie. Dachy dwuspadowe, kryte blachą. Nad częścią zach. nawy czworoboczna, strzelista wieżyczka sygnaturkowa zwieńczona latarnią. Okna w nawie, prezbiterium i zakrystii prostokątne, zamknięte półkoliście. Wewnątrz stropy płaskie, chór muzyczny wsparty na dwóch arkadach słupowych zamkniętych łukiem segmentowym. Przed wejściem do zakrystii płyta wtórnie wmontowana, z napisem cyrylicą i datą 1674. Wyposażenie m.in. ikonostas istniało jeszcze w pocz. lat 70. XX w, obecnie brak, oprócz przekształconych małych ołtarzy bocznych.

Cerkiew parafialna grekokatolicka pw. Trójcy Świętej, ob. filialny kościół rzymskokatolicki pw. Trójcy Świętej w Międzybrodziu (parafii w Trepczy)

Cerkiew ufundowana przez Aleksandra Wajcovicza, lekarza sanockiego pochodzącego z Międzybrodzia, wzniesiona została w latach 1899-1900 na miejscu dwóch wcześniejszych, drewnianych cerkwi. W 1900 r. powstał ikonostas wykonany przez Bohdanowicza ze Lwowa oraz polichromia wnętrza wykonana prawdopodobnie przez Feliksa Bogdańskiego. Po II wojnie światowej miejscowa ludność została wysiedlona, a cerkiew zamknięta dla wiernych. Od 1966 r. użytkowało ją Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. W 1973 r. została przekazana kościołowi rzymskokatolickiemu. W latach 90. XX w. miał miejsce remont cerkwi i konserwacja wyposażenia.

Jest to budowla murowana z cegły, otynkowana, wzniesiona na rzucie krzyża greckiego, trójdzielna, z nawą na rzucie kwadratu, do której od pn. i pd. dostawione płytkie, prostokątne aneksy tworzące transept. Prezbiterium na rzucie kwadratu zamknięte z zewnątrz trójbocznie, wewnątrz półkolistą absydą. Od pd. i pn. do prezbiterium przylegają dwa kwadratowe pomieszczenia – prothesis i diakonikon (ob. zakrystia i skarbczyk). Babiniec z przedsionkiem na rzucie kwadratu, we wnętrzu wydzielone grubą ścianą podchórza na dwa prostokątne pomieszczenia. Wejście na chór w przedsionku. Bryła cerkwi zwarta, addycyjna, z dominującą częścią centralną, zwieńczoną tamburem, na którym kopuła o spłaszczonym, cebulastym kształcie. W bryle wyraźnie wydzielona jest część absydialna prezbiterium – jest niższa i nakryta odrębnym dachem. Szczyty ścian prezbiterium, aneksów nawowych i części zachodniej o kształcie zbliżonym do półkola, powtarzają kształt przekrywających te pomieszczenia walcowatych dachów. Podział ścian ramowy, gzymsy wieńczące poszczególne człony budowli profilowane. Nad półkolistymi zamknięciami okien profilowane opaski tynkowe. Okna prostokątne zamknięte półkolem, w tamburze okna wąskie i wysokie. Dachy przekryte blachą. We wnętrzu przestrzeń wydzielają od zach. chór muzyczny, od wsch. ściana ikonostasu. Ściany wnętrza pokryte malowidłami figuralno-ornamentalnymi. Z wyposażenia zachowane m. in. ikonostas i prestoł z 1900 r.

Kilka metrów na zach. od cerkwi znajduje się murowana z kamienia i cegły dzwonnica, wzniesiona na planie regularnego ośmioboku. Budowla posiada dwie kondygnacje, przy czym podział zewnętrzny gzymsami kordonowymi sugeruje trzy kondygnacje. W pierwszej kondygnacji otwór wejściowy zamknięty półkoliście. W drugiej kondygnacji w trzech zachodnich ścianach trzy ślepe okna, w pozostałych ścianach otwory okienne – wszystkie zamknięte półkoliście. Nad półkolistymi zamknięciami okien profilowane opaski tynkowe. Powyżej tych okien, w części wydzielonej gzymsem kordonowym we wszystkich ośmiu ścianach, okulusy w profilowanych opaskach. Dzwonnicę przekrywa cebulasta kopuła, analogiczna do kopuły cerkwi.

Cerkiew parafialna grekokatolicka pw. św. Jerzego, ob. filialny kościół rzymskokatolicki pw. św. NMP Królowej w Lalinie parafii Grabówka.

Cerkiew wzniesiona została w 1835 r. W latach 1924-26 remontowana (m. in. ściany oszalowano gontem, dach pokryto blachą). Od 1946 r. użytkowana przez kościół rzymskokatolicki.

Cerkiew jest orientowana, drewniana, wzniesiona w konstrukcji zrębowej, trójdzielna, złożona z prezbiterium na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu, znacznie szerszej nawy na rzucie wydłużonego prostokąta oraz wąskiego babińca poprzedzonego przedsionkiem na rzutach prostokątów. Do prezbiterium zamkniętego od wschodu ścianą prostą, przylega od strony pn. prostokątna zakrystia. Ściany nawy wzmocnione lisicami, pokryte gontem. Dachy dwuspadowe, kryte blachą. Ściany nawy, prezbiterium i babińca równej wysokości, nakryte odrębnymi dachami - wyższym, wspólnym dla nawy i babińca, dwuspadowym, nad babińcem przechodzącym w wielopołaciowy, nad prezbiterium niższym, trójspadowym. Nad znacznie niższym przedsionkiem dach dwuspadowy, nad zakrystią pulpitowy, dwupołaciowy. W środkowej części dachu nawy masywna, sześcioboczna wieżyczka sygnaturkowa z latarnią. Okna w nawie, prezbiterium i zakrystii prostokątne, zamknięte łukiem odcinkowym. Wewnątrz stropy płaskie, chór muzyczny

wsparty na dwóch słupach drewnianych. Ściany pokryte polichromią ornamentalno-figuralną. Wyposażenie to m.in. ikonostas i preśtoł oraz ołtarze boczne.

Cerkiew filialna grekokatolicka p.w. Zaśnięcia Bogurodzicy, obecnie kościół fil. rzym.-kat. pw. Wniebowzięcia NMP w Trepczy.

Wcześniejsza drewniana cerkiew wzmiankowana w 1753 r. spaliła się w 1801 r. Obecna cerkiew to przebudowany w 1807 r. zbór socyniański z XVII w. Rozbudowana została w poł. XIX w. Przedłużono wówczas nawę w kierunku zachodnim. Podczas następnych rozbudów, pod koniec XIX w. i w pocz. XX w. dobudowano przedsionek, a następnie wzniesiono wieżę. W 1893 r. wykonana została we wnętrzu polichromia. Podczas kolejnego remontu w 1914 r. powiększono okna. Od 1946 użytkowana przez kościół rzymskokatolicki. Obecnie, po wzniesieniu nowego kościoła nieużytkowana.

Położona w centrum wsi tuż przy drodze Mrzygłód-Sanok, na skraju wysokiej skarpy, otoczona murem z dzikiego kamienia. Cerkiew jest orientowana, murowana z kamienia i niewielkiej ilości cegły, obecnie częściowo nie otynkowana, złożona z prezbiterium na rzucie prostokąta, nieznacznie szerszej nawy na rzucie wydłużonego prostokąta (zachodnia część nawy szersza od wschodniej) oraz kwadratowego babińca/wieży. Do wschodniej części nawy przylega od strony pn. niemal kwadratowa zakrystia, a od pd. składzik również na rzucie zbliżonym do kwadratu. Nawa nieznacznie wyższa od prezbiterium. Nad całością dominuje trzykondygnacyjna wieża o ściętych narożnikach w trzeciej kondygnacji, kryta ostrosłupowym hełmem przechodzącym w dolnej części w daszki dwuspadowe. Dachy na nawę i prezbiterium, składzikiem i zakrystią dwuspadowe. W kalenicy dachu nawy ośmioboczna wieżyczka na sygnaturkę kryta hełmem analogicznym jak na wieży. Wszystkie dachy kryte blachą. Okna w nawie oraz zamurowane okno w prezbiterium prostokątne, zamknięte półkolem, w wieży zamknięte łukiem odcinkowym, w zakrystii i składziku okna prostokątne. Wewnątrz, w prezbiterium sklepienie kolebkowe, w nawie i babińcu sufity z fasetami. Tęcza zamknięta półkoliście. Chór muzyczny o pełnej balustradzie wsparty na dwóch drewnianych słupach.

Cerkiew grekokatolicka św. Kosmy i Damiana, ob. kościół par. rzymskokatolicki pw. Kosmy i Damiana w Wujkiem.

Obiekt został wzniesiony w 1804 r. jako kościół rzym.-kat. dla robotników manufaktury tkackiej. Ok. 1839 r. przekazany przez właścicieli wsi na cerkiew. Użytkowany przez grekokatolików do 1947 r., a następnie z powrotem zamieniony na kościół. Remontowany był m.in. w latach 1922 i 1976.

Świątynia usytuowana jest na pd. skraju wsi, w pobliżu drogi Sanok-Przemyśl. Jest to budowla klasycystyczna, orientowana, murowana z cegły, otynkowana, na kamiennych fundamentach, jednoprzestrzenna, na rzucie prostokąta, złożona z prezbiterium i nawy tej samej szerokości. Prezbiterium jednoprzęsłowe, wydzielone od trójprzęsłowej nawy ścianą tęczą. Do ściany prezbiterium od pn. przylega zbliżona do kwadratu zakrystia, a od strony pd. prostokątny składzik. Ściany artykułowane pilastrami, których głowice tworzy gierowanie profilowanego gzymsu wieńczącego. Fasada trójpółowa, z otworem wejściowym w polu środkowym, ponad którym otwór okienny. Fasada zwieńczona jest trójkątnym szczytem lekko załamany, powtarzającym kształt dachu. W szczycie dwie

odcinkowo zamknięte płyciny i dwa okulusy. Okna prostokątne, zamknięte łukiem odcinkowym, w zakrystii półkolistym. Dach dwuspadowy, wysoki o lekko wklęsłych połaciach, nad zakrystią pulpitowy. Dachy kryte blachą. W kalenicy dachu wieżyczka na sygnaturkę dużych rozmiarów. We wnętrzu przęsa nawy wydzielone masywnymi filarami przyściennymi, sklepienie kolebkowo-krzyżowe na gurtach. Prezbiterium wyodrębnione ścianą tęczową zamkniętą półkoliście. Wejście na ambonę w grubości muru, sklepione. Wyposażenie wnętrza późnobarokowe, zapewne współczesne kościołowi, m.in.: ołtarz główny i dwa ołtarze boczne, ambona, kropielnica kamienna.

W pobliżu, na osi kościoła, od zach. usytuowana jest współczesna kościołowi murowana i otynkowana dzwonnica, wzniesiona na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjna. W dolnej kondygnacji szeroka przelotowa brama, w górnej kondygnacji, o podziałach pilastrowo-ramowych, dwa duże otwory dzwonowe, zamknięte półkoliście. Górna kondygnacja zwieńczona profilowanym gzymsem. Dzwonnica przekryta dachem dwuspadowym o załamanych, lekko wklęsłych połaciach. Szczyty (od wsch. i zach.) powtarzają kształt dachu, w szczytach po dwa okulusy.

Pomimo, że już nie istnieją warto także wspomnieć miejsca po nieistniejących już świątyniach - cerkwiska w Bykowcach, Prusieku, Stróżach Wielkich.

Kościół rzymskokatolickie

Najciekawszą realizacją sakralną rzymsko-katolicką na terenie Gminy Sanok jest niewątpliwie zespół kościelny w Strachocinie, składający się z kościoła p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej oraz towarzyszącej mu dzwonnicy. Świątynia ta została wybudowana w 1900 pod kierunkiem inż. Wilhelma Szomka z Sanoka. W niektórych opracowaniach spotyka się informację, że był on także projektantem strachocińskiego kościoła. Nie potwierdza tego analiza porównawcza z innymi świątyniami autorstwa Szomka - w Grabownicy Starzeńskiej czy Niebieszczanach - gdzie widzimy, że używał on dość schematycznych i uproszczonych form architektonicznych. Sposób rozwiązania fasady w Strachocinie z najbardziej charakterystycznym elementem - to jest dużych rozmiarów krucyfiksem, następnie zaprojektowanie wzajemnego przenikania się poszczególnych części kościoła składających się na jego bryłę, także finezyjny detal, a w szczególności sygnaturka wskazuje jako autora projektu na krakowskiego architekta Teodora Talowskiego.

Jak już wspomniano ta nie dużych rozmiarów świątynia zaprojektowana została w finezyjny sposób i charakteryzuje się dużą dbałością o detal. Powstała świątynia na planie krzyża łacińskiego, jednonawowa z transeptem. Interesujące, że pomimo braku przeciwwskazań terenowych nie jest ona orientowana, tylko skierowana prezbiterium na pd.-wsch. Kościół w Strachocinie cechuje wyniosła bryła z dominującym nad całością korpusem nawowym. Ceglany mur, w którego wątku zastosowano ciemniejsze cegły tworząc geometryczne wzory, został ozdobiony kamiennymi detalami w postaci m.in. gzymsów, kluczy, opasek, okapników. Jak w każdej tego rodzaju budowli akcent został położony na fasadę, o której charakterze stanowi dużych rozmiarów krucyfix z płaskorzeźbioną postacią Ukrzyżowanego. Został on umieszczony nad maswerkowym oknem. Całość budowli wieńczy wyniosła sygnaturka. Kościołowi towarzyszy zlokalizowana na pn. od niego architektoniczna, parawanowa, trójarkadowa dzwonnica.

Została ona wybudowana w 1932 r. (data umieszczona w niewielkiej płycinie w górnej części dzwonnicy) i poprzez wykonanie w cegle, ostrołukowe arkady oraz zdobiący ją kamienny detal nawiązuje stylistycznie do architektury kościoła.

Innym interesującym przykładem architektury sakralnej rytu łańciskiego jest niewielka świątynia p.w. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Załużu. Ten wybudowany w latach 1929-31 r. kościół (wówczas filialny parafii farnej w Sanoku, a dziś parafii w Wujkiem) poprzez duże analogie stylistyczne z kościołem w Krośnie-Polance wiążemy z Marianem Osińskim, wybitnym polskim architektem. Reprezentuje ona tendencje mające na celu wypracowanie nowego stylu w Polskiej architekturze sakralnej będącego wypadkową nowoczesności i dotychczasowej tradycji. W Krośnie-Polance, a na mniejszą skalę w interesującym nas Załużu zrealizowało się to w połączeniu elementów pochodzących z architektury drewnianej, jak stylizowana izbicowa wieża, z prostymi bryłami dekorowanymi ostrymi łukami płycin czy otworów okiennych.

Kolejną wartościową realizacją odzwierciedlającą podobne tendencje jak w kościele w Załużu tylko zrealizowane w innym materiale jest świątynia w leżącej nieco na uboczu wsi Liszna. Drewniany kościół p.w. św. Antoniego w Lisznej powstał w l. 30. XX w., będąc filialnym parafii w Mrzygłodzie, a obecnie jest kościołem filialnym parafii w Sanoku-Olchowcach. Został on zaprojektowany przez przemyskiego architekta Kazimierza Osińskiego (zasłużony konserwator zabytków, założyciel Towarzystwa Przyjaciół Nauk i twórca Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej). W tym przypadku projektant w bardziej dosłowny sposób czerpał z architektury drewnianej o proveniencji średniowiecznej. Jednonawowy, zrębowy kościół w Lisznej posiada wyniosłą wieżę z izbicą, która poprzedzona jest zredukowaną formą sobót w kształcie frontowego podcienia. Dach tego zadaszenia przechodzi wzdłuż ścian bocznych w przydach oparty na wydatnych rysiach. To rozwiązanie jest również formą archaizującą.

Wśród wspomnianych już powyżej realizacji sanockiego inżyniera Wilhelma Szomka wyróżnia się postawiony w l. 1908-1914 kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Falejówce. Był to pierwotnie kościół filialny, ponieważ w czasie jego budowy wieś należała do parafii w Grabownicy. Możliwe, że dobra współpraca z Szomkiem w Falejówce zaowocowała zaangażowaniem go do budowy kościoła parafialnego w Grabownicy. Omawiana Falejówka usamodzielniała się w strukturze kościelnej w 1927 r. Świątynia wybudowana została podobnie jak strachocińska na planie krzyża łańciskiego. Murowana z cegły, w większości nieotynkowana (dolna kondygnacja wieży jest dekorowana kamienną okładziną, podobnie jak środkowa, która w części jest również otynkowana). W tym bardzo strzelistym kościele widoczna jest addycyjność w poszczególnych składowych części bryły. Mocnym akcentem jest smukła wieża w fasadzie, która dodatkowo flankowana jest przez dwie wieżyczki boczne. Dopełnia je sygnaturka umieszczona na skrzyżowaniu korpusu nawowego i transeptu. Masyw wysokich ścian rozbijają liczne ostrołukowe otwory okienne, które dodatkowo wzmagają wertykalizm budowli. Interesujące, że podobnie jak w Strachocinie, kościół w Falejówce nie jest orientowany tylko zwrócony fasadą na południe. Analogiczna sytuacja wystąpiła w opisywanym poniżej kościele w Pakoszówce, od tej zasady odstąpiono także wznosząc

inne opisywane świątynie w Niebieszczanach, Prusieku czy Załużu. Dlaczego nie respektowano tej liturgicznej zasady ? Tylko w przypadku Pakoszówki zdecydowały zapewne warunki terenowe.

Natomiast przykładem architektury XIX-wiecznej jest zespół kościelny p.w. Wszystkich Świętych parafii w Dudyńcach, jak już zaznaczono leżący na terenie należącym do pobliskich Jędruszkowic. Kościół został wybudowany w l. 1871-76, a mocno zniszczony w czasie II wojny światowej. Świątynia wybudowana w polach w oddaleniu od zabudowy posiada duże walory krajobrazowe. Neogotycka, jednonawowa świątynia została założona na planie krzyża łacińskiego, z transeptem mieszczącym boczne kaplice. Widoczna postępująca gradacja addycyjnych brył tworzących tę budowlę począwszy od wysokiej masywnej wieży, niższego od niej korpusu nawy, jeszcze niższego prezbiterium i ramion transeptu, a kończąc na niewielkich pomieszczeniach po bokach prezbiterium. Zapewne w tym samym czasie co kościół, powstała wybudowana obok dzwonnica. Duża, przysadzista dwukondygnacyjna budowla z trzema arkadami na dzwony. W 1881 r. powstało otaczające zespół ogrodzenie z kamiennych słupków i metalowych przęseł.

Kolejną omawianą świątynią jest najstarszy kościół znajdujący się na terenie Gminy Sanok wchodzący w skład zespołu kościelnego w Mrzygłodzie. Kościół powstał zapewne w 1 ćw. XV w. jednak od tego czasu był wielokrotnie przebudowywany. Kościół jednonawowy, poprzedzony niedużym przedsionkiem. Prezbiterium niższe od nawy z dostawioną od pn. zakrystią. Nad całością świątyni góruje sygnaturka zlokalizowana na wsch. krańcu kalenicy. Kościół otoczony został kamiennym ogrodzeniem, w którego ciągu umieszczono cztery wnękowe kapliczki oraz dzwonnice/bramę w północnym odcinku. Dzwonnica (1836 r.) dużych rozmiarów, architektoniczna, parawanowa, trójarkadowa, z bramką na osi. Do jej wsch. krawędzi dostawiono drugą bramkę większych rozmiarów.

Rozwiązaniem typowym dla kościoła powstałego w 1 ćw. XX w. jest świątynia p.w. św. Mikołaja w Niebieszczanach (1924-26), którego projekt wykonał wymieniany już inż. Szomek z Sanoka. Poprawnie skonstruowana budowla nie epatuje oryginalnością rozwiązań. Jest to kościół halowy, nieotynkowany, założony na osi pd.-zach. - pn.-wsch. Bryła ściśle odzwierciedla zastosowany podział wnętrza. Od frontu nad kościołem dominuje wieża wtopiona w część odpowiadającą kruchcie i chórowi. Następny jest korpus nawowy i prezbiterium flankowane przez dwa pomieszczenia pomocnicze. Elewacje świątyni, o skromnym wystroju architektonicznym, wyróżnia wprowadzenie pełnoplastycznych rzeźb usytuowanych w parach nisz umieszczonych po obu stronach osi fasady. Od pd. Serca Pana Jezusa, a nad nim św. Mikołaja oraz od pn. Gorejące Serca Marii i nad nią także św. Mikołaja (?).

Warto także zwrócić uwagę na niewielką świątynię p.w. św. Jana Chrzciciela w Pakoszówce, która pomimo swoich niewielkich rozmiarów, góruje nad tą miejscowością wykorzystując dogodne położenie. Powstała ona w czasie kiedy wieś przynależała do parafii w Strachocinie. Obecnie, od 1981 r. jest już samodzielną parafią. Wybudowano ją w l. 1937-48. Jest to kościół jednonawowy, o niższym od nawy, półkoliście zakończonym prezbiterium, flankowanym przez dwa niskie i prostopadłe do prezbiterium

pomieszczenia. Prostota budowli pozbawionej właściwie dekoracji świadczy o czerpaniu przez architekta wzorców z architektury modernistycznej. Akcentem świątyni jest parawanowa fasada o prostopadłościenną uskokową strukturze oraz smukła, wysoka sygnaturka.

Rzymskokatolicka zabytkowa świątynia znajduje się także w Prusieku, jest to kaplica p.w. NMP Królowej Polski. W momencie kiedy powstawała w l. 1912-14 miejscowość wchodziła w skład rozległej parafii farnej w Sanoku, jej budowę wspierało czynnie stowarzyszenie księży "Boni Pastoris". Zniszczona w czasie I w. św. była remontowana do 1920 r. Obecnie pełni m.in. funkcję kaplicy przedpogrzebowej młodej parafii w Prusieku (istnieje od 1992 r.). Jest to budowla dużych rozmiarów jak na kaplicę, a właściwie można mówić o małym kościele. Świątynia poprzedzona jest smukłą, wysoką wieżą, którą dostawiono do jednonawowego korpusu. Niższe i węższe od niego prezbiterium ma dobudowaną od pn. niewielką zakrystię. Kościół jest nietynkowany, o skromnym detalu. Charakterystyczne jest rozwiązanie fasady, gdzie nad wejściem umieszczono ślepy portal w formie wimpergi na parze kolumn, w którym umieszczono niewielką niszę na rzeźbę NMP NP Królowej.

Kaplica grobowa i kapliczki kubaturowe

Na omawianym terenie znajdujemy średnią ilość kapliczek kubaturowych i tylko jedną kaplicę grobową. Kaplica ta, a właściwie ruina kaplicy znajduje się na terenie założenia dworskiego w Załużu. W 1880 r. w południowej części parku, na skraju wzniesienia Adam Wiktor buduje kaplicę grobową dla swojej rodziny. Niestety została ona zniszczona w czasie II wojny światowej. Wywłaszczenie Wiktorów spowodowało, że nikt nie zabezpieczył i nie odbudował kaplicy w wyniku czego popadała ona w coraz większą ruinę.

Wśród kapliczek kubaturowych znajdujących się na omawianym obszarze należy wymienić kapliczkę w Mrzygłodzie (przy wjeździe do miejscowości od strony Hłomczy), która charakteryzuje się parawanową fasadą na kamiennym cokole, zwieńczoną trójkątnym szczytem flankowanym sterczynami. Zachowała się jeszcze jej drewniana stolarka, w tym charakterystyczne trójkątne nadświetle nad drzwiami. Kolejna ważna realizacja tego typu to kapliczka znajdująca się w Dobrej (przy wjeździe do tej miejscowości od strony Hłomczy), o narożach podkreślonych pilastrami, półkolistym nadświetlem nad wejściem, obiegającym ściany gzymsem. W kalenicy umieszczono niewielką wieżyczkę zwieńczoną cebulastym hełmem. Zapewne jedną ze starszych kapliczek na terenie Gminy jest ta przy głównej drodze przechodzącej przez Srogów Dolny, na której elewacji frontowej umieszczono dwie tablice związane z jej fundacją. Informują one, że budynek ten został postawiony w 1849 roku staraniem Jana Davida. Skromna kapliczka znajduje się w Falejówce (nr 108), w której trójkątnym szczycie umieszczono wnękę na figurkę Chrystusa Ecce Homo. Podobne kapliczki znajdują się także w Lalinie (na dz. 323, o ścianach dekorowanych lizenami i arkadowym obramieniu wejścia), w Niebieszczanach (nr 230), w Wujkiem (nr 31), niewielkie w Tyrawie Solnej (przy wyjeździe ze wsi w kierunku Tyrawy Wołoskiej); obok siebie stoją dwie kapliczki - mowa jest o kapliczce od wschodu, gdyż ta od zachodu to realizacja współczesna) czy w Dobrej (naprzeciw nr 28).

V.2.1.b. Architektura rezydencjonalna

Dwór w Jurowcach wzmiankowany był już w XV w. Przypuszcza się, że został on wzniesiony w 1 poł. XIX w. (na piwnicach starszej budowli z XVIII w.) gdy właścicielem wsi był Aleksander Weryha Darowski (1874-1829). Jego syn, Mieczysław Weryha Darowski [1810-1889] (powstaniec listopadowy, spiskowiec galicyjski, organizator kół rzemieślniczych), po rabacji, której skutki dotkliwie odczuł, sprzedał majątek w Jurowcach Antoniemu Jaruntowskiemu, właścicielowi pobliskiej Jabłonki. Córka Jaruntowskiego, Marcelina (1830-1882), wyszła za mąż za Zenona Słoneckiego (1842-1912), naczelnika obwodu sanockiego w powstaniu styczniowym, posła do Sejmu Krajowego Galicji III, IV, V i VI kadencji (1870-1895), członka Komitetu Galicji Wschodniej, później dyrektora Towarzystwa Ubezpieczeń we Lwowie. W rękach Słoneckich (Jana Duklana [1859-1896], i Stanisława [1890-1971]) majątek pozostawał do 1944 r. Pod koniec XIX w. Zenon Słonecki znacząco rozbudował istniejący dwór (wzniesiono wówczas piętrowe skrzydło od pn. oraz portyk kolumnowy i ryzalit ogrodowy a także drewniany taras boczny), oraz wznosił murowane gumno (stajnie, wozownia [?]). Jego wnuk Stanisław kontynuował i dokończył rozbudowę dworu m. in. poprzez dobudowę klatki schodowej. Po II wojnie jurowiecki majątek został przejęty przez państwo i rozparcelowany, a tereny dworu z parkiem i folwarku przejęła Spółdzielnia Produkcyjna „Zgoda”. W dworze rozebrano piec i kominki. Przekształcono częściowo układ pomieszczeń przystosowując obiekt do nowych funkcji (siedziba gromadzkiej rady narodowej, urząd pocztowy i świetlica na parterze, pomieszczenia sanitarne na piętrze, później także ośrodek zdrowia). Obecnie zabytkowy dwór i zabudowania gospodarcze są nieużytkowane, pozbawione opieki i popadające w ruinę. Od 1993 r. właścicielem dworu z parkiem jest gmina Sanok, a części folwarcznej Spółdzielnia Produkcyjna „Zgoda”.

Zabytkowy zespół dworsko-folwarczny w Jurowcach położony jest w centrum wsi, przy drodze relacji Sanok-Brzozów, w pobliżu dawnej cerkwi gr.-kat. Kompleks składa się z dworu, gumna tj. budynków stajni, obory i wozowni, gorzelni, kapliczki oraz parku. Dwór wzniesiony jest na rzucie wydłużonego prostokąta z portykiem w elewacji frontowej i ryzalitem w elewacji ogrodowej. Jest to budynek murowany z cegły i kamienia (piwnice pod częścią parterową obiektu) z drewnianym tarasem bocznym. Część parterowa przekryta jest dachem dwuspadowym z wysuniętym okapem opartym na dekoracyjnie wycinanych wspornikach. Nad piętrowym skrzydłem i i portykiem dachy dwuspadowe, poprzeczne w stosunku do głównego członu budynku. Na pn. od dworu położony jest zespół folwarczny stanowiący zwartą całość złożoną z trzech murowanych, historycznych budynków połączonych ze sobą okazałym, kamiennym murem ogrodzeniowym i tworzących w planie czworobok (wraz z murami ogrodzeniowymi i przylegającymi do nich wiatami). Ten zabytkowy zespół wyraźnie wyodrębnia się od pozostałych obiektów gospodarczych zlokalizowanych na terenie majdanu gospodarczego, a wzniesionych już po II wojnie światowej. W skład tego zabytkowego zespołu wchodzi dwa wielkie, zabytkowe, murowane budynki, które pełniły funkcję stajni lub obory. W narożniku pd.-wsch. tego kompleksu usytuowana jest wozownia. Wszystkie te obiekty wzniesiono na planie wydłużonych prostokątów i przekryto dachami dwuspadowymi. Szczyt elewacji bocznej wozowni dekorowany jest zębatym fryzem. Park o cechach krajobrazowych otaczający dwór ukształtowany został w II poł. XIX w. Na szczególną uwagę zasługują tu zachowane pojedyncze egzemplarze dębów o charakterze pomnikowym. Przy wjeździe na

teren zespołu zachowała się kamienna figura Matki Boskiej z 1882 r. Na wschód od zespołu, poza granicami parku zachował się mocno przekształcony budynek dawnej gorzelni.

Obecnie istniejący dwór w Bykowcach wzniesiony został zapewne w II poł. XIX w. przez Marcelego Tarnawieckiego, adwokata lwowskiego i członka Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego. Budynek ten powstał na miejscu wcześniejszego, na co wskazują zachowane pod częścią dworu piwnice. Niektórzy badacze sugerują, że tradycja wznoszenia w tym miejscu siedziby właścicieli wsi sięga jeszcze średniowiecza, argumentując to naturalnymi walorami obronnymi tego miejsca (tereny podmokłe). Dwór wzniesiony przez Tarnawieckiego został w pocz. XX w. przekształcony, w wyniku czego powstał twór o urozmaiconej bryle z oryginalnym drewnianym detalem architektonicznym. W latach 20. XX w. właścicielem dóbr w Bykowcach był Ludwik Ramułt (być może tożsamy z architektem lwowskim Ludwikiem Baldwin-Ramułtem). W 1944 r. majątek przeszedł na własność Skarbu Państwa. W budynku urządzono przedszkole i mieszkania pracowników PGR. Podczas użytkowania obiektu przez PGR zlikwidowano taras przed elewacją pd. oraz drewniany ganek przy elewacji zach. Obecnie obiekt jest własnością prywatną, nieużytkowany, nieremontowany. Budynek usytuowany jest w zach. części wsi, ok. 500 m. na pd. od drogi relacji Sanok-Kuźmina. Prowadzi do niego dawna, mocno przetrzebiona aleja dojazdowa. W okolicach dworu pozostałości starodrzewu parkowego, a na zach. od dworu zabudowania byłego PGR powstałe na terenie dużego folwarku. Budynek jest murowany z cegły i otynkowany, parterowy, na planie zbliżonym do prostokąta z trójbocznym ryzalitem i drewnianym gankiem z krytym, kolistym tarasem w części pn.-wsch. Korpus główny nakryty jest w części środkowej stosunkowo niskim dachem dwuspadowym, a w częściach bocznych wysokimi łamanymi dachami dodającymi bryle dużej malowniczości. Bogaty i skomplikowany detal snycerski zdobi ganek, szczyty i podokapy dachu.

Niewielki budynek dworu w Falejówce wzniesiony został prawdopodobnie jeszcze przed 1852 r. (budynek o podobnym rozplanowaniu i tym samym położeniu został oznaczony na mapie katastralnej z tego właśnie roku). Istniejąca jeszcze do niedawna w fasadzie elewacji zach. data „1924” mogła świadczyć o przeprowadzeniu w tym czasie remontu obiektu. Właścicielami dworu w XIX i w pocz. XX w. była rodzina Janowskich, a następnie Wolińskich. Ostatnim właścicielem dworu był prof. Ludwik Ehrlich, wykładowca na Uniwersytecie Jagiellońskim i Lwowskim. W 1945 r. dwór został przekształcony na szkołę i mieszkanie dyrektora. Od lat 80. XX w. dwór jest nieużytkowany, popada stopniowo w coraz większą ruinę (obecnie stan obiektu jest bardzo zły - w środkowej części budynku mocno uszkodzone zadaszenie powodujące stopniowe zapadanie się dachu, wewnątrz jest zdewastowane, stolarka okienna i drzwiowa zniszczona). Budynek usytuowany jest w środkowej części wsi przy drodze do Raczkowej. Jest to budynek murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem z drewnianą ścianką kolankową, kryty dachem dwuspadowym. Na osiach elewacji frontowej i tylnej w partii poddasza fasjatyki przekryte dachami dwuspadowymi. Na zach. i pn. od dworu rozciągają się pozostałości parku krajobrazowego z zachowanym pomnikowym starodrzewem.

Zespół dworsko parkowy w Markowcach znajduje się w środkowej części wsi. Z dawnego założenia dworsko-parkowo-folwarcznego do dzisiaj zachował się budynek

dworu, budynek inwentarsko-gospodarczy, spichlerz, brama wjazdowa na teren zespołu, a także pozostałości parku krajobrazowego. Poświadczony źródłowo dwór w Markowcach wzmiankowany jest już pod datą 1425. W 1818 r. wieś należała do rodziny Truskolaskich. W 1858 r. dzięki małżeństwu Felicji Truskolaskiej z Hieronimem Romerem majątek w Markowcach przeszedł w posiadanie rodziny Romerów. W 1889 r. Maria Romer wyszła za mąż za Kazimierza Jachimowskiego, który w 1890 r. rozpoczął budowę nowego dworu ukończoną w 1894 r. Spadkobiercy Jachimowskich jeszcze przed II wojną światową (w 1938 r.) musieli sprzedać majątek. W 1941 r. w budynku stacjonowało wojsko niemieckie a następnie żandarmeria. W 1945 r. dwór został przejęty przez Skarb Państwa. Mieściła się w nim szkoła, a później także urząd pocztowy. Od 1984 r. zespół znajduje się w rękach prywatnych. Obecnie jest opuszczony (rozpoczęte były prace remontowe, które nie są kontynuowane). Jest to budynek murowany z cegły, otynkowany, podpiwniczony w części środkowej. Wzniesiony został na planie zbliżonym do prostokąta, z głębokim tarasem od pd.-wsch. oraz kwadratową wieżą w narożniku pn.-zach. Budynek jest zestawiony z kilku brył zróżnicowanych wysokościami i przestrzennie. W części pn.-zach. jest to obiekt dwukondygnacyjny z trzykondygnacyjną wieżą o zróżnicowanej wysokości kondygnacji. Przy wieży dwukondygnacyjna loggia o szerokich prześwitach arkadowych. W części pd.-zach. parterowy, z poddaszem mieszkalnym. W narożniku pd.-wsch. taras na piętrze. Poszczególne bryły kryte zróżnicowanymi dachami (graniastym, trójspadowym, mansardowym i pulpitowym). Na całym obszarze zespołu zachowały się pozostałości parku krajobrazowego z zachowanymi okazami starodrzewu - głównie jesionowego i lipowego. Ok 50 m na zachód od dworu położony jest dawny budynek inwentarsko-gospodarczy wzniesiony w k. XIX w. Obiekt ten został mocno przekształcony z utratą cech stylowych w latach 1997-2002 podczas generalnego remontu i adaptacji na cele mieszkalne. a północny zachód od dworu, w pobliżu nowego kościoła zachował się murowany z cegły, wzniesiony zap. w k. XIX w. spichlerz. Jest to prosty budynek na planie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym. W szczycie budynku zastosowano element dekoracyjny w postaci fryzu ząbkowego. Budynek znajduje się w bardzo złym stanie technicznym - jedna z ścian szczytowych już się zawaliła, w budynku widoczne są spękania konstrukcyjne ścian, dach jest nieuszczelniony a bezpośrednio przy murach rośnie liczny samosiew.

Inny zachowany częściowo zespół dworsko-parkowy znajduje się w Pisarowcach. Usytuowany jest on w środkowej części wsi po pd. stronie drogi Sanok-Krosno. Pierwszymi właścicielami wsi byli Pobiedzińscy. Zapewne oni też wzniesli tu pierwszy obronny dwór, opisany już w 1645 r. Od XVIII w. do k. XIX w. Pisarowce należały do Rylskich. Po śmierci Zygmunta Rybskiego (1898) i jego żony Józefy z Tchórznickich (1901) majątek w Pisarowcach otrzymał w spadku Aleksander Mniszek Tchórznicki, a po nim dobra odziedziczył syn Henryk. Obecny budynek murowanego dworu powstał z pewnością dopiero po poł. XIX w. lub nawet pod k. XIX w. W 1942 r. majątek zarekwirowali Niemcy, a w 1944 nastąpiła jego parcelacja. Budynek dworu użytkowany był jako mieszkania do 1964 r. kiedy to adaptowano go dla potrzeb szkoły. Podczas użytkowania przez szkołę obiekt został gruntownie przebudowany. Przebudowa objęła nie tylko wnętrze, ale zmieniła też bryłę obiektu. Nadbudowano część parterową i zlikwidowano taras od strony pd. oraz namiotowe, strzeliste zadaszenie wieży. Zlikwidowano ponadto niemal w całości detal architektoniczny. Skalę przekształceń obrazują zachowane fotografie dworu z pocz.

XX w. i lat 40. XX w. Dwór wzniesiony został na rzucie zbliżonym do prostokąta z ryzalitami w elewacji wsch., zach. i pn. Obecnie jest to budynek parterowy z nadbudowanym piętrem w części pn.-wsch. Dodatkowo, ze względu na znaczny spadek terenu w kierunku pn. podpiwniczenie od strony pn. stanowi dolną kondygnację budynku. W ryzalicie od strony wsch. ponad oknami dolnej kondygnacji zachowały się oryginalne gzymsy nadokienne. Na pd. od dworu zachował się niewielki murowany spichlerz, adaptowany na budynek mieszkalny. Teren zespołu otoczony jest pozostałościami parku z pojedynczymi okazami starodrzewu oraz bardzo licznymi samosiewami.

Z dawnego zespołu dworskiego w Załużu do dzisiaj zachował się dwór, stajnie, ruina kaplicy oraz pozostałości parku i ogrodu. Miejscowość należała kolejno do Kmitów, Stadnickich, Ossolińskich, Mischów, Krasickich i Maksymiliana Zatorskiego. Ok. 1840 r. córka Maksymiliana, Apolonia wyszła za mąż za Jakuba Maurycego Apolinarego Wiktora i od tego czasu do 1939 r. majątek załuski pozostawał w rodzinie Wiktorów. Ostatnim właścicielem dóbr był Paweł Wiktor (1893-1940), syn Adama Wincentego (1847-1907).

Dwór znajduje się przy wschodniej partii założenia. Wzniesiony został pod k. XIX w. przez rodzinę Wiktorów z wykorzystaniem starszych piwnic (datowanych na XVII w.). Ok. 1920 r. został rozbudowany i przebudowany. W latach 60. XX w. obiekt został ponownie przebudowany na ośrodek wypoczynkowy. Jest to budynek murowany z cegły ceramicznej i kamienia (piwnice, fundamenty), otynkowany, na rzucie wydłużonego prostokąta, częściowo parterowy, częściowo piętrowy, z dwiema basztami - od pn.-wsch. kolistą i od pd.-wsch. kwadratową. Obok dworu zachowały się murowane stajnie z XIX w. Częściowo czytelny jest jeszcze układ dawnych dróg dojazdowych w obrębie założenia. Dwór otoczony jest parkiem i ogrodami rozplanowanymi w II poł. XIX w. z wykorzystaniem wcześniejszej kompozycji parkowo-ogrodowej pochodzącej zapewne jeszcze przed poł. XIX w. W nowszej części założenia parkowo-ogrodowego, ok. 0,5 km na zachód od dworu, na wysokiej skarpie wzniesienia (obecnie mocno zarośniętego) usytuowana jest kaplica grobowa Wiktorów. Kaplica została wzniesiona ok. 1880 r. przez Adama Wiktora i oprócz funkcji kaplicy grobowej rodziny Wiktorów pełniła też, do czasu budowy kościoła, funkcję świątyni rzym.-kat. w Załużu. Ściany kaplicy zostały wzniesione z cegły, a elementy konstrukcyjne kopuły i sama kopuła z żel-betonu. Była to budowla neobarokowa na planie centralnym przekryta kopulastym hełmem, na zewnątrz i w środku otynkowana. Dawniej wewnątrz kaplicy zdobiła polichromia a w absydzie znajdował się ołtarz. Obecnie obiekt ten znajduje się w stanie ruiny, z dużą dziurą w kopule, jest pozbawiony tynków, zadaszewa, okien, drzwi wejściowych. Krypta grobowa została sprofanowana jeszcze podczas stacjonowania w Załużu żołnierzy sowieckich w latach 1939-41 (linia Mołotowa), a sama kaplica ucierpiała podczas działań wojennych w 1944 r. Zespół jest obecnie mocno zaniedbany, oprócz obiektów zabytkowych znajduje się tu kilka budynków wzniesionych po II wojnie światowej. Park i stawy wymagają pielęgnacji.

Dwór w Pakoszówce wzmiankowany był już w 1465 r. Nazwa wsi pochodzi od jej pierwszego właściciela – Pakosza. Właścicielami wsi do XVII w. byli Pakoszowscy - potomkowie Pakosza. Później należała do Baranowskich, Słupeckich, Bałów, Leszczyńskich i Bułakowskich, a w XIX w. Giebułtowskich. W 1868 r. właścicielką majątku była Wiktoria Tyszkowska a następnie Paweł Tyszkowski, który w 1912 r. podarował swe dobra Akademii Umiejętności w Krakowie. Obecnie istniejący obiekt został wzniesiony w 1930 r. jako budynek administracyjno-mieszkalny PAU. Po wojnie w majątku powstała Stacja

Hodowli Roślin, a później Państwowy Ośrodek Hodowli Zarodowej. Z dawnego założenia dworsko-folwarcznego pozostały do dzisiaj dwór, spichlerz i park. Budynek określany jako dwór w Pakoszówce jest murowany z cegły, otynkowanym budynkiem parterowym z użytkowym poddaszem. Wzniesiony został na planie prostokąta z ryzalitami w elewacjach dłuższych. W ryzalicie w elewacji frontowej – południowej – dwie kondygnacje. W ścianie ryzalitu zastosowano wielki porządek, z dwiema parami półkolumn po bokach. Dach nad budynkiem wysoki, łamany, w elewacjach bocznych facjatki użytkowego poddasza. Położony na zach. od dworu spichlerz powstał zap. w I poł. XIX w. utrzymany jest w stylistyce eklektycznej - klasycystyczno-neogotyckiej. Jest to budynek dwukondygnacyjny, murowany z cegły i otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta, z centralnie usytuowanym otworem wejściowym ujętym półkolistą arkadą, wspartą na zdwojonych pilastrach. W elewacjach niewielkie otwory okienne o wykroju półkolistym w pierwszej kondygnacji i ostrołukowym w drugiej. Narożniki drugiej kondygnacji z „wtopionymi” kolumnami. Dach dwuspadowy ze ściankami ogniowymi. Z dawnego parku pozostało kilkanaście cennych pomnikowych dębów oraz jesionów. Park został zdewastowany podczas użytkowania przez POHZ. Na jego terenie powstał szereg dysharmonizujących z otoczeniem barakowych budowli.

Kolejny obiekt określany jako dwór zachował się w środkowej części Trepczy, tuż przy drodze Sanok-Mrzygłód, w pobliżu dawnej cerkwi. Majątek ziemski w tej dawnej wsi królewskiej znajdował się od lat 30. XIX w. w rękach Koźmów, którzy nabyli go od rządu austriackiego. Omawiany obiekt został wzniesiony zapewne pod k. XIX w. Jest to budynek drewniany, otynkowany (z wyjątkiem elewacji bocznej zachodniej - oszalowanej deskami w pionie). Wzniesiony został na planie prostokąta z dwoma ryzalitami (gankami) od strony pn. i nakryty dachem dwuspadowym, z dwuspadowymi dachami poprzecznymi kryjącymi ryzalidy.

Inny obiektem, określanym jako dwór jest budynek, który zachował się na północnym krańcu wsi Sanoczek. Obiekt ten powstał w pocz. XX w. na terenie dawnego, dużego założenia folwarcznego. W tym czasie majątek w Sanoczku należał do Tchórznickich. Wzniesiony budynek pełnił zapewne funkcję administracyjną (rządcówka?) wspomnianego folwarku, na terenie którego funkcjonowała m.in. gorzelnia. Po Tchórznickich własność dworska przeszła w ręce rodziny Rappe. Z dawnego założenia folwarcznego do dzisiaj zachował się jedynie dwór oraz pozostałości stawu gorzelnianego, usytuowanego na wschód od opisywanego budynku. Jest to budynek murowany z cegły, na planie zbliżonym do kwadratu, parterowy z kwadratową, dwukondygnacyjną wieżą w narożu pn.-zach. Budynek kryją dachy wielospadowe, a wieżę strzelisty dach namiotowy.

Z dawnego założenia dworskiego w Łodzinie, usytuowanego w środkowej części wsi pozostały do dzisiaj jedynie pozostałości parku oraz brama wjazdowa zap. z I poł. XIX w. w formie kamiennych obelisków na wysokich cokółtach. XVIII-wieczny alkierzowy dwór przetrwał wprawdzie wojnę, został jednak zniszczony w 1946 r. przez UPA, a następnie rozebrany. Dopełnieniem dewastacji terenu podworskiego była budowa w latach 70. XX w. wielkich, nigdy nie dokończonych obór.

Wzniesiony przez Wiktorów w I poł. XIX w. dwór w Niebieszczanach istniał do lat 80. XX w. Przed jego frontem wzniesiono nowy dom mieszkalny (być może jest to bardzo mocno przekształcony budynek oficyny). Dzisiaj z dawnego założenia zachowały się

jedynie piwnice dworu oraz pozostałości parku z resztkami alejki dojazdowej. Warto wspomnieć jeszcze, że w Niebieszczanach istniał w średniowieczu dwór obronny określony w 1448 r. jako „fortalicium”. Ziemne ślady tego obiektu zachowały się do dzisiaj ok. 250 m w linii prostej na pd. parku i ok. 400 m na zach. od kościoła.

Z dawnego założenia dworskiego w Strachocinie do dzisiaj zachował się jedynie park z alejami dojazdowymi (kasztanową i pozostałościami alei lipowej). Park z zachowanymi licznymi okazami starodrzewu - głównie dębowego - usytuowany jest w na pd.-wsch. krańcu wsi, na wzniesieniu zwanym „Bobolówka”, na którym w latach 20. XX w. ówcześni właściciele majątku w Strachocinie - Dydyńscy - wzniesli drewniany dwór. Obiekt ten nie przetrwał II wojny światowej. Warto wspomnieć, że dwór w Strachocinie wzmiankowany był już w 1442 r. Niewątpliwie usytuowany był na terenie dzisiejszego parku, na miejscu o dużych walorach obronnych.

Nie istnieje także dwór w Kostarowcach z I poł. XIX w. W okresie staropolskim Kostarowce były wsią królewską, należącą do starostwa sanockiego. W k. XIX w. majątek nabyli Urbańscy, a od I. 70. XIX w. do 1944 r. dobra w Kostarowcach dzierżyli Słoneccy. Po wojnie obiekt użytkowała spółdzielnia produkcyjna. Z tego założenia do dzisiaj pozostały dwa budynki – murowana z cegły i otynkowana oficyna zap. z k. XIX w. i ceglany, dwukondygnacyjny spichlerz wzniesiony w 1933 r. Na uwagę zasługuje park krajobrazowy ze stawami z dwiema wyspami. Z dawnego drzewostanu zachowały się pomnikowe dęby, klony, lipy, topole białe i wiąz. Do zespołu prowadzi aleja lipowa.

V.2.1.c. Budynki użyteczności publicznej

Omawiając budynki użyteczności publicznej Gminy Sanok należy mieć na uwadze, że oprócz byłego miasteczka Mrzygłodu, które jednak nawet w czasie posiadania praw miejskich nie było dużym ośrodkiem, analizujemy tereny o charakterze typowo wiejskim. Głównym budynkiem we wsi była cerkiew lub kościół, a następnym pod względem ważności była i jest szkoła. Kolejnym typem budynku użyteczności publicznej, jednak mniej licznie występującym, był dom ludowy.

Zabytkowe szkoły zachowały się jeszcze w około 1/3 miejscowości wchodzących w skład Gminy Sanok. Zazwyczaj są to budynki stawiane na przełomie XIX/XX w., początku wieku XX w. Nieduże, parterowe, murowane, o skromnym detalu architektonicznym. Z tego okresu pochodzi szkoła w Załużu wybudowana w 1890 r. oraz najprawdopodobniej szkoła w Jurowcach (budynek położony obok zespołu cerkiewnego), rozbudowywana obecnie szkoła w Bykowcach (czy Dom Ludowy ?), szkoła w Trepczy (cegłany budynek z charakterystycznymi odcinkowymi szczytami nad centralnym ryzalitem i gankiem). Z około 1918 r. pochodzi natomiast niewielki, drewniany budynek szkoły w Płowcach. Na ich tle skalą wyróżnia się piętrowa szkoła w Mrzygłodzie, o której brak jest jednoznacznych informacji odnośnie daty budowy (I. 20. XX w. ?). Kolejny okresem, w którym nastąpił rozwój budownictwa oświatowego na omawianym terenie były lata 30. XX w. Wtedy też powstała szkoła w Niebieszczanach – budynek o zwartej bryle, charakterystycznych facjatch w połaciach dachowych oraz kamiennym, arkadowym portalu czy też szkoła w Lalinie. Przypuszczalnie także w okresie międzywojennym powstała szkoła w Tyrawie Solnej. Jest to duży, drewniany budynek, z facjatch w trzech połaciach, o zachowanej drewnianej stolarce, oszalowany.

W miejscowości Dobra zachował się drewniany Dom Ludowy. Wybudowany został przez społeczność ukraińską w 1 ćw. XX w. był m.in. siedzibą towarzystwa Proświta. Budynek powstał z drewna i został oszalowany. W jego dużej bryle zwraca uwagę trójkątny szczyt w elewacji frontowej zdobiony motywem słoneczka. Inny, także wykonany z drewna Dom Ludowy zachował się we wsi Dębna. Powstał on już po II wojnie światowej, ale jego architektura świadczy, że był budowany przez majstra wykształconego jeszcze w czasach II RP.

V.2.1.d. Budownictwo mieszkalne – architektura drewniana

W Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Sanok ujętych zostało 40 obiektów drewnianego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego, w tym 22 obiekty w Mrzygłodzie i 11 w Lalinie. Spośród nich 6 datowano na II poł. XIX w., 12 na 3 ćw. XIX w., 7 na przełom XIX/XX w., 9 obiektów na 1 ćw. XX w., 4 na lata 20. XX w. a 3 na lata 30. XX w. GEZ w zakresie budownictwa drewnianego opiera się w głównym zrębie jedynie na budynkach znajdujących się w Mrzygłodzie - 22 obiekty oraz w Lalinie - 11. Z 32 miejscowości z terenu gminy w GEZ znalazły się obiekty tej kategorii jedynie z 6 miejscowości: Dobrej (2), Kostarowiec (2), Lalina, Mrzygłodu, Strachociny (3) i Tyrawy Solnej (1). Wizja terenowa wykazała, że do GEZ powinno zostać wprowadzonych przynajmniej kilka obiektów z innych miejscowości.

Zasób drewnianego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego gminy Sanok nie jest już zbyt pokaźny, a dodatkowo z roku na rok ulega uszczupleniu, głównie przez rozbiórki starych budynków oraz poprzez ich częściowe przekształcanie podczas remontów, co wiąże się często ze zmianą funkcji budynku na całkowicie gospodarczą. Jest to jednak proces nieuchronny i nieunikniony, wobec którego stajemy bezradni i praktycznie jedyną szansą na przetrwanie pamięci o lokalnych, ludowych tradycjach budowlanych jest przenoszenie najciekawszych przykładów tego budownictwa do istniejących skansenów, tworzenie lokalnych miniskansenów, dokumentacja istniejącego jeszcze zasobu w postaci kart ewidencyjnych czy nawet w najprostszej formie dokumentowania – fotografii. Warto jeszcze w tym miejscu podać dane ze spisu powszechnego z 1960 r., z którego wynika, że w ówczesnym powiecie sanockim aż 97,3% wszystkich budynków mieszkalnych wzniesionych było z drewna. W tym miejscu należy jednak dokonać pewnego rozróżnienia drewnianego budownictwa gminy Sanok na ludowe, łatwo odróżnialne, związane z dawną, miejscową tradycją budowlaną oraz ponadregionalne, powszechne dla dużego obszaru województwa, nie posiadające już charakterystycznych znamion dawnego budownictwa ludowego, a rozpowszechnione w latach 20.-30. XX w. i następnie kontynuowane, głównie w latach 40.-60. XX w. Stwierdzić jednak trzeba, że tego drugiego, ponadregionalnego w GEZ w nie ujęto.

Zastanawiając się nad przyczynami szczupłości omawianego zasobu należy ponadto pamiętać o burzliwych dziejach tego regionu, zwłaszcza o okresie II wojny światowej i wydarzeniach, które miały miejsce tuż po wojnie.

Drewniane budownictwo mieszkalne (tak ludowe jak i ponadregionalne) gminy Sanok charakteryzuje się dużą różnorodnością w zakresie rozplanowania. Obok podstawowych układów jednotraktowych: izba-sień-komora, izba-sień-komora-stajnia, występują także układy półtoraktowe izba-sień-komora i stajnia, zagrody jednobudynkowe, czy wreszcie układy dwutraktowe. Należy tu podkreślić liczne

występowanie zagród jednobudynkowych, które wydają się być dla omawianego obszaru najbardziej rozpowszechnionym typem architektonicznym, charakteryzującym ten region. Najstarsze zachowane zagrody jednobudynkowe można podzielić na kilka typów podstawowych: zagrody jednobudynkowe z podcieniem wnękowym, charakterystyczne w przeszłości dla tych terenów, stąd też określane jako typ sanocki, zagrody jednobudynkowe o rozplanowaniu mniej lub bardziej rozbudowanym z węglami na obłap lub jaskółczy ogon, także zagrody wzniesione w konstrukcji sumikowo-łatkowej. Określenie najstarsze odnosi się tutaj do obiektów datowanych na II poł. XIX i pocz. XX w. Ze spotykanych układów można tu wymienić następujące: izba-sień-stajnia-boisko, izba-sień-boisko-stajnia, izba-sień-komora-stajnia-boisko, izba-sień-stajnia-boisko-drewutnia, izba-sień-stajnia-boisko-wozownia, a nawet izba-sień-stajnia-boisko-komora itp.

Zagrody jednobudynkowe z podcieniem wnękowym mają bardzo starą genezę (eksponowana w sanockim skansenie chałupa z Dąbrówki datowana jest na 1681 r.). Etnografowie przyjmują, że była to cecha charakterystyczna dla budownictwa Dolinian. Podcień wnękowy występował przed stajnią (frontowa ściana stajni była cofnięta o ok. 1,5 m w stosunku do ścian całego budynku) i pozwalał na przejście z izby mieszkalnej do stajni bez konieczności wychodzenia poza obręb budynku. Budynki takie były rozpowszechnione kiedyś w okolicach Sanoka i określane jako sanocki dom z wnęką. Obiekty takie odnotowano już tylko w dwóch miejscowościach - Dobrej i Lisznej (Dobra nr 88, Liszna nr 52).

W przeciwieństwie do rozplanowania budownictwo to cechuje stosunkowo duża jednorodność pod względem bryły i formy. Najliczniejszą, dominującą zdecydowanie grupę budownictwa tradycyjnego stanowią zrębowe domy lub zagrody jednobudynkowe, o prostej, krokwiowo-jętkowej konstrukcji dachu, dwu lub bardzo rzadko już dzisiaj spotykanego - czterospadowego.

Rzadkością są natomiast domy z podcieniem wzdłużnym utworzonym poprzez znaczne wysunięcie dachu przed frontową ścianą budynku. Krokwie opierają się tutaj najczęściej na płatwi nałożonej na ostatki belek stropowych, wysuniętych przed ścianę na długość ok. 1,5 m. Takie znaczne wysunięcie ostatek belek dźwigających dach zmusza w konsekwencji do podparcia tych belek słupami. Między słupami wstawiona jest prosta balustrada z desek. Budynek taki zachował się w Lalinie (nr 43), miejscowości graniczącej z gminą Brzozów, gdzie typ ten był rozpowszechniony. Jeszcze innym (również sporadycznie występującym), niewątpliwie starszym i prostszym rozwiązaniem, wynikającym z potrzeby osłony przed deszczem frontowej ściany budynku a tym samym uzyskania wysuniętego obszernego okapu bez konieczności wspierania go na słupach jest wsparcie konstrukcji dachu na dwóch-trzech stopniowo wysuwanych górnych belkach zrębu ściany szczytowej oraz wysuwanych tak samo górnych belkach ścian sieni. Najwyższe, najbardziej wysunięte belki, podtrzymują płatew, na której opierają się krokwie (np. Srogów Dolny nr 48).

Konstrukcja domów mieszkalnych na całym omawianym obszarze jest w większości zrębowa, aczkolwiek odnotowano też zagrodę jednobudynkową wzniesioną w konstrukcji sumikowo-łatkowej (Kostarowce nr 1). W starszych budynkach powszechnie stosowanym połączeniem ciesielskim było łączenie belek w węglach budynków na obłap z charakterystycznymi ostatkami. Takie rozwiązanie można spotkać nawet w budynkach wznoszonych w 1 ćw. XX w. Wyjątkiem jest tutaj zabudowa drewniana Mrzygłodu, gdzie

niemal wszystkie domy łączone są w węglach na jaskółczy ogon. W pozostałych miejscowościach połączenie na jaskółczy ogon występuje (poza sporadycznymi przypadkami) dopiero w budynkach wzniesionych w 1 ćw. XX w. i późniejszych. Jako budulca w najstarszych zachowanych domach mieszkalnych używano połowizn, w większości nieco podciosanych (np. Bykowce, ul. Przemyska 50), a także okrągłaków. Ściany młodszych domów wykonane są najczęściej z belek tartacznych.

Wydaje się, że starsze chałupy, podobnie jak w innych rejonach, przekryte były zwykle wysokim dachem czterospadowym. Wg literatury tego typu formy przekrycia występowały np. w Dobrej czy Dębnej. W terenie stwierdzono jedynie kilka takich obiektów (większość w Mrzygłodzie). Powszechnie stosowane są natomiast dachy dwuspadowe o dwojakim rozwiązaniu szczytów - nadwieszonych nad ścianami szczytowymi, bądź też usytuowanych w linii ściany szczytowej z niewielkimi daszkami przyzbowymi chroniącymi ściany szczytowe przed zamakaniem. Trudno jednoznacznie stwierdzić bez dokładnej analizy archiwalnych materiałów, kiedy dach dwuspadowy upowszechnił się na tym terenie. W niektórych miejscowościach (Niebieszczany, Prusiek, Mrzygłód) był on stosowany powszechnie. Być może taka forma przekrycia związana była z popularnym tu typem długiej zagrody jednobudynkowej. Słoma jako materiał przekrycia już w zasadzie nie występuje. W terenie stwierdzono jedynie pojedynczy obiekt przekryty słomą, która dawniej była w zasadzie jedynym stosowanym materiałem przekrywającym połacie dachowe.

Dekorowanie domów jest dość skromne i dotyczy właściwie jedynie młodszych domów mieszkalnych. W budynkach najstarszych dekoracja w zasadzie nie występuje (oprócz wtórnych w większości szczytów dachów), a zrąb ścian bielony jest wapnem. Dekoracja szczytów - jeśli występuje - sprowadza się zasadniczo do ozdobnego wyrzynania dolnych końcówek desek szalunku szczytów. W dwóch przypadkach zachowała się oryginalna dekoracja szczytów w postaci desek układanych w jodełkę (Mrzygłód nr 41, Lalin nr 5). W budynkach młodszych, wznoszonych w 2 ćw. XX w. i oszalowanych, oprócz ozdobnego potraktowania szczytów, dość powszechne jest stosowanie krótkich desek z koronkowo wyrzynaną dekoracją, nakładanych w zwieńczeniu ścian na szalunek i obiegających dom dookoła. Innymi dekoracyjnie potraktowanymi elementami są niezbyt na tym terenie powszechne ganki z najczęściej prostą stolarką okienną i zdobionymi szczytami.

Warto jeszcze wspomnieć o występującym w kilku miejscowościach gminy typie budynku mieszkalnego z lat 30. XX w. (Bykowce ul. Przemyska nr 69, Liszna nr 82, Srogów Dolny nr 52, Srogów Górny nr 92), o charakterze domu podmiejskiego, z dwukondygnacyjnym gankiem, z otwartą galerią w miejscu facjatki w górnej kondygnacji. Zadaszenie galerii wsparte jest na bardzo dekoracyjnie potraktowanych słupach. Równie dekoracyjnie opracowane są szczyty zadaszenia jak i balustrada galerii. Zachowane w dobrym stanie domy w Bykowcach i Lisznej ociekają wręcz dekoracją, a ich ściany szalowane są drewnianymi płytkami imitującymi ciosy kamienne. Obiekty te powinny być włączone do GEZ.

Odrębny charakter posiada drewniana zabudowa Mrzygłodu. Wieś otrzymała prawa miejskie w 1425 r. a utraciła je po II wojnie światowej. Decydujące znaczenie w zahamowaniu rozwoju miejscowości miały plany utworzenia zalewu obejmującego m.in. jej teren oraz związany z tym urzędowy zakaz budowy nowych obiektów na

planowanym obszarze zalewowym. Spowodowało to „zamrożenie” rozwiniętego do tego czasu układu przestrzennego dawnego miasteczka i tym samym przyczyniło się do zachowania tradycyjnego budownictwa. O unikalności kulturowej tej miejscowości świadczy nie tyle ranga pojedynczych obiektów co układ zabudowy zachowany niemalże w całości, bez znaczących zmian. Zabytkowa zabudowa Mrzygłodu skupia się głównie wokół rynku, wychodzących z niego uliczek oraz wzdłuż drogi prowadzącej na północ, w kierunku Hłomczy (po jej zachodniej stronie). Zdecydowana większość obiektów zabytkowych na terenie Mrzygłodu to budynki drewniane pochodzące z k. XIX w. i pocz. XX w. Decydujące znaczenie na stan zabudowy miasteczka w XIX w. i jego dalsze losy miały pożary z pocz. XIX w., z ok. 1853 r. oraz następny z lat 90-tych XIX w., obejmujący zabudowę przyrynkową. Pożar z 1853 r. strawił niemalże całe miasto (ocalało 6 obiektów) stąd też najstarsze zachowane obiekty drewniane pochodzą z II poł. XIX w. Niemal wszystkie są obiektami o konstrukcji zrębowej z węglami łączonymi na jaskółczy ogon, wzniesione na planie wydłużonego prostokąta. W większości budynki sytuowane są szczytowo do drogi. Budynki te są obecnie oszalowane, obite płytami pilśniowymi, sidingiem oraz - coraz częściej - otynkowane. Tylko w nielicznych obiektach pozostawiono zrąb bielony wapnem. Najstarszy typ budownictwa mrzygłockiego reprezentują domy z wydatnie wysuniętym przed lico ścian okapem, wspartym na rysiach i wysuniętych na zewnątrz belkach stropowych (nr 36, 40, 105, 104, 124). W większości budynki te są kryte dachami dwuspadowymi. Jedną z bardziej charakterystycznych cech tych budynków mieszkalnych były nadwieszane szczyty przytwierdzone do płatwi wspartej na wysuniętych rysiach. Dekoracja szczytów wycinanymi, koronkowymi listwami-wiatrownicami obejmowała dolną część szczytu oraz krokwie narożne (relikty takiej dekoracji zachowane na domu nr 36). Oryginalne formy i detal szczytów występują już tylko w postaci szczątkowej - przekształceniom uległy niemal wszystkie dachy, które wydatnie obniżono, zmieniając przy tym, co oczywiste, również oszalowanie szczytów. Dawne szczyty szalowane były bardzo często w jodełkę.

V.2.1.e. Architektura militarna

Cechą wyróżniającą zabytki Gminy Sanok jest znajdujący się na jej obszarze zespół schronów bojowych tzw. Linii Mołotowa. W ZSSR na początku 1940 r. rozpoczęto prace projektowe nad powstaniem stałych umocnień wzdłuż ówczesnej granicy z Niemcami. Jeszcze w lipcu tego samego roku rozpoczęto prace budowlane. Linia ta miała spełnić dwa zadania. Podstawowym oczywiście była funkcja obronna, a drugim propagandowa - „okopanie się” na granicy przez ZSSR sankcjonowało wyznaczoną granicę. Umocnienia tylko częściowo spełniły swoją funkcję, ponieważ Niemcy zaatakowały Związek Radziecki, zanim przeciwnik skończył budowę Linii Mołotowa. Schrony znajdujące się na terenie Gminy Sanok wchodziły w skład południowego odcinka Przemyskiego Rejonu Umocnionego (PRU). Na tym terenie granica pomiędzy okupantami poprowadzona została Sanem, a radzieckie umocnienia linii powstały na jego wschodnim brzegu.

Schrony zostały profesjonalnie omówione w publikacji: K. Palmowski, R. Bańkosz, P. Wójcik, A. Komski, *Linia Mołotowa. Przewodnik po rowerowym „Szlaku nadszańskich umocnień*, Nowy Sącz 2007. Wg tej publikacji w Załuzu było duże skoncentrowanie schronów, których jest 14. Kolejnych 5 znajduje się w Bykowcach, 2 w Tyrawie Solnej i 3 w Dobrej.

Tabela nr 1. Wykaz schronów bojowych tzw. Linii Mołotowa znajdujących się na terenie Gminy Sanok (za K. Palmowski, R. Bańkosz, P. Wójcik, A. Kowski, *Linia Mołotowa. Przewodnik po rowerowym „Szłaku nadszańskich umocnień, Nowy Sącz 2007*)

I.p.	Nazwa	Lokalizacja GPS	opis
1.	Załuż 1	N: 49 31.59,41 E: 22 17.15,77	Półkaponiera artyleryjska, schron wielokondygnacyjny, dwustrzelnicowy
2.	Załuż 2	N: 49 31.51,85 E: 22 16.53,39	Półkaponiera artyleryjska, schron dwukondygnacyjny, dwustrzelnicowy do ognia bocznego
3.	Załuż 3	N: 49 32.1,90 E: 22 17.36,27	Półkaponiera artyleryjska na dwa stanowiska
4.	Załuż 4	N: 49 32.11,06 E: 22 17.39,94	Schron bojowy kamienno-betonowy, prawdopodobnie obserwacyjno-dowódczy
5.	Załuż 5	N: 49 31.45,33 E: 22 18.08,52	Żelbetowy schron bojowy do ognia bocznego, dwukondygnacyjny, dwustrzelnicowy
6.	Załuż 6	Trudny do znalezienia	Brak danych (zniszczony)
7.	Załuż 7	N: 49 31.54,86 E: 22 18.10,59	Żelbetowy schron bojowy do ognia bocznego, dwukondygnacyjny, dwustrzelnicowy
8.	Załuż 8	N: 49 32.18,42 E: 22 18.22,83	Schron bojowy betonowo-kamienny, jednokondygnacyjny
9.	Załuż 9	N: 49 31.36,89 E: 22 19.35,64	Żelbetowy schron bojowy do ognia bocznego, dwukondygnacyjny, dwustrzelnicowy
10.	Załuż 10	N: 49 31.33,34 E: 22 19.42,88	Półkaponiera artyleryjska, schron bojowy dwukondygnacyjny
11.	Załuż 11	N: 49 31.49,07 E: 22 18.45,77	Żelbetowy schron bojowy wielokondygnacyjny, Półkaponiera artyleryjska
12.	Załuż 12	N: 49 31.35,23 E: 22 17.23,02	Żelbetowy schron bojowy wielokondygnacyjny, Półkaponiera artyleryjska
13.	Załuż 13	N: 49 31.34,83 E: 22 17.15,67	Żelbetowy schron bojowy do ognia bocznego, dwukondygnacyjny, Półkaponiera
14.	Załuż 14	N: 49 31.48,05 E: 22 18.58,03	Żelbetowy schron bojowy jednokondygnacyjny, jednoskrzelnicowy
15.	Bykowce 1	N: 49 32.33,64 E: 22 18.58,03	Kamienno-betonowy schron bojowy, jednokondygnacyjny
16.	Bykowce 2	N: 49 32.49,00 E: 22 15.34,06	Żelbetowy schron bojowy do ognia czołowego
17.	Bykowce 3	N: 49 32.41,24 E: 22 15.01,26	Żelbetowy schron bojowy, półkaponiera artyleryjska
18.	Bykowce 4	N: 49 32.34,52 E: 22 14.50,20	Żelbetowy schron bojowy do ognia bocznego,
19.	Bykowce 5	N: 49 32.33,96 E: 22 15.17,99	Żelbetowy schron bojowy, dwukondygnacyjny
20.	Tyrawa Solna 1	N: 49 36.22,6 E: 22 16.43,3	Polowy schron kamienno-betonowy
21.	Tyrawa Solna 2	N: 49 35.54,0 E: 22 16.33,1	Polowy schron kamienno-betonowy
22.	Dobra 1	N: 49 38.24,16 E: 22 17.48,75	Żelbetowy schron bojowy do ognia bocznego, jednoizbowy, jednostrzelnicowy
23.	Dobra 2	N: 49 38.54,20 E: 22 17.48,75	Żelbetowy schron bojowy do ognia czołowego, jednoizbowy
24.	Dobra 3	N: 49 39.43,25 E: 22 17.54,05	Polowy schron bojowy do ognia bocznego, jednoizbowy

V.2.2 Cmentarze i sztuka sepulkralna

Do czasów zaborów, a szczególnie do czasu edyktu cesarza Józefa zmarli byli chowani na cmentarzach, które stanowiły najbliższe otoczenie cerkwi/kościół, natomiast nieliczni - jak kolatorzy czy księża - w kryptach pod świątyniami. Edykt nakazywał zamykanie tych cmentarzy i otwieranie nowych poza daną miejscowością. Zmiana ta następowała powoli. Jednak jeszcze pod koniec XIX w. na pocz. XX w. spotyka się pojedyncze przykłady pochówków przy świątyniach (głównie proboszczów). Czasami miejscowi właściciele ziemscy budowali własne kaplice grobowe na nowych cmentarzach lub na terenie swojej posiadłości. Na terenie gminy te pierwsze nie występują, natomiast jest jeden przykład kaplicy grobowej na terenie założenia dworsko-parkowego Wiktorów w Załużu. Niestety ta neobarokowa kaplica z 2 poł. XIX w. została zniszczona i zdewastowana w czasie II wojny światowej jest obecnie w stanie ruiny.

Zabytkowe cmentarze Gminy Sanok są, oprócz Mrzygłodu, nekropoliami o charakterze wiejskim, przynależącymi do właściwych sobie świątyń. Na bardziej wyrafinowane artystycznie pomniki mogli sobie pozwolić tylko ludzie majątni, posiadacze ziemscy czy księża. Większość z zabytkowych cmentarzy na omawianym terenie to cmentarze przycerkiewne, mniej liczne są te znajdujące się przy kościołach.

Najciekawszym artystycznie nagrobkiem znajdującym się na terenie Gminy jest pomnik znajdujący się na cmentarzu parafii Dudyńce w Jędruszkowcach. Nagrobek upamiętnia Zygmunta Ścibor-Rylskiego (zm. 1898). Jest to dużych rozmiarów pomnik, gdzie na wysokim postumencie ustawiono płaczkę opartą o ścięty pień krzyża-drzewa. Po drugiej stronie krzyża towarzyszy jej niewielki aniołek. Na nagrobku zachowała się jeszcze nagrobna fotografia przedstawiająca Rylskiego.

W Czerzezu cmentarz przycerkiewny rozszerzył swój obszar poza ogrodzenie zespołu. Znajdujemy na nim przykłady znanych w Galicji zakładów kamieniarskich. W otoczeniu cerkwi zachowało się kilka nagrobków, z tego dwa ogrodzone a wśród nich jest pomnik pochodzący ze znanego lwowskiego warsztatu Ludwika Tyrowicza upamiętniający dr teologii Teofila Sembratowicza (zm. 1901). Poza zespołem zabytkowe nagrobki zgromadzone są głównie z pn.-zach. części cmentarza, wśród nich zachował się pomnik Wasyla Dyćko (?) (zm. 1906) wykonany w słynnej pracowni Ferdynanda Majerskiego, którego prace możemy spotkać na terenie całej Galicji.

Wyróżniający się wśród cmentarzy Gminy Sanok jest cmentarz w Niebieszczanach. Zachowała się na jego terenie skromna ilość zabytkowych nagrobków, ale są między nimi takie jak pomnik z czarnego granitu Olgi Eihauser (zm. 1893) w formie obelisku na postumencie. Inny interesujący to pomnik w kształcie postumentu z krzyżem pochodzący z warsztatu Wojciecha Wojtowicza z Krosna (Ksenia Danila, zm. 1901). Tego ostatniego typu jest jeszcze parę nagrobków na tym cmentarzu.

Nagrobek ze wspomnianego już warsztatu Ludwika Tyrowicza znajduje się także na cmentarzu w Strachocinie – pomnik rodziny Mermonów. Oprócz niego są na tej nekropoli typowe pomniki w postaci postumentów z krzyżami. Można przypuszczać, że z dobrego warsztatu pochodzi nagrobek Franciszka Gniewosza, jednak jest on prawie całkowicie zarośnięty.

Wartościowym pod względem zachowanego zasobu jest cmentarz w Jurowcach. Jako jedyny na terenie gminy posiada bramę, która prowadzi na jego teren. Jest to także

dość rzadki przypadek wśród wiejskich nekropolii. Brama murowana, arkadowa zwieńczona trójkątnym szczytem z wydatną sterczyną. Na cmentarzu zachowało się kilka nagrobków z rzeźbami. Dobrej klasy jest pomnik Karoliny Grochman z Schoszoskich (zm. 1910) zwieńczony rzeźbą NMP NP. Należy także wymienić wykonany w dobrym zakładzie pomnik Anny Sobolak (zm. 1907) w formie steli z krucyfiksem powstały w pracowni Franciszka Kusa z Drohobycza, którego prace są rzadko spotykane na tym terenie. Sygnowany jest także nagrobek z postacią Chrystusa Zmartwychwstałego jednak napis wykonany cyrylicą jest słabo czytelny (M. Bolejko ?). Na cmentarzu w Jurowcach zachowało się wiele nagrobków w czytelny sposób odwołujących się do przynależności ukraińskiej pochowanych. Napisy wykonywano cyrylicą, na nagrobkach umieszczano stosowne krzyże. W Jurowcach czytelny jest jeszcze cmentarz przycerkiewny, na którym zachowały się dwa nagrobki - jeden w postaci masywnego krzyża, drugi, starannie wykonany, miejscowego parocha Mikołaja Grynda (?) (zm. 1890).

Niewielki jest cmentarz przy cerkwi w Międzybrodziu, ale znajduje się na nim niezmiernie rzadko występujący grobowiec w formie piramidy rodziny Kulczyckich, powstały zapewne pod koniec I. 30. XX w. Natomiast przy cerkwi został pochowany jej fundator Aleksander Wajcovicz (zm. 1901) upamiętniony skromnym pomnikiem z niewielkim krucyfiksem.

Znaczną ilość przykładów sztuki sepulkralnej, jak na zasób znajdujący się na terenie Gminy, znajdujemy na cmentarzu rzymskokatolickim w Mrzygłodzie. Są to pomniki o zróżnicowanych formach: obelisków (Niedzielskich), postumentów z krzyżami, a także już coraz rzadziej spotykane, bogato dekorowane, żeliwne krucyfiksy (np. Jędrzeja Biega, zm. 1905).

Dość duża liczba przedwojennych nagrobków zachowała się także na terenie cmentarza w Trepczy. W większości przypadków są to nieskomplikowane wyroby rzemieślnicze w formie zróżnicowanych postumentów z krzyżami. Prostotą, ale jednocześnie starannością wykonania wyróżnia się nagrobek z czerwonego piaskowca, zwieńczony masywnym krzyżem. Około kilkudziesięciu zabytkowych nagrobków jest również na terenie cmentarza w Tyrawie Solnej, pochodzą one z lokalnych, rzemieślniczych warsztatów.

Natomiast mniej niż w Trepczy jest interesujących pomników na nekropolii we Wujskiem. Warto wymienić dużych rozmiarów nagrobek Marii Gąsiorowskiej (zm. 1918) oraz relikw nagrobka metalowego w postaci bogato dekorowanego, żeliwnego postumentu (tego rodzaju nagrobki są bardzo rzadko spotykane).

Kilka zabytkowych nagrobków zachowało się na cmentarzu przycerkiewnym w Dobrej. Wśród nich jest niestety zdekompletowany ciekawy pomnik w postaci śpiącego dziecka. Także niewiele zabytkowych nagrobków przetrwało na cmentarzu grekokatolickim w Mrzygłodzie, w tym jeden ze starszych - pomnik Józefy Sabat (zm. 1879), czy też na cmentarzu w Prusieku. W tej też miejscowości jest mocno zaniedbany cmentarz będący ostatnim fizycznym świadectwem cerkwiska w Prusieku. Na jego terenie jest jeszcze parę nagrobków (przynajmniej tyle odnaleziono – może jest ich więcej, ale teren ten jest bardzo zarośnięty), np. pomnik rodziny Wasilkowskich. Pojedyncze zabytkowe nagrobki są także na cmentarzu w Sanoczku – pomnik rodziny Towarnickich stojący na północ od cerkwi.

Niewielkie wartości artystyczne posiadają cmentarze w Falejówce, Kostarowcach, Lalinie (przycerkiewny i drugi położony na południe od cerkwi), Tyrawie Solnej (przycerkiewny). Znajduje się na nich od kilku do kilkunastu zabytkowych nagrobków, w różnym stanie zachowania jednak większość z nich nie posiada znaczących cech artystycznych. Pochodzą z lokalnych, rzemieślniczych warsztatów.

Na cmentarzach takich jak w Dobrej (oba cmentarze, na starszym znajduje się ruina kapliczki kubaturowej), Hłomczy, Łodzinie, owszem zachowały się nagrobki sprzed II wojny światowej, ale nie przedstawiają one wartości artystycznych.

V.2.3. Zabytki ruchome

Zasób zabytków ruchomy znajdujących się na terenie Gminy Sanok to właściwie wyłącznie zabytki związane z kultem religijnym. Głównie są to elementy wyposażenia cerkwi i kościołów. Do wyjątków należy zabytkowe wyposażenie kapliczek. Największym bogactwem Gminy patrząc pod kątem zabytków ruchomych są cerkwie i ich wystrój.

Cerkwie

Analizując zachowane zabytki oraz mając możliwość w większości przypadków fizycznego z nimi obcowania (nie udało się zobaczyć wewnątrz świątyń w Lisznej i Pakoszówce) można założyć tezę, że najcenniejsze znajdują się w cerkwi w Tyrawie Solnej. Jest to najprawdopodobniej najbardziej kompletny pochodzący głównie z 1 poł. XIX wieku wystrój cerkiewny nie tylko na terenie Gminy, ale również w regionie. Podstawowy zrząd wyposażenia świątyni pochodzi z czasów jej budowy tj. z 1837 r. W tym czasie powstał późnobarokowy ikonostas oraz analogicznie stylistycznie, flankujące go dwa ołtarze boczne. Struktury architektoniczno-stolarskie są rozbudowaną ramą dla zdobiących je ikon, które w większości są im współczesne. Ich twórcą był Józef Bogdański, z rodziny która już na stałe weszła do historii sztuki. On i jego potomkowie przez prawie półtora wieku tworzyli wyposażenie kilkudziesięciu cerkwi. Ikonostas został w 1927 r. odnowiony i uzupełniony o wieńczące go tonda. W tym samym czasie powstała dopasowana stylistycznie do istniejącego już wystroju bogata polichromia utrzymana w późnobarokowej stylistyce iluzjonistycznego malarstwa ściennego autorstwa Władysława Lisowskiego. Pochodzący z Sanoka Lisowski jest autorem wielu dzieł, głównie malowideł ściennych w kościołach i cerkwiach ziemi sanockiej. Za ikonostasem ustawiono baldachimowy preston, o antepediach wypełnionych malowidłami. Nimi też ozdobione tabernakulum. Ołtarz na ścianie prezbiterium datowany jest na 2 poł. XVII w. i wiązany z prężnie w tym czasie działającymi warsztatami krośnieńskimi. Umieszczono w nim tak samo datowany obraz Grupa Pasji. Do wyposażenia cerkwi należą także m.in. także ambona z obrazem Chrystusa Pantokratora na zaplecku oraz ława kolatorska stojąca obecnie w babińcu z malowanymi przedstawieniami na przedpiersiu – św. Pawłem Pustelnikiem i św. Franciszkiem. Na odrzwiach wejścia do nawy zachowała się pisana cyrylicą inskrypcja odnosząca się do budowy kościoła, a na szyldzie zamka umieszczonych w nich drzwi również widnieje inskrypcja z datą 1838.

Podobnej wartości jak zabytki znajdujące się w Tyrawie jest także kompletne wyposażenie cerkwi w Lalinie, które pilnie wymaga podjęcia kompleksowych prac konserwatorskich (prace są podejmowane, ale ze względu na fundusze obejmują niewielki zakres). Na wystrój świątyni składa się dwukondygnacyjny, późnobarokowy ikonostas (1 poł. XIX w.) o bogatej dekoracji snycerskiej, utrzymany w podobnej stylistyce baldachimowy preston (XVIII w.) z ikoną Hodegetrii i niewielkim tabernakulum o ścinakach dekorowanych malowidłami. W nawie ustawiono dwa barokowe ołtarze boczne z interesującymi antepediami – w każdym zawarto po dwa przedstawienia (prawdopodobnie pierwotnie pełniły one rolę antepediów prestonu). Pozostałe elementy wyposażenia cerkwi w Lalinie to koszowa ambona oraz chór muzyczny wsparty na dwóch filarach. Całości dopełnia niezwykle dekoracyjne malarstwo ścienne o cechach barokowego malarstwa iluzjonistycznego - ściany boczne o podziałach architektonicznych, marmoryzowane, w prezbiterium z wizerunkami świętych. Na stropie widnieją

przedstawienia wielopostaciowe (np. Boże Narodzenie) w bogato dekorowanych bordiurach. Autorstwo ikonostasu oraz polichromii jest przypisywane wspomnianej już rodzinie Bogdańskich.

Należy także wyróżnić wystrój cerkwi w Hłomczy, która dalej pełni swoją pierwotną funkcję. Wnętrze jej zdobi rozłożysty ikonostas (1859) powstały w stylistyce barokowej z późniejszymi od niego ikonami (XX w.), z 2 poł. XIX w. pochodzi także baldachimowy presteł z architektonicznym tabernakulum. Ściany cerkwi nawy i prezbiterium pokryte bardzo dekoracyjnym malarstwem ściennym ze scenami figuralnymi, datowane jest ono na czas powstania świątyni.

Zachowała się także dekoracja wnętrza cerkwi w Dobrej. Składa się nań neobarokowy ikonostas powstały w l. 1899-1904, wykonany przez Antoniego i Michała Bogdańskich. Za nim presteł z malowanym antepedium oraz ołtarz z obrazem – Sceną Ukrzyżowania. Wnętrze cerkwi zdobią polichromie o cechach późnobarokowych, których autorami byli wspomniani Bogdańscy, z którymi współpracował Michał Demkowicz. Polichromie charakteryzują się scenami figuralnymi na sklepieniu, natomiast na ścianach pozostawiono pola, w których zawieszono obrazy.

W pełni dotrwało do naszych czasów również wyposażenie cerkwi w Międzybrodziu (obecnie trwają przy nim prace konserwatorskie), obejmujące m.in. ikonostas o schodkowej strukturze dopasowanej do wnętrza świątyni wykonany w znanej firmie Bogdanowiczów z Lwowa, dwa neostylowe ołtarze boczne, a także malarstwo ścienne, które wykonali Bogdańscy z Jaślisk.

Zachowało się wyposażenie niewielkiej cerkwi filialnej w Łodzinie, w skład którego wchodzi zdekompletowany ikonostas (ok. 1875 r.), presteł wraz z nastawą ołtarzową oraz parę ikon będących pierwotnie na wyposażeniu opuszczonej cerkwi w Mrzygłodzie. Wnętrze szpeci boazeria pokrywająca ściany.

Cerkiew w Kostarowcach w większości wystrój swój posiada z czasów kiedy pełniła funkcję cerkwi. Wyjątkiem są elementy, które znajdowały się za ikonostasem (2 poł. XIX w.), ponieważ w tej świątyni ikonostas został cofnięty pod wschodnią ścianę prezbiterium. Wieńczące go ikony, które nie zmieściły się w nowej lokalizacji zostały umieszczone w górniej części ściany oddzielającej nawę od prezbiterium. W dolnych partiach tejże ściany stoi para niewielkich ołtarzy bocznych. Całości wystroju dopełnia malarstwo ścienne ze scenami wielopostaciowymi na stropie i wizerunkami świętych na ścianach bocznych.

Na tle omówionych powyżej cerkwi skromnie przedstawia się wystrój świątyni w Czerteżu. Została ona pozbawiona części wyposażenia w okresie powojennym, część jego elementów wywieźli wierni, a część w tym ikonostas została przekazana do Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Obecnie w cerkwi zachowały się dwa ołtarze boczne, które wykazują cechy późnobarokowe. W ich strukturach są późniejsze obrazy – z l. 20. XX w. Ponadto w prezbiterium pozostał presteł z czterema malowanymi antepediami oraz architektonicznym tabernakulum. Ściany wnętrza zdobią pozostałości polichromii, której autorem był Paweł Zaporozskij, w postaci ornamentalnych pasów i nielicznych przedstawień figuralnych.

Także w Jurowcach wystrój cerkwi nie zachował się w komplecie. Spowodowane to było specyficzną adaptacją świątyni po tym jak została ona miejscowym rzymskokatolickim kościołem parafialnym. Będąc dalej kościołem, jej wnętrze zdobią dwa

zabytkowe ołtarze: główny i w kaplicy południowej. Wszystkie można określić jako neostylowe, nawiązujące do struktur barokowych. W ołtarzu głównym, wyróżniającym go elementem są zapewne starsze od niego floralne uszaki z przedstawieniami w tondach. Z oryginalnego wystroju można jeszcze wymienić ambonę.

Niewiele dotrwało do naszych czasów z wyposażenia cerkwi w Sanoczku. W wielokrotnie przekształcanej świątyni znajdujemy dwa zabytkowe feretrony.

Kościół

Wartościowym przykładem wystroju kościelnego jest wnętrze kościół parafii w Dudynicach (Jędruszkowce). Zachowano w nim ciągłość historyczną ponieważ po wybudowaniu nowego kościoła w l. 70. XIX w. postanowiono zachować część wyposażenia ze starej świątyni. W ten sposób możemy podziwiać XVIII wieczną chrzcielnicę wykonaną z piaskowca czy też przykłady malarstwa z XVII i XXVIII w. - obrazy które zostały wkomponowane w XIX wieczne nastawy ołtarzowe. W ołtarzu głównym znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (1 poł. XVII w.), w ołtarzach bocznych obrazy św. Jana Ewangelisty (1 poł. XVII w.) oraz św. Walentego z fundatorami Wojciechem i Tomaszem Leszczyńskimi (3 ćw. XVII w.). Dzieła snycersko-rzeźbiarskie dekorujące wnętrze dudynskiej świątyni powstały w l. 70-80 XIX w. i reprezentują popularną wówczas stylistykę neogotycką.

Jedne z najstarszych zabytków ruchomych, z tych które znajdują się w świątyniach zdobią wnętrze kościół w Niebieszczanach. W tej stosunkowo młodej świątyni (1925 r.) znajduje się gotycki krucyfiks (XV w.) umieszczony na belce tęczowej, czy kamienna, kielichowa chrzcielnica (XV w.). Parafianie po wybudowaniu kościoła przenieśli większość wyposażenia ze starej świątyni. Oprócz wspomnianych już elementów w kościele znajduje się także barokowy ołtarz główny (ok. poł. XVII w., później przerabiany) oraz dwa ołtarze boczne (1 ćw. XVIII w.) z charakterystycznymi uszakami z motywem suchego akantu. W ołtarzach umieszczono obrazy w większości zapewne współczesne kościołowi. Ciekawa jest niewielka rzeźba umieszczona na ścianie prezbiterium przedstawiająca Ukrzyżowanego i niewielkiego aniołka (XVIII w.), który zbiera do kielicha krew Chrystusa. Całość ujęta jest w ramę w kształcie serca. Barokowy jest także feretron z wizerunkiem NMP NP i patrona kościoła św. Mikołaja.

Zabytkowe w wyposażenie kościół w Strachocinie utrzymane jest zasadniczo w konwencji neostylowej. Składają się na nie dwa ołtarze boczne - umieszczone w ramionach transeptu wyk. zapewne w 1 ćw. XX w., konfesjonały i inne drobne elementy wystroju. Starsza od nich jest puklowana chrzcielnica czy też barokowe feretrony oraz kilka obrazów umieszczony w późniejszych ramach, które zostały przeniesione ze starszej świątyni. Wnętrze kościoła zdobią także witraże wykonane najprawdopodobniej w 1903 r. w krakowskim zakładzie S.G. Żeleńskiego, częściowo naprawiane przez tenże Zakład w 1943 r. W tym samym czasie przybywa do Strachociny popularny na Ziemi Sanockiej malarz Władysław Liskowski (jego dzieła znajdują się m.in. w Grabownicy Starzeńskiej, Humniskach, Porążu, Sanoku), który wraz z pomocnikami wykonał polichromię świątyni (ukończona w 1945 r.).

Obecna świątynia w Wujkiem, mimo że przez długi czas funkcjonowała jako cerkiew posiada wyposażenie charakterystyczne dla kościoła. W jego skład wchodzi nie dużych rozmiarów późnobarokowy ołtarz główny oraz towarzyszące mu dwa ołtarze

boczne i ambona. Wszystkie te elementy datowane są na pocz. XIX w. O użytkowaniu świątyni przez grekokatolików świadczą niektóre z obrazów charakterystycznych dla tego obrządku jak np. przedstawienie św. Onufrego.

Kolejna zabytkowa świątynia opisywana pod względem zasobu zabytków ruchomych to kościół w Falejówce. Pochodząca z l. 1908-14 świątynia posiada w swoim wnętrzu komplet trzech zabytkowych ołtarzy, amboną oraz ławki we wschodnim transepcie. Ołtarze boczne oraz ambona pochodzą zapewne z czasów budowy kościoła. Utrzymane są w stylistyce neogotyckiej i powstały w jednym warsztacie. Natomiast niektóre cechy ołtarza głównego mogą wskazywać, że jest on starszy niż kościół (XVIII-XIX w.), a został przerobiony po przeniesieniu do Falejówki. W polu głównym tego ołtarza umieszczono barokowy Krucyfik.

Skromnie prezentuje się wystrój najstarszej świątyni na omawianym terenie – kościół w Mrzygłodzie. Miało na to wpływ wiele nieszczęśliwych zdarzeń, które przez wieki dotyczyły tej budowli. Na jej wyposażenie składa się barokowa, puklowana, chrzcielnica o dekoracyjnym, drewnianym przekryciu oraz trzy ołtarze o cechach nawiązujących do rozwiązań barokowych.

Wystrój kościół w Załużu charakteryzuje malarstwo ściennie autorstwa artysty Alfreda Żmudy, powstałe w 1934 r., o ciekawych cechach aktualizacji poprzez stroje czy też sportretowanie współcześnie mu żyjących. Wg dostępnych publikacji Żmuda, absolwent krakowskiej ASP, uczeń Józefa Mehoffera, bywał we dworze z Załużu i znał się z fundatorem kościoła.

Kaplica/kościółek w Prusieku posiada skromny wystrój pochodzący zapewne z 1 ćw. XX w. Składa się on z ołtarza w formie aediculi na wysokim postumencie oraz dwóch feretronów.

W kościół w Pakoszówce znajduje się ołtarz główny o cechach barokowych z obrazem Chrztu Jezusa; zapewne starszy od samej świątyni.

Kapliczki

Formami upamiętnienia szczególnych wydarzeń lub formą podziękowania za doznane łaski są stawiane na te okoliczności kapliczki. Ich zasób na terenie Gminy Sanok nie jest za duży, a one same są ciekawe, ale nie przedstawiają wybitnych walorów artystycznych. Wśród tych zabytkowych najczęściej spotykane są kapliczki słupowe, jedno lub kilkusegmentowe, z niszami na święte wizerunki. Przykłady takich realizacji możemy zobaczyć np. w Czerzeżu (nr 32), na cmentarzu starym w Dobrej, w tej samej miejscowości obok nr 25, w Falejówce (nr 109a), w Kostarowcach (np. 1. ok. 100 m od nr 66a, 2. przy drodze do cerkwi), Lisznej (naprzeciw nr 38, z datą 1901), Łódzinie (nr 4), Mrzygłodzie (nr 2), w Strachocinie (obok cmentarza). Do ładniejszych należy kapliczka w Lalinie (dz. nr 342, z 1911 r.), u której podstawy umieszczono datę powstania, a obydwie segmenty zwieńczone są gzymsami oraz półkoliście zwieńczona kapliczka w Raczkowej (naprzeciw nr 36).

Natomiast nielicznie na obszarze Gminy są spotykane kapliczki figuralne. Jednym z nielicznych takich przykładów jest kapliczka w Pakoszówce, gdzie na dekoracyjnie opracowanym postumencie została ustawiona rzeźba NMP NP (nr 30). Należy zaznaczyć, że może to być jedna z najstarszych kapliczek na terenie Gminy Sanok - posiada ona inskrypcję fundacyjną z datą 1872 r. Kapliczki z rzeźbami NMP NP spotykamy także przy

drogach prowadzących do znajdujących się na terenie Gminy zespołów dworskich w Jurowcach i Pisarowcach.

Inną przykładem kapliczki figuralnej jest kapliczka w Falejówce obok szkoły, gdzie we współczesnym sztafażu umieszczono drewnianą rzeźbę św. Jana Nepomucena (datowana na 1828 r. ?). Tak jak nakazuje tradycja, tego bardzo popularnego niegdyś świętego ustawiono przy przepływającym przez wieś potoczku. Kolejną ciekawą realizacją jest kapliczka znajdując się w Płowcach (nr 43) - na wysokim postumencie z wnęką, w której figurka Marii Królowej, umieszczono rzeźbę Chrystusa Króla.

Na obszarze Gminy wyróżniają się kapliczki w Pakoszówce, które poprzez zastosowanie w budowie par słupów bliższe są stylistycznie okolicom Brzozowa. Taką kapliczką jest wysoka kapliczka niedaleko nr 152 (na niej tabliczka poświęcona pamięci błogosławionego bpa Kocyłowskiego). Drugą kapliczką na posesji nr 199.

Innego rodzaju kapliczka znajduje się w Sanoczku, w sąsiedztwie szkoły, gdzie na niewielkim postumencie z niszą umieszczono dekoracyjny, żeliwny krucyfik. Tego rodzaju krucyfiksy najczęściej spotykane są na cmentarzach niż w kapliczkach.

V.2.4. Zabytki archeologiczne

Gmina Sanok położona jest na styku kilku regionów geograficznych. Jest to rozległa jednostka samorządu terytorialnego, której obszar posiada bogatą rzeźbę terenu. Centralną jego część zajmuje Kotlina Sanocka będąca częścią obniżenia zwanego Dołami Jasielsko – Sanockimi. Miejscowości Gminy położone na południe od Sanoka znajdują się na wzniesieniach Pogórza Bukowskiego. Północno wschodnie tereny Gminy obejmują grzbiety Gór Słonnych wchodzących w skład rozleglejszej jednostki geograficznej określanej mianem Gór Sanocko-Turczańskich. Natomiast północny – zachód Gminy obejmuje Pogórze Dynowskie. W centralnej części tego terenu przepływa rzeka San płynąca dosyć rozległą doliną, posiadająca przewężenie w Załużu i Międzybrodziu. San wraz z licznymi dopływami stanowi o dużej atrakcyjności osadniczej tego terenu zarówno w chwili obecnej jak i w pradziejach. Korzystne stosunki hydrograficzne, bardzo istotne z punktu widzenia pradziejowego osadnictwa, uzupełnione zostały przez dogodne ukształtowanie terenu z licznymi płaskimi cyplami i wierzchołkami wzniesień oraz występującymi tutaj dobrymi glebami brunatnymi i bielcowymi pylastymi. Splot powyższych korzystnych uwarunkowań sprawił, że tereny gminy Sanok już w pradziejach stanowiły obszar atrakcyjny dla osadnictwa.

Zabytki archeologiczne odkrywane w terenie są materialnymi śladami ludzkiej działalności w pradziejach, a także w okresach historycznych, tworzą one stanowiska archeologiczne wyznaczające miejsca pobytu człowieka w przeszłości na danym obszarze. Podstawą skutecznie i prawidłowo prowadzonej ochrony stanowisk archeologicznych jest wiedza o ich stanie zachowania, pozwalająca podejmować odpowiednie działania konserwatorskie. Należy przy tym pamiętać, że stanowiska archeologiczne w przeciwieństwie do pozostałych kategorii zabytków są szczególnie narażone na zniszczenia nieraz nawet mimowolne, ze względu na to, iż obiekty te są niedostrzegalne (za wyjątkiem grodzisk czy też kurhanów). Dodatkowo postępująca w szybkim tempie zabudowa, intensywne prace rolne, naturalne procesy związane np. z erozją gleby powodują ich postępującą degradację. Przeciwdziałając wyżej nakreślonym procesom ma dokładniejsze rozpoznanie stanowisk, ich ewidencjonowanie a co za tym idzie określenie ich charakteru i dokładnej lokalizacji.

Pierwsze stanowiska archeologiczne na terenie gminy znane były już przed II wojną światową. W roku 1937 przeprowadzone zostały badania archeologiczne w Międzybrodziu. Część stanowisk archeologicznych, zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową, rozpoznanych zostało w latach 50 i 60 XX wieku w ramach działalności Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej prowadzącej badania w polskich Karpatach. Znaczną ilość stanowisk zlokalizował prof. Michał Parczewskich w ramach archeologicznych badań powierzchniowych doliny górnego Sanu prowadzonych od końca lat 70 i na początku lat 80 wieku XX wraz z mgr Anną Muzyczuk. Część stanowisk odkryto w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych przez Muzeum w Wieliczce, w latach 1984 i 1985, w związku z badaniami historii solowarstwa w dolinie potoku Tyrawka, gdzie znajduje się kilka słonych źródeł.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych odkrytych na terytorium Gminy Sanok została zlokalizowana w trakcie realizacji ogólnopolskiego programu

archeologicznych badań powierzchniowych pn. Archeologiczne Zdjęcie Polski prowadzonych na terenie Gminy w latach 80 i 90 XX wieku. Powyższa metoda powstawała w latach 70 XX wieku, polega ona na inwentaryzowaniu stanowisk archeologicznych według jednolitych zasad penetracji terenowej i dokumentacji dla całego obszaru Polski. Cały kraj został podzielony na obszary AZP o powierzchni około 37,5 km², stworzono również obowiązujący wzór Karty Ewidencji Stanowiska Archeologicznego, na której znajdują się podstawowe dane o charakterze i lokalizacji konkretnego stanowiska archeologicznego.

Obszar gminy obejmuje 14 niepełnych obszarów AZP. Stanowiska zlokalizowane na terenie Gminy Sanok zewidencjonowano na 13 obszarach: 111-77 badany przez Antoniego Lubelczyka w 1985 r., 111-78 badany przez Annę Muzyczuk, Elżbietę Pohorską – Kleję oraz Jerzego Ginalskiego w 1998 r., 111-79, 112-79, 114-79 badane przez Michała Parczewskiego odpowiednio w 1997, 1988 1985 roku, 112-77, 112-78, 113-77, 113-78, 114-78 badane przez Elżbietę Pohorską – Kleję odpowiednio w latach 1987, 1990, 1986, 1984, 1989, 113-79 oraz 114-77 badane przez J. Bober oraz E. Pohorską – Kleję w 1992 i 1993 r., 115-78 badany przez J. Bobera w 1987 r.

Łącznie na terenie gminy zewidencjonowano 614 stanowisk archeologicznych (patrz: ANEKS nr 2). Większość z odkrytych stanowisk archeologicznych, dzięki pozyskaniu z ich powierzchni charakterystycznych zabytków ruchomych, została skutecznie datowana na konkretną epokę dziejów człowieka. Część stanowisk uzyskała ogólniejsze datowanie na „pradzieje” bądź ich przynależność kulturowo - chronologiczna w nielicznych przypadkach nie została określona.

Szczegóły dotyczące poszczególnych stanowisk archeologicznych zawarte zostały w ANEKSIE nr 2 na końcu opracowania. Dokładna lokalizacja stanowisk określona została na kartach gminnej ewidencji zabytków.

Należy szczególnie podkreślić, iż pośród stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w granicach gminy Sanok nie wszystkie posiadają jednaką wartość poznawczą. Część zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych należy określić jako posiadającą dużą wartość poznawczą są to zwłaszcza rozległe osady wielokulturowe, grodziska, kurhany. Natomiast ślady osadnictwa, gdzie wystąpiły pojedyncze znaleziska archeologicznych zabytków ruchomych klasyfikuje się jako stanowiska o małej wartości poznawczej. Należy przy tym pamiętać, iż rzeczywista wartość poznawcza danego stanowiska archeologicznego może być miarodajnie określona jedynie na podstawie badań wykopaliskowych.

Całokształt archeologicznego zasobu kulturowego gminy został rozpoznany dotychczas na poziomie dostatecznym. Trzeba tu jednak brać pod uwagę ograniczenia które wpływają na metodę badań powierzchniowych a które wiążą się, zwłaszcza z trudną dostępnością niektórych partii terenów objętych AZP, np. lasów i ugorów bądź ogrodzonych terenów przy gospodarskich, które zajmują tereny dogodne do osadnictwa również w pradziejach. Dużą rolę odgrywa upływ czasu, część stanowisk na przestrzeni lat ulega degradacji na skutek czynników naturalnych jak erozja bądź działalności ludzkiej związanej na przykład z ekstensywną gospodarką rolną. W związku z powyższym zasobu archeologicznego dziedzictwa kulturowego Gminy nie należy uważać za zbiór zamknięty. Zasób ten powinien podlegać cyklicznej weryfikacji poprzez badania powierzchniowe (zwłaszcza terenów objętych AZP w latach osiemdziesiątych) jak i badania wykopaliskowe,

które najpełniej potrafią udzielić odpowiedzi w kwestii rzeczywistej wartości poznawczej danego obiektu archeologicznego.

Zdecydowana większość stanowisk zlokalizowanych na terenie Gminy to ślady osadnictwa czyli znaleziska pojedynczych archeologicznych zabytków ruchomych na podstawie których w chwili obecnej nie możliwe jest określenie precyzyjniejszych wartości poznawczych danego stanowiska. Następną kategorią stanowisk wg. liczebności są punkty osadnicze czyli znaleziska kilku lub kilkunastu zabytków pradziejowych bądź historycznych. Wśród tego rodzaju stanowisk występuje większe zróżnicowanie odnośnie ich wartości poznawczej. Najcenniejszą kategorię stanowisk tworzą osady, cmentarzyska, grodziska, obozowiska stanowiska te posiadają największy walor poznawczy (na podstawie badań powierzchniowych) niejednokrotnie potwierdzony w trakcie archeologicznych.

W poniżej zaprezentowanym omówieniu przyjęto chronologiczny podział epok pradziejów ludzkości z podaniem ogólnej liczby stanowisk z danej epoki zewidencjonowanych na terenie Gminy wraz z wyszczególnieniem stanowisk najcenniejszych zgodnie z informacjami zawartymi w kratkach ewidencyjnych stanowisk a także z uwzględnieniem dotychczas zrealizowanych badań archeologicznych.

Najstarszy etap dziejów człowieka przypada na okres określany epoką kamienia a dokładniej jej dwie pierwsze części tzn. paleolit (starsza epoka kamienia) oraz mezolit (środkowa epoka kamienia). Ówczesne społeczności ludzkie bazowały na „gospodarce” związanej z łowiectwem, zbieractwem i rybołówstwem. Okres ten był najdłuższym etapem rozwoju człowieka trwającym 3 miliony lat. Ogółem na epokę kamienia spośród wszystkich stanowisk archeologicznych z terenu gminy Sanok badacze datowali 16 obiektów. Do najcenniejszych odkryć związanych z górnym paleolitem doszło na stanowisku nr 1 AZP 112-79/80 w Hłomczy. W trakcie badań realizowanych przez mgr Annę Muzyczuk z Muzeum Podkarpackiego w Krośnie w roku 1997 odsłonięto pozostałości bardzo rzadkiej kamiennej budowli będącej prawdopodobnie podstawą szałasów ludności tzw. kultury magdaleńskiej charakterystycznej dla rozległych terenów Europy w młodszej części górnego paleolitu. Głównym zajęciem przedstawicieli tej kultury archeologicznej było polowanie na liczne wówczas stada reniferów. Natomiast z kulturą świderską, występującą na terenie Podkarpacia w schyłkowym paleolicie związane jest znalezisko tzw. liściaka świderskiego (rodzaj narzędzia kamiennego) na stan. 10 AZP 112-77/92 w Pakoszówce. Pozostałe stanowiska datowane na epokę kamienia (ANEKS nr 2) wiążą się najczęściej z pojedynczymi znaleziskami kamiennych narzędzi bądź półsurowców służących do ich produkcji, datowanych ogólnie na „epokę kamienia” np.: Prusiek stan. 3 AZP 114-78, stan. 14 AZP 114-77/68, stan. 18 AZP 114-77/72, Stróże Wielkie stan. 10 AZP 114-78/45.

Kolejną i zarazem ostatnią część epoki kamienia stanowi neolit (młodsza epoka kamienia) okres upowszechnienia uprawy ziemi i hodowli zwierząt, określany ze względu na swą doniosłość, mianem „rewolucji neolitycznej”. Z epoką tą wiąże się przejście do osiadłego trybu życia i opanowanie technik rzemieślniczych z których najważniejszą była produkcja naczyń glinianych. Pierwsza penetracja ludzka w neolicie Dołów Jasielsko-Sanockich oraz otaczających ich pogórzy i gór wiązana jest z kulturą pucharów lejkowatych. Jednostka ta wykształciła się na podłożu mezolitycznej ludności trudniącej się zbieractwem oraz łowiectwem do której przenikały trendy neolitu naddunajskiego.

Ludność tej kultury dokonała dużych zmian w środowisku naturalnym odlesiając metodą wypaleniskową duże połacie terenu. Dotychczas na terenie Gminy nie badano osad związanych z tą kulturą, jednakże badacze wiążą z nią kilka stanowisk archeologicznych ze znaleziskami pojedynczych fragmentów naczyń oraz narzędzi krzemiennych świadczących być może o penetracji tych terenów przez przedstawicieli powyższej jednostki kulturowej. Są to: Raczkowa stan. 7 AZP 112-78/7, Tyrawa Solna stan. 31 AZP 112-79/31, Wujskie stan. 4 AZP 113-79/28. Stricte na okres neolitu datowanych zostało 38 stanowisk archeologicznych do najcenniejszych i najciekawszych osad i znalezisk narzędzi kamiennych należą: Kostarowce stan. 37 AZP 112-77/131, Liszna stan. 3 AZP 112-78/108, Międzybrodzie stan. 1 AZP 112-78/88, stan. 4 AZP 112-78/87, Niebieszczany stan. 50 AZP 114-77/83, Strachocina stan. 5 AZP 112-77/38, Tyrawa Solna stan. 4 AZP 112-79/4, stan. 12 AZP 112-79/12, stan. 14 AZP 112-79/14, stan. 20 AZP 112-79/20, stan. 30 AZP 112-79/30. Z późno neolityczną kulturą ceramiki sznurowej wiązane jest stanowisko nr 35 AZP 112-77/129 w Kostarowcach oraz znalezisko grocika do strzały ze stan. 7 AZP 113-79/31 w Wujkiem. Jednostka ta funkcjonowała u schyłku neolitu na rozległych obszarach Europy środkowej (III tysiąclecie p.n.e.). Jej nazwa pochodzi od specyficznego sposobu zdobienia ceramiki odciskami sznura. Podstawą gospodarki kultury ceramiki sznurowej była wysoce wyspecjalizowana hodowla.

W epoce brązu nastąpiło rozprzestrzenienie techniki obróbki brązu i upowszechnienie wyrobów z tego surowca. Natomiast gospodarczo kontynuowano wzorce wykształcone w okresie neolitu, zwłaszcza jeśli chodzi o produkcję żywności. Na przełom neolitu i wczesnej epoki brązu na terenie gminy datowanych zostało 100 stanowisk archeologicznych wśród których do ciekawszych znalezisk należą: Jurowce stan. 16 AZP 112-78/52, Kostarowce stan. 3 AZP 113-77/130, stan. 19 AZP 112-77/115, stan. 31 AZP 112-77/125, Niebieszczany stan. 6 AZP 114-78/79, stan. 24 AZP 114-78/97, stan. 35 AZP 114-78/109, Płowce stan. 1 AZP 114-78/5, Prusiek stan. 5 AZP 114-78/76, Raczkowa stan. 3 AZP 112-78/3, Trepcza stan. 23 AZP 112-78/74, stan. 24 AZP 112-78/73, Tyrawa Solna stan. 5 AZP 112-79/5. Z kulturą mierzanowicką która na terenie Podkarpacia funkcjonowała we wczesnej epoce brązu związane są znaleziska dokonane w Hłomczy na stanowisku nr 1 AZP 112-79/80 oraz w Raczkowej na stan. 15 AZP 111-78/34. Kultura ta wykształciła się na podłożu społeczeństw schyłkowego neolitu, charakteryzuje ją bardziej osiadły tryb życia i typowo rolnicza forma gospodarki.

Ogólnie na czasy epoki brązu i okresu halsztackiego z terenu gminy datowano 116 stanowisk archeologicznych. Z tego na wczesną epokę brązu 12, ogólnie na epokę brązu 32, na przełom epoki brązu i okresu halsztackiego 68, natomiast na sam okres halsztacki 4. Do najciekawszych stanowisk datowanych na wczesną epokę brązu oraz na późniejsze jej fazy a także jej przełom z okresem halsztackim należy zaliczyć, badane wykopaliskowo, stanowisko nr 1 AZP 112-79/80 z Hłomczy. Kolejnym ważnym stanowiskiem jest obiekt nr 2 AZP 112-78/84 w Trepczy – grodzisko „Horodyszcze”. W trakcie przeprowadzonych w jego obrębie badań archeologicznych udokumentowano najstarsze warstwy archeologiczne datowane na wczesną epokę brązu. Odkryto tutaj zabytki ceramiczne, metalowe i kamienne związane z tym okresem i archeologiczną kulturą Otomani-Füzesabony. Jednostka ta charakteryzowała się bardzo bogatą kulturą materialną z wysoko rozwiniętą technologią obróbki brązu oraz złota a także wysokim poziomem zdobnictwa naczyń ceramicznych. Pierwotne siedziby tej kultury znajdowały się po

południowej stronie Karpat. Ludność tej kultury budowała umocnione osady. W Trepczy potwierdzono występowanie fortyfikacji analogicznych do odkrytych na osadzie w Trzcinicy k. Jasła tzw. „Karpackiej Troi”. Ponadto z okresem epoki brązu związane są, cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia, osady: Hłomcza stan. 2 AZP 112-79/81, stan. 3 AZP 112-79/82, Mrzygłód stan. 4 AZP 112-79/67, stan. 7 AZP 112-79/70, Liszna stan. 13 AZP 113-79/5, Pakoszkówka stan. 16 AZP 112-77/98, Sanoczek stan. 17 AZP 113-78/24, Trepcza stan. 24 AZP 112-78/73, Tyrawa Solna stan. 4 AZP 112-79/4, stan. 33 AZP 112-79/33, Załuż stan. 2 AZP 114-79/60, stan. 3 AZP 114-79/61, stan. 4 AZP 114-79/62, stan. 5 AZP 114-79/63, stan. 7 AZP 114-79/65, stan. 10 AZP 114-79/68.

Na czasy przełomu epoki brązu i okresu halsztackiego datowane zostały następujące cenne osady: Bykowce stan. 4 AZP 113-79/19, stan. 6 AZP 113-79/21, stan. 7 AZP 113-79/22, Dobra stan. 2 AZP 111-79/23, stan. 17 AZP 111-79/37, Falejówka stan. 1 AZP 112-78/11, Liszna stan. 2 AZP 112-78/105, stan. 12 AZP 113-79/4, Łodzina stan. 5 AZP 111-79/45, Międzybrodzie stan. 2 AZP 112-78/90, stan. 4 AZP 112-78/87, Mrzygłód stan. 1 AZP 112-79/64, stan. 3 AZP 112-79/66, stan. 7 AZP 111-79/40, Raczkowa stan. 10 AZP 111-78/29, Sanoczek stan. 23 AZP 113-77/165, Trepcza stan. 12 AZP 112-78/78, Tyrawa Solna stan. 5 AZP 112-79/5, stan. 6 AZP 112-79/6, stan. 8 AZP 112-79/8, stan. 12 AZP 112-79/12, stan. 13 AZP 112-79/13, stan. 14 AZP 112-79/14, stan. 24 AZP 112-79/24, stan. 25 AZP 112-79/25, stan. 26 AZP 112-79/26, stan. 29 AZP 112-79/29. Ze schyłkiem epoki brązu i początkiem okresu halsztackiego należy wiązać skarb przedmiotów brązowych odkryty niedawno (przełom 2013/2014 r.) na górze Wroczeń w Srogowie Górnym (stan. 20 AZP 112-77/146). Na znalezisko to składały się m.in. wykonane z brązu zdobione bransolety, naszyjniki oraz siekierka brązowa. Z podobnie datowanymi znaleziskami skarbów przedmiotów brązowych mieliśmy do czynienia na stanowisku nr 1 AZP 112-79/80 w Hłomczy (300 drobnych przedmiotów wykonanych z brązu wśród których znajdowały się misternie wykonane ozdoby) oraz w Tyrawie Solnej stan. 2 AZP 112-79/2 (4 naramienniki brązowe). Odnosnie przynależności kulturowej powyższych stanowisk archeologicznych ciągle mamy do czynienia z sytuacją wymagającą wyjaśnienia. Stan badań i wiedzy na temat sytuacji kulturowej w tej części Karpat, w omawianym okresie dziejów, na chwilę obecną jest jeszcze niezadowalający i znacząco odbiega od stosunkowo dobrze rozpoznanej sytuacji kulturowej obszaru zlokalizowanego na północ od Karpat. Stanowiska archeologiczne datowane na epokę brązu i okres halsztacki wyznaczone na podstawie badań powierzchniowych posiadają jedynie ograniczoną wartość poznawczą. Z okresu tego wyraźnie wyróżnia się skupisko stanowisk zlokalizowane w obrębie dołów Jasielsko – Sanockich i ich obrzeży, jednakże rozpoznanie pełnego obrazu sytuacji kulturowej na tym terenie wymaga dalszych intensywnych badań archeologicznych. Niewątpliwie omawiany teren w epoce brązu a także we wczesnej epoce żelaza podlegał silnym oddziaływaniom zakarpackim.

W okresie przedrzymskim (ostatnie cztery wieki przed Chrystusem) w Europie następował rozwój kultury lateńskiej łączonej z Celtami. W okresie tym nastąpił wielki rozkwit technologiczny, przejawiający się zwłaszcza w dziedzinie rolnictwa i rzemiosła. Upowszechniło się m.in. użycie pługu czy koła do wyrobu naczyń glinianych, a także szeregu narzędzi ułatwiających ludzką pracę. Na okres lateński z terenu gminy datowanych na podstawie badań AZP zostało 6 stanowisk archeologicznych. Osadnictwo celtyckie potwierdzono zostało w trakcie badań wykopaliskowych na stanowisku

archeologicznym w Pakoszówce (nr 32 AZP 112-77/114) gdzie odkryto datujący fragment zapinki oraz szklany paciorek twarzowy oraz w Srogowie Górnym stan 1-2 AZP 112-77/133. W Trepczy na stan. 4 AZP 112-78/81 znaleziono natomiast złotą monetę tzw. stater typu Nike datowaną na przełom III i II w. p.n.e. Również w Trepczy na stanowisku nr 2 grodzisku „Horodyszcze” w trakcie badań wykopaliskowych potwierdzono funkcjonowanie osady celtyckiej dzięki licznym znaleziskom ceramiki grafitowej a także celtyckich naczyń toczonych na kole oraz fragmentu szklanej bransolety. Z osadnictwem celtyckim datowanym na okres od III do I w. p.n.e. mamy do czynienia na rozległym terenie w okolicach Sanoka, Górach Bukowych, i części Pogórza Dynowskiego. Jednakże na chwilę obecną stan wiedzy o nim jest nadal niezadowalający i wymaga pogłębionych badań.

Kolejna fala osadnictwa na omawianym terenie wiąże się z okresem rzymskim. Na terenie Polski południowo-wschodniej w pierwszych czterech wiekach naszej ery rozwijała się kultura przeworska, znana ze stanowisk osadowy oraz sepulkralnych. Do najczęstszych znalezisk związanych z powyższą jednostką kulturową należą naczynia ceramiczne, przęśliki gliniane, ciężarki tkackie, narzędzia oraz ozdoby. Z okresem rzymskim związany jest skokowy przyrost stanowisk archeologicznych na terenie gminy. Ogółem na te czasy datowanych zostało 242 stanowiska. Do najciekawszych stanowisk należą badane wykopaliskowo osady w Hłomczy nr 1 AZP 112-79/80 oraz Pakoszówce stan. 1 AZP 112-77/83 i 26 AZP 112-77/108 a także w Lisznej na stan. 1 AZP 112-79/89. Z jednym z najważniejszych stanowisk związanych z kulturą przeworską mamy do czynienia w Prusieku gdzie na stanowisku nr 25 AZP 114-77/126 ujawniono i przebadano ciałopalne cmentarzysko popielnicowe. Ponadto do najciekawszych osad wyznaczonych w trakcie badań powierzchniowych zaliczymy: Bykowce stan. 2 AZP 113-79/17, stan. 6 AZP 113-79/21, Czerteż stan. 5 AZP 113-77/161, stan. 6 AZP 113-77/160, Jędruszkowce stan. 7 AZP 113-77/107, Hłomcza stan. 2 AZP 112-79/81, stan. 11 AZP 112-79/87, Kostarowce stan. 1 AZP 113-77/128, stan. 3 AZP 113-77/130, stan. 4 AZP 113-77/131, stan. 12 AZP 113-77/139, stan. 15 AZP 113-77/142, stan. 17 AZP 113-77/144, stan. 31 AZP 112-77/125, stan. 32 AZP 112-77/126, stan. 36 AZP 112-77/130, stan. 37 AZP 112-77/131, Lalin stan. 10 AZP 112-77/81, Liszna stan. 3 AZP 112-78/108, Łodzina stan. 10 AZP 111-79/50, Markowce stan. 5 AZP 113-77/174, Międzybrodzie stan. 1 AZP 112-78/88, stan. 4 AZP 112-78/87, stan. 5 AZP 112-78/91, Mrzygłód stan. 1 AZP 112-79/64, Niebieszczyń stan. 6 AZP 114-78/79, stan. 7 AZP 114-78/80, stan. 8 AZP 114-78/81, stan. 35 AZP 114-78/109, Pakoszówka stan. 3 AZP 112-77/85, stan. 10 AZP 112-77/92, stan. 13 AZP 112-77/95, stan. 14 AZP 112-77/96, stan. 22 AZP 112-77/104, stan. 27 AZP 112-77/109, stan. 30 AZP 112-77/112, Pisarowce stan. 4 AZP 113-77/115, stan. 7 AZP 113-77/118, Prusiek stan. 14 AZP 114-77/68, Sanoczek stan. 3 AZP 114-78/1, stan. 6 AZP 113-78/13, stan. 12 AZP 113-78/19, stan. 22 AZP 113-77/164, Srogów Dolny stan. 4 AZP 112-78/56, stan. 7 AZP 112-78/59, stan. 12 AZP 112-78/64, Srogów Górny stan. 8 AZP 112-78/39, stan. 17 AZP 112-78/48, Strachocina stan. 15 AZP 112-77/48, stan. 24 AZP 112-77/57, stan. 37 AZP 112-77/70, stan. 39 AZP 112-77/72, stan. 40 AZP 112-77/73, Trepcza stan. 6 AZP 113-78/34, stan. 12 AZP 112-78/78, stan. 22 AZP 112-78/75, stan. 24 AZP 112-78/73, Tyrawa Solna stan. 5 AZP 112-79/5, stan. 18 AZP 112-79/18, stan. 32 AZP 112-79/32, Załuż stan. 1 AZP 114-79/59, stan. 3 AZP 114-79/61, stan. 5 AZP 114-79/63, stan. 10 AZP 114-79/68.

Od drugiej połowy IV w. n.e. przez cały V wiek na terenach Eurazji miały miejsce rozległe ruchy ludnościowe, określane jako „wędrowki ludów” (na terenie gminy Sanok nie występują stanowiska archeologiczne datowane na ten okres). W wyniku powyższych przemieszczeń ludnościowych na obecne tereny Polski, w początkach VI w., napłynęła ludność słowiańska. Od tego momentu datuje się początek wczesnego średniowiecza, którego koniec przypada na połowę wieku XIII. Na okres ten datowanych zostało 111 stanowisk archeologicznych. Do najcenniejszych, których wartość została potwierdzona w trakcie badań wykopaliskowych bądź które posiadają własną formę terenową należą: Bykowce stan. 4 AZP 113-79/19, Trepcza stan. 1 AZP 112-78/85 (grodzisko), stan. 2 AZP 112-78/84 (grodzisko), stan. 3 AZP 112-78/86 (cmentarzysko kurhanowe), stan. 25 AZP 112-78/110, Tyrawa Solna stan. 1 AZP 112-79/1 (grodzisko). Do pozostałych wyróżniających się na podstawie znalezisk powierzchniowych osad z wczesnego średniowiecza należy zaliczyć: Dobra stan. 9 AZP 111-79/29, stan. 16 AZP 111-79/36, Falejówka stan. 16 AZP 112-78/26, Hłomcza stan. 2 AZP 112-79/81, stan. 9 AZP 112-79/85, stan. 11 AZP 112-79/87, Jurowce stan. 6 AZP 113-77/150, Kostarowce stan. 6 AZP 113-77/133, stan. 12 AZP 113-77/139, stan. 36 AZP 112-77/130, Międzybrodzie stan. 2 AZP 112-78/90, Mrzygłód stan. 1 AZP 112-79/64, stan. 8 AZP 112-79/71, stan. 9 AZP 112-79/72, stan. 11 AZP 112-79/74, Niebieszczyń stan. 35 AZP 114-78/109, Pisarowce stan. 4 AZP 113-77/115, Prusiek stan. 22 AZP 114-77/76, stan. 18 AZP 114-77/72, stan. 5 AZP 114-78/76, stan. 14 AZP 114-77/68, Sanoczek stan. 6 AZP 113-78/13, stan. 25 AZP 113-77/167, stan. 7 AZP 113-78/14, Srogów Dolny stan. 12 AZP 112-78/64, Srogów Górny stan. 1-2 AZP 112-77/133, Stróże Małe stan. 9 AZP 114-78/16, Trepcza stan. 6 AZP 113-78/34, stan. 12 AZP 112-78/78, stan. 22 AZP 112-78/75, stan. 24 AZP 112-78/73, Tyrawa Solna stan. 8 AZP 112-79/8, stan. 9 AZP 112-79/9, stan. 15 AZP 112-79/15, stan. 20 AZP 112-79/20, stan. 22 AZP 112-79/22, stan. 32 AZP 112-79/32, Załuż stan. 4 AZP 114-79/62, stan. 5 AZP 114-79/63.

Ogólnie na okres średniowiecza datowanych zostało 132 stanowiska archeologiczne, do cennych zaliczymy: Jędruszkowce stan. 7 AZP 113-77/107, Kostarowce stan. 4 AZP 113-77/131, stan. 15 AZP 113-77/142, stan. 19 AZP 112-77/115, Niebieszczyń stan. 33 AZP 114-78/106, Prusiek stan. 9 AZP 114-77/63, stan. 13 AZP 114-77/67, stan. 18 AZP 114-77/72, stan. 20 AZP 114-77/74, Sanoczek stan. 24 AZP 113-77/166, Srogów Dolny stan. 14 AZP 112-78/66, stan. 15 AZP 112-78/67, Srogów Górny stan. 7 AZP 112-78/38, stan. 15 AZP 112-78/46.

Z okresem późnego średniowiecza z terenu Gminy jest związanych 80 stanowisk archeologicznych. Wykopaliskowo badana była osada na stanowisku nr 9 AZP 112-79/9 w Tyrawie Solnej, udało się wówczas potwierdzić jej naukową wartość. Wśród pozostałych osad z tego okresu wymienienia wymagają: Bykowce stan. 2 AZP 113-79/17, Hłomcza stan. 3 AZP 111-79/52, Liszna stan. 3 AZP 112-78/108, Międzybrodzie stan. 1 AZP 112-78/88, stan. 2 AZP 112-78/90, stan. 4 AZP 112-78/87, Niebieszczyń stan. 35 AZP 114-78/109, Prusiek stan. 14 AZP 114-77/68, stan. 17 AZP 114-77/71, Trepcza stan. 9 AZP 113-78/37, stan. 22 AZP 112-78/75, Tyrawa Solna stan. 9 AZP 112-79/9, stan. 10 AZP 112-79/10, stan. 11 AZP 112-79/11, stan. 15 AZP 112-79/15, stan. 23 AZP 112-79/23, stan. 28 AZP 112-79/28, Załuż stan. 4 AZP 114-79/62, stan. 5 AZP 114-79/63, stan. 10 AZP 114-79/68, stan. 11 AZP 114-79/69. Na przełom okresu średniowiecza i okresu nowożytnego badacze datowali 46 stanowisk archeologicznych wśród których godne wymienienia są:

Czerzeż stan. 5 AZP 113-77/161, Kostarowce stan. 36 AZP 112-77/130, Pakoszówka stan. 10 AZP 112-77/92, stan. 30 AZP 112-77/112, Stróże Wielkie stan. 10 AZP 114-78/45, Trepcza stan. 24 AZP 112-78/73.

Na okres nowożytny datowano 99 stanowisk archeologicznych, wśród których wyróżnić należy: Dobra stan. 9 AZP 111-79/29, Mrzygłód stan. 1 AZP 112-79/64, stan. 10 AZP 112-79/73, Niebieszczyński stan. 4 AZP 114-78/108 pozostałość po dworze, Prusiek stan. 13 AZP 114-77/67, Tyrawa Solna stan. 3 AZP 112-79/3, stan. 12 AZP 112-79/12, stan. 13 AZP 112-79/13, stan. 15 AZP 112-79/15, stan. 22 AZP 112-79/22.

286 stanowisk archeologicznych uzyskało ogólne określenie na pradziejach wskazujące jedynie na użytkowanie stanowiska w czasach przedhistorycznych. Do cenniejszych osad posiadających takie datowanie zaliczamy: Bykowce stan. 2 AZP 113-79/17, Czerzeż stan. 6 AZP 113-77/160, Dobra stan. 8 AZP 111-79/28, stan. 16 AZP 111-79/36, Hłomcza stan. 5 AZP 111-79/54, stan. 6 AZP 111-79/55, Kostarowce stan. 17 AZP 113-77/144, stan. 24 AZP 112-77/118, stan. 35 AZP 112-77/129, Liszna stan. 2 AZP 112-78/105, Międzybrodzie stan. 1 AZP 112-78/88, Mrzygłód stan. 12 AZP 112-79/75, Pakoszówka stan. 32 AZP 112-77/114, Prusiek stan. 3 AZP 114-78/73, Rączkowa stan. 1 AZP 112-78/1, Sanoczek stan. 12 AZP 113-78/19, Strachocina stan. 15 AZP 112-77/48, stan. 17 AZP 112-77/50, Stróże Wielkie stan. 15 AZP 114-78/50, Trepcza stan. 6 AZP 113-78/34, stan. 12 AZP 112-78/78, stan. 22 AZP 112-78/75, stan. 24 AZP 112-78/73, Tyrawa Solna stan. 15 AZP 112-79/15, Załuż stan. 4 AZP 114-79/62.

Nieliczne stanowiska archeologiczne nie posiadają ustalonej chronologii. Niewielka część stanowisk została scharakteryzowana jako stanowiska archiwalne. Odpowiednia adnotacja znajduje się w rubryce „uwagi” w ANEKSIE nr 2. Wzmianki o takich stanowiskach znajdują się w literaturze bądź w archiwach placówek zajmujących się archeologią. Obiekty te zostały rozpoznane przed realizacją akcji Archeologiczne Zdjęcie Polski przede wszystkim w latach 50 i 60 XX wieku. Większość z nich nie posiada ustalonej dokładnej lokalizacji.

Niektóre stanowiska, ze względu na bliską odległość względem siebie i w miarę jednolity horyzont czasowy zdają się łączyć w większe kompleksy osadnicze. Stanowiska te w rzeczywistości tworzyć mogą jedną dużą osadę. Jednakże pełniejsze rozpoznanie tej kwestii wymagałoby wykonania licznych badań wykopaliskowych. Sytuacją taką mamy do czynienia np. w Pakoszówce na stanowiskach nr: 8 AZP 112-77/90, 10 AZP 112-77/92, 11 AZP 112-77/93, 12 AZP 112-77/94, 13 AZP 112-77/95, 14 AZP 112-77/96 – obiekty te łączy wspólne datowanie na okres rzymski. Również z tą epoką mamy do czynienia w przypadku blisko położonych względem siebie stanowisk nr 1 AZP 112-77/83 oraz 22 AZP 112-77/104 w Pakoszówce i nr 1-2 AZP 112-77/133 oraz 3 AZP 112-77/134 w Srogowie Górnym. Zwarty kompleks stanowisk archeologicznych datowanych na okres rzymski wystąpił w miejscowości Kostarowce zaliczyć do niego można następujące obiekty: 19 AZP 112-77/115, 22 AZP 112-77/116, 23 AZP 112-77/117, 24 AZP 112-77/118, 30 AZP 112-77/124, 31 AZP 112-77/125, 32 AZP 112-77/126, 34 AZP 112-77/128, 35 AZP 112-77/129, 36 AZP 112-77/130, 37 AZP 112-77/131. Z epoką brązu i okresem halsztackim związane są stanowiska nr 8 AZP 112-79/8, 12 AZP 112-79/12, 13 AZP 112-79/13, 14 AZP 112-79/14, 29 AZP 112-79/29 w Tyrawie Solnej. Na okres wczesnego średniowiecza datowany został kompleks znanych stanowisk archeologicznych (grodziska, cmentarzysko, osada) w Trepczy, są to stan. 1 AZP 112-78/85, 2 AZP 112-78/84, 3 AZP 112-78/86, 25 AZP

112-78/110. Również na wczesne średniowiecze datowano położone blisko siebie stanowiska nr: 4 AZP 114-79/62, 5 AZP 114-79/63, 6 AZP 114-79/64 w Załużu. Ponadto wydaje się, że z kompleksami osadniczymi mamy do czynienia w miejscowościach Hłomcza, Kostarowce, Mrzygłód, Strachocina Trepcza, Tyrawa Solna jednakże datowanie występujących tam stanowisk archeologicznych nie jest już tak jednoznaczne. Występują tam stanowiska datowane na różne epoki pradziejów jak również na czasy średniowieczne, natomiast charakterystyczne jest to, iż stanowiska występują w bardzo bliskiej odległości względem siebie.

Na niewielkiej liczbie stanowisk, w stosunku do ich ogólnej liczby, prowadzono badania wykopaliskowe, jednakże rezultaty wykonanych badań miały doniosłe znaczenie dla poszerzenia wiedzy o pradziejach regionu.

W Międzybrodziu jeszcze w latach przedwojennych (1937-1938) Irina Dobriańska przeprowadziła badania archeologiczne na osadzie z okresu rzymskiego. Z badań tych zachowały się w Muzeum Historycznym w Sanoku liczne fragmenty naczyń ceramicznych.

Jedne z najciekawszych i najcenniejszych badań archeologicznych zrealizowano w Trepczy na stanowisku nr 2 AZP 112-78/84, grodzisku wczesnośredniowiecznym „Horodyszcz”. Obiekt ten badany był przez Jerzego Ginalskiego z Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku w drugiej połowie lat 90 XX wieku oraz na początku XXI wieku, bezpośrednią przyczyną podjęcia badań była nielegalna penetracja jego obszaru przez tzw. „poszukiwaczy skarbów” przy użyciu wykrywaczy metalu. Grodzisko to położone jest na południowych wzniesieniach Pogórza Dynowskiego na zalesionym stożkowato ściętym wzgórzu przy tzw. przełomie międzybrodzkim czyli miejscu największego przewężenia doliny Sanu od północy zamykającego Kotlinę Sanocką. Obiekt ten posiada pierścieniowaty system umocnień w postaci kilku linii wałów otaczających go od północy południa i zachodu i jednego wału od wschodu ze względu na naturalną niedostępność grodu z tej strony. Stanowisko to zostało odkryte w 1958 r. w ramach działania Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej, wówczas również wykonano niewielkie badania sondażowe. Badania archeologiczne realizowane od 1996 r. ujawniły na majdanie grodziska obecność kamiennych relikwów dwóch drewnianych obiektów sakralnych oraz rozległego cmentarzyska liczącego kilkaset pochówków datowanych na okres od XII do drugiej połowy XIII wieku. Na grodzisku pozyskano liczne zabytki ruchome żelazne, brązowe, srebrne i złote m.in. narzędzia, elementy uzbrojenia oraz ozdoby niekiedy wykonane bardzo kunsztownie. Do najciekawszych znalezisk należy pieczęć książęca oraz pierwsze na Podkarpaciu zabytki związane z chrześcijańskim kultem religijnym wśród których znalazło się kilka krzyży relikwiarzowych – enkolpionów wykonanych z brązu. Na obiekcie potwierdzone zostało również osadnictwo związane z wcześniejszym okresem wczesnego średniowiecza jego fazą plemienną gdzie zarysowały się wyraźne oddziaływania Państwa Wielkomorawskiego. Poświadczono zostało tutaj również osadnictwo z okresu lateńskiego związane z kulturą celtycką poświadczoną przez znaleziska ceramiki grafitowej, celtyckich naczyń toczonych na kole a także fragmentu szklanej bransolety. Z tą fazą zasiedlenia stanowiska związane jest również kamienne umocnienie nasypu wału głównego. Najstarszy horyzont chronologiczny „Horodyszcz” związany jest ze znaleziskami z wczesnej epoki brązu tj. ceramiką, zabytkami metalowymi oraz kamiennymi związanymi z funkcjonowaniem w tym miejscu grup ludności kultury Otomani-Füzesabony.

Stanowisko archeologiczne nr 25 w Trepczy AZP 112-78/110 było badane wykopaliskowo w latach 2007-2010 przez mgr Jerzego Ginalskiego oraz mgr Marcina Glinianowicza z Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Obiekt ten w ewidencji konserwatorskiej figuruje jako wczesnośredniowieczny punkt osadniczy, zlokalizowany został na fragmencie zbocza grodziska „Horodna”. Badania archeologiczne potwierdziły osadową genezę stanowiska oraz wskazały na jej produkcyjny charakter. Odkryte zostały tutaj obiekty mieszkalne oraz o przeznaczeniu gospodarczo-mieszkalnym w postaci palenisk. W trakcie prac pozyskano liczne noże oraz tzw. grzywny grotopodobne. Duża ilość odkrytych grotów od strzał może wskazywać na wrogi najazd i gwałtowny koniec osady. Przeprowadzone badania wskazują na zasiedlenie stanowiska w okresie wczesnego średniowiecza najprawdopodobniej w czasach plemiennych.

Stanowisko nr 25 w Prusieku AZP 114-77/126 odkryte zostało na początku XXI wieku. W latach 2004–2009 w jego obrębie prowadzone były badania archeologiczne. Ich realizacja przyniosła rewelacyjne wyniki, na powierzchni ponad 15 arów ujawniono obecność cmentarzyska ciałopalnego. Udokumentowano tutaj obecność ponad czterdziestu obiektów grobowych oraz dołków postępowych będących pozostałościami konstrukcji z czasów użytkowania nekropoli. Stanowisko to na podstawie charakterystycznych cech obrządku pogrzebowego oraz wyposażenia pochówków datowane zostało na przełom wczesnego i młodszego okresu rzymskiego – 2 poł. II w. po Chrystusie. Ludność która użytkowała cmentarzysko identyfikowana jest z archeologiczną kulturą przeworską zamieszkującą w ówczesnym czasie większą część ziem obecnej Polski. Natomiast badane cmentarzysko jest jedyną nekropolią powyższej kultury odkrytą w polskich Karpatach. Przeprowadzone badania pozwoliły pozyskać liczne zabytki ruchome m.in.: metalowe części stroju i ozdoby w postaci fibuł, okuć pasa, liczne wisiory w tym egzemplarze złote. Część grobów należała do wojowników, odkryto tutaj elementy uzbrojenia w tym miecze importowane z terenów Cesarstwa Rzymskiego. Badania w Prusieku prowadziła dr Judyta Rodzińska-Nowak z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Badania wykopaliskowe na stanowisku nr 1 AZP 112-77/83 w Pakoszówce prowadzone były w latach 1998–2008 przez Prof. Renatę Madydę-Legutko z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wraz z zespołem. Stanowisko to położone jest na zboczach góry Wroczeń. Przeprowadzone badania pozwoliły wydzielić tutaj dwie strefy zabudowy: gospodarczo-produkcyjną zlokalizowaną w niższej partii stanowiska z licznymi czworokątnymi paleniskami oraz jamami gospodarczymi, oraz strefę mieszkalną położoną wyżej na stokach góry z pozostałościami zabudowy w postaci konstrukcji słupowych. Pozyskane zabytki ruchome pozwoliły datować powyższą osadę na przełom wczesnego i początku młodszego okresu rzymskiego. Część odkrytych w Pakoszówce naczyń ceramicznych znajduje bliskie analogie z dackim kręgiem kulturowym i pozwala wnioskować o kontaktach obu kręgów cywilizacyjnych. Do ciekawszych znalezisk należy tutaj fragment metalowego lustra o perforowanym brzegu zapewne import z terenów wchodzących w obręb Imperium Rzymskiego. Również z młodszym okresem rzymskim związana jest druga osada badana w Pakoszówce na stanowisku nr 26 AZP 112-77/108. Stwierdzono tutaj obecność licznej zbioru ceramiki naczyniowej wyrabianej przy użyciu koła garncarskiego także posiadającej analogie w kręgu dackim.

Na stanowisku nr 32 AZP 112-77/114 w Pakoszówce przeprowadzone zostały sondażowe badania archeologiczne pod kierownictwem Anny Muzyczuk i Elżbiety Pohorskiej-Klei. Odsłonięto tutaj obiekty archeologiczne w typie osadowym, a także produkcyjnym w postaci palenisk. Pozyskano liczne zabytki ruchome charakterystyczne dla osadnictwa celtyckiego m.in.: ceramikę grafitową, szklany paciorek a także żelazną zapinkę o konstrukcji środkowo lateńskiej. Przeprowadzone rozpoznanie pozwoliło powiązać badaną osadę z kręgiem kultury celtyckiej i środkową fazą okresu lateńskiego. Dodatkowo badania stanowiły kolejny przyczynek do potwierdzenia hipotezy o istnieniu w środkowym i górnym dorzeczu Sanu enklawy osadnictwa celtyckiego.

Liszna stan. 1 AZP 112-79/89 była badana archeologicznie w latach 1975-1976 przez M. Zielińską. Ujawniono tutaj pozostałości osady z późnego okresu rzymskiego w postaci dołków posłupowych oraz obiekt o charakterze gospodarczym. Pozyskano nieliczne fragmenty naczyń ceramicznych, kilka przedmiotów metalowych oraz fragment naczynia szklanego prawdopodobnie importu z terenów rzymskich posiadającego wyraźne nawiązania do ziem nadczarnomorskich. Do ciekawych znalezisk należy zaliczyć także kamienne dłutko. Stanowisko to zostało datowane na późny okres rzymski.

Stanowisko archeologiczne nr 1 AZP 112-79/80 w Hłomczy zlokalizowane zostało na rozległym cyplu lewobrzeżnej nadzalewowej terasy Sanu. Zostało ono odkryte w 1979 r. natomiast badania archeologiczne rozpoczęto tutaj w 1981 r. Obiekt ten zajmuje rozległy obszar obejmujący blisko 6 hektarów powierzchni. Dotychczas badaniami archeologicznymi objęto jedynie kilkadziesiąt arów. Jednakże dokonane znaleziska pozwalają wnioskować, iż mamy tutaj do czynienia z jednym z najcenniejszych archeologicznych obiektów województwa Podkarpackiego. Na stanowisku ujawniono obecność stu kilkudziesięciu obiektów osadowych, 10 skupisk ceramiki, skarbu ozdób brązowych zdeponowanych w glinianym naczyniu oraz ponad 12 tysięcy zabytków ruchomych z których wiele posiadało cechy unikatowe. Stanowisko to posiada charakter wielokulturowy. Wyróżnione zostały tutaj obiekty z górnego Paleolitu, wczesnej epoki brązu, epoki brązu i okresu halsztackiego a także okresu rzymskiego.

Trepcza stan. 3 AZP 112-78/86, cmentarzysko kurhanowe objęte było badaniami prowadzonymi przez Józefa Janowskiego pod koniec lat 50 i w latach 60 XX wieku, potwierdzono wówczas powiązanie kopców z okresem wczesnego średniowiecza.

W ostatnich latach przeprowadzono szereg badań archeologicznych w Bykowcach związanych z budową w obrębie miejscowości domów jednorodzinnych. W roku 2006 mgr Maria Zielińska z Muzeum Historycznego w Sanoku przeprowadziła badania w obrębie stanowiska nr 4 AZP 113-79/19. Potwierdzono wówczas obecność na stanowisku pozostałości wczesnośredniowiecznego osadnictwa. W roku 2010 na tym samym stanowisku badania prowadził mgr Piotr Kotowicz również z Muzeum Historycznego. W ich wyniku ujawniono obecność czterech obiektów archeologicznych z których pozyskano zabytki pozwalające wiązać odkryte obiekty z okresem przypadającym na młodszą epokę brązu – wczesną epokę żelaza. Ponadto z humusu zebrano ceramikę datowaną na okres wpływów rzymskich oraz okres wczesnego średniowiecza. Obserwacja archeologiczna przeprowadzona została również w obrębie stanowiska nr 5 AZP 113-79/20 w Bykowcach w 2009 r. przez P. Kotowicza. Na stanowisku tym nie stwierdzono wówczas obecności nawarstwień, obiektów oraz zabytków archeologicznych. Natomiast w roku 2014 przeprowadzono badania w obrębie stanowiska nr 7 AZP 113-

79/22 również kierowane przez Piotra Kotowicza. Nie odkryto tutaj obiektów archeologicznych jednakże obecność pradziejowego osadnictwa potwierdziły luźne znaleziska fragmentów naczyń ceramicznych datowanych na okres rzymski.

W roku 2010 mgr Piotr Kotowicz przeprowadził rozpoznanie archeologiczne w obrębie stanowiska nr 9 AZP 112-79/9 w Tyrawie Solnej. Obiekt ten został odkryty w latach 80 XX wieku. Przeprowadzone badania archeologiczne poprzedziły planowaną budowę domu jednorodzinnego. W ich wyniku ujawniono obecność siedmiu obiektów średniowiecznych (XIII-XIV) o charakterze gospodarczo – mieszkalnym, zawierających fragmenty naczyń ceramicznych, przedmiot żelazny, polepę, żuźle oraz kości zwierzęce. Na złożu wtórnym w obiektach średniowiecznych pozyskano zabytki wskazujące na penetrację obszaru stanowiska w epoce brązu oraz w okresie wpływów rzymskich.

Opieka nad zabytkami archeologicznymi

Podstawą i priorytetem w opiece nad zabytkami archeologicznymi gminy Sanok winno stanowić należyte prowadzenie ewidencji stanowisk archeologicznych. Dokładne rozpoznanie lokalizacji, zasięgu i charakteru stanowisk archeologicznych stanowi kluczowy element poprawnie sprawowanej opieki nad tego typu zabytkami. W tym celu konieczne jest posiadanie gminnej ewidencji zabytków składającej się z kart adresowych stanowisk archeologicznych opracowanych w oparciu o zasoby wojewódzkiej ewidencji zabytków w postaci zbioru kart KESA powstałych w trakcie realizacji programu Archeologiczne Zdjęcie Polski.

Ważnym elementem poprawnie sprawowanej opieki nad zabytkami archeologicznymi są ponowne weryfikacyjne badania powierzchniowe obszarów AZP, zlokalizowanych na terenie gminy, zwłaszcza tych rozpoznanych w latach 80 XX w. Jak już wspomniano w niniejszym opracowaniu wykaz stanowisk archeologicznych w obrębie gminy nie stanowi zbioru zamkniętego. Stanowiska archeologiczne podlegają dużo silniejszym przeobrażeniom niż pozostałe kategorie obiektów zabytkowych. Wpływ mają na to między innymi czynniki naturalne: erozja gleby powodująca degradację stanowisk, czy przeobrażenie powodujące utrudnienia w obserwacji stanowisk, poprzez zarastanie ich powierzchni na skutek ugorowania pól oraz czynniki ludzkie: często nieświadome niszczenie stanowisk poprzez ich zabudowę itd. Z powyższych względów cykliczna weryfikacja zasobu zabytków archeologicznych Gminy jest koniecznością, tylko dzięki temu możliwe jest formułowanie poprawnych postulatów dotyczących ochrony oraz definiowanie istniejących zagrożeń dla archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy. Zadanie to w głównej mierze spoczywa na Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków, udział Gminy powinien polegać na wsparciu finansowym przedsięwzięć zmierzających do weryfikacji zasobu stanowisk archeologicznych z terenu Gminy.

Należy tutaj podkreślić, że zagadnienia związane z pradziejami oraz historią gminy nie zostały dotychczas kompleksowo opracowane. Gmina nie posiada studium wartości kulturowych, dokumentu całościowo obejmującego zakres tematów związanych z dziedzictwem kulturowym. Gdzie można znaleźć precyzyjnie opracowane wartościowanie stanowisk archeologicznych (tworzone na podstawie zrealizowanych archeologicznych badań wykopaliskowych i powierzchniowych), z wyznaczeniem stref

ochronnych ustalanych indywidualnie dla danego obiektu. Dokumentacja ta posiada duże znaczenie w kontekście opracowywania dokumentów planistycznych (studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego) znacznie ułatwiając poprawne kreowanie polityki gminy w odniesieniu do obiektów zabytkowych.

Z poziomu Gminy jednym z najistotniejszych czynników wpływających na jakość ochrony stanowisk archeologicznych, jest jej prawidłowe uwzględnianie w ramach planowania przestrzennego, zgodnie z kompetencjami jednostek samorządu terytorialnego. Jednym z istotnych dokumentów tworzącym zręby polityki Gminy związanej z ochroną stanowisk archeologicznych jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Podkreślić tutaj należy, iż zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych w funkcjonującym studium potraktowane zostały bardzo pobieżnie i wymagają zmian i uzupełnień. W dokumencie tym przedstawiono stan archeologicznego dziedzictwa na rok 1996, wyróżniono wówczas 262 stanowiska archeologiczne. Jednakże po roku tym zrealizowane zostały kolejne archeologiczne badania powierzchniowe. Obecnie (wrzesień 2014) liczba stanowisk archeologicznych na terenie gminy wynosi 614. Studium wymaga w tym względzie aktualizacji. Ponadto brak jest tam przejrzystych zapisów dotyczących ochrony stanowisk archeologicznych. Konieczne jest tutaj sformułowanie zapisów o bezwzględnej potrzebie zachowania i ochrony obiektów najcenniejszych i posiadających własną formę terenową tj. grodziska, kurhany a także o nakazie prowadzenia badań archeologicznych w przypadku realizacji jakichkolwiek inwestycji w obszarze stanowisk archeologicznych. Dodatkowo nie wszystkie stanowiska archeologiczne oznaczono na załącznikach graficznych do studium, wymaga to stosownego uzupełnienia

Zgodnie z zapisem art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami jedną z form ochrony zabytków jest ustalenie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego. W przypadku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego stanowiska archeologiczne winny być dokładnie oznaczone na załącznikach graficznych do planu, natomiast w jego tekście powinny znaleźć się zapisy ustanawiające ochronę konserwatorską i nakazujące uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Odnosnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego, wydawanych przez Urząd Gminy, dla terenów na których zlokalizowano stanowiska archeologiczne (rozpoznanie powinno się opierać na gminnej ewidencji zabytków), każdorazowo należy je uzgadniać z urzędem konserwatorskim, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną. Jednym z pozytywnych aspektów uwzględniania ochrony stanowisk archeologicznych w planowaniu przestrzennym jest wiedza przydatna właścicielom oraz potencjalnym inwestorom planującym działalność w obrębie bądź sąsiedztwie stanowisk archeologicznych. Uwzględnianie istniejących uwarunkowań konserwatorskich, związanych z ochroną stanowisk archeologicznych, w procesie planowania inwestycyjnego skutkuje ochroną już na etapie koncepcyjnym (świadomość poniesienia kosztów badań archeologicznych bądź projektowanie inwestycji poza strefą ochrony konserwatorskiej). Należy tutaj pamiętać, że w przypadku potwierdzenia w wyniku badań

archeologicznych wykonywanych w miejscu prowadzonej inwestycji obecności wyjątkowo cennych obiektów archeologicznych, może zaistnieć konieczność przemianowania terenu w części lub w całości w strefę ścisłej ochrony relikwów archeologicznych, co w konsekwencji może skutkować zakazem wszelkiej działalności budowlanej. W razie zaistnienia takiej sytuacji, ze względu na rangę dokonanych odkryć, Wojewódzki Konserwator Zabytków powinien wpisać teren do rejestru zabytków, nadając mu tym samym status najwyższej ochrony. Biorąc powyższe pod uwagę zaleca się minimum inwestowania w obszarze stanowisk archeologicznych, zwłaszcza tych najcenniejszych.

Na szczególną uwagę zasługują stanowiska charakteryzujące się dużą oceną wartości poznawczej. Trzeba przy tym pamiętać, że stanowiska te zostały wytypowane w zdecydowanej większości jedynie na podstawie zapisów z kart ewidencyjnych. Duża liczba zabytków ruchomych zebranych z powierzchni stanowiska w trakcie badań powierzchniowych może świadczyć o dużym zniszczeniu stanowiska archeologicznego, natomiast mniejsza liczba zabytków może wskazywać na lepszy stan zachowania obiektu. Rzeczywistą ich wartość mogą określić dopiero wykopaliskowe badania archeologiczne. Najcenniejsze stanowiska archeologiczne z terenu gminy Sanok wymienione zostały w niniejszym opracowaniu przy okazji opisu zasobu dziedzictwa archeologicznego gminy. Dodatkowo odpowiednia adnotacja o szczególnej wartości stanowiska została również umieszczona w wykazie stanowisk na końcu Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami.

W przypadku prowadzenia prac ziemnych na obszarze wszelkiego rodzaju stanowisk archeologicznych należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne. Dodatkowo w najbliższym otoczeniu stanowisk najcenniejszych, wymienionych w wykazie, należy bezwzględnie przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny (granice poszczególnych stref powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego bądź każdorazowo w decyzjach o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego).

Niektóre stanowiska, ze względu na bliską odległość względem siebie i w miarę jednolity horyzont czasowy zdają się łączyć w większe kompleksy osadnicze. Stanowiska te w rzeczywistości tworzyć mogą jedną dużą osadę. Sytuacją taką mamy do czynienia np. w Pakoszówce na stanowiskach nr: 8 AZP 112-77/90, 10 AZP 112-77/92, 11 AZP 112-77/93, 12 AZP 112-77/94, 13 AZP 112-77/95, 14 AZP 112-77/96 – obiekty te łączy wspólne datowanie na okres rzymski. Również z tą epoką mamy do czynienia w przypadku blisko położonych względem siebie stanowisk nr 1 AZP 112-77/83 oraz 22 AZP 112-77/104 w Pakoszówce i nr 1-2 AZP 112-77/133 oraz 3 AZP 112-77/134 w Srogowie Górnym. Zwarty kompleks stanowisk archeologicznych datowanych na okres rzymski wystąpił w miejscowości Kostarowce zaliczyć do niego można następujące obiekty: 19 AZP 112-77/115, 22 AZP 112-77/116, 23 AZP 112-77/117, 24 AZP 112-77/118, 30 AZP 112-77/124, 31 AZP 112-77/125, 32 AZP 112-77/126, 34 AZP 112-77/128, 35 AZP 112-77/129, 36 AZP 112-77/130, 37 AZP 112-77/131. Z epoką brązu i okresem halsztackim związane są stanowiska nr 8 AZP 112-79/8, 12 AZP 112-79/12, 13 AZP 112-79/13, 14 AZP 112-79/14, 29 AZP 112-79/29 w Tyrawie Solnej. Na okres wczesnego średniowiecza datowany został kompleks znanych stanowisk archeologicznych (grodziska, cmentarzysko, osada) w Trepczy, są to stan. 1 AZP 112-78/85, 2 AZP 112-78/84, 3 AZP 112-78/86, 25 AZP 112-78/110. Również na wczesne średniowiecze datowano położone blisko siebie stanowiska

nr: 4 AZP 114-79/62, 5 AZP 114-79/63, 6 AZP 114-79/64 w Załużu. Mając to na uwadze należy ustanowić strefy obserwacji archeologicznej (w studium oraz mpzp), gdzie wszelkie prace ziemne realizowane będą pod nadzorem archeologicznym.

Całkowity zakaz zabudowy powinien obowiązywać w obrębie i otoczeniu stanowisk archeologicznych (wyznaczonym w dokumentach planistycznych) posiadających własną formę terenową tj. Trepcza stan. 1 AZP 112-78/85, stan. 2 AZP 112-78/84, stan. 3 AZP 112-78/86, Tyrawa Solna stan. 1 AZP 112-79/1.

Szczególną ochronie konserwatorskiej powinny podlegać stanowiska narażone na zniszczenie przez prace ziemne realizowane w ramach działalności inwestycyjnej. W tych przypadkach, już na etapie wstępnych koncepcji, pracownicy gminy odpowiedzialni za wydawanie decyzji o warunkach zabudowy bądź lokalizacji inwestycji celu publicznego bądź inwestorzy powinni występować do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z realizowaną inwestycją. Wojewódzki Konserwator Zabytków może nakazać wykonanie, poprzedzających inwestycję, archeologicznych badań wykopaliskowych.

Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska zewidencjonowane na podstawie licznych zabytków ruchomych, zebranych w trakcie badań powierzchniowych, (co stanowi przesłankę na temat silnej degradacji stanowiska archeologicznego w następstwie naturalnej erozji bądź głębokiej orki), należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na wyjaśnienie kwestii spornych dotyczących konkretnej problematyki np. szersze rozpoznanie osadnictwa neolitycznego, osadnictwa z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza a także osadnictwa celtyckiego.

Z terenu gminy Sanok, ze względu na bardzo wysoką wartość poznawczą oraz własną formę terenową, zostały wpisane do rejestru zabytków następujące stanowiska archeologiczne: Międzybrodzie stan. 5 AZP 112-78/91 wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-83 w dniu 3.09.1992 r., Srogów Górny stan. 17 AZP 112-78/48 wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-82 w dniu 17.02.1993 r., Trepcza stan. 1 AZP 112-78/85 wpisane do rejestru zabytków pod nr A-406 w dniu 11.12.1968 r., Trepcza stan. 2 AZP 112-78/84 wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-474 w dniu 14.07.1969 r., Trepcza stan. 3 AZP 112-78/86 wpisane do rejestru pod nr A-475 w dniu 14.07.1969 r., Trepcza stan. 24 AZP 112-78/73 wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-83 w dniu 2.03.1993 r., Tyrawa Solna stan. 1 AZP 112-79/1 wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr C-45 w dniu 14.07.1969 r., Załuż stan. 1 AZP 114-79/59 wpisane do rejestru zabytków pod nr A-646 w dniu 13.03.1971 r.

Dodatkowo, na chwilę obecną, do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków, ze względu na bardzo dużą wartość poznawczą, zakwalifikować można stanowisko archeologiczne nr 1 w Hłomczy AZP 112-79/80.

W przypadku pozostałych cennych stanowisk, dopiero realizacja badań archeologicznych potwierdzająca w pełni ich wartość i konieczność zachowania „in situ” mogłaby stanowić podstawę do wpisu obiektów, do rejestru zabytków województwa podkarpackiego. W obecnym stanie rzeczy wystarczająca jest ochrona ustanawiana na

podstawie art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. tj. *ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

V.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

V.3.1. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki zlokalizowane na terenie Gminy Sanok w większości znajdują się w Gminnej Ewidencji Zabytków, a część z nich została wpisana do rejestru zabytków nieruchomych województwa podkarpackiego. Na omawianym obszarze brak jest zabytków wpisanych na Listę Pomników Historii oraz na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Rejestr zabytków

Na terenie województwa podkarpackiego działa właściwy terytorialnie Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków z siedzibą w Przemyśle, który wpisuje zabytki nieruchome do rejestru zabytków nieruchomych województwa podkarpackiego. Podlegający mu Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Przemyśle działa wraz z trzema delegaturami w Krośnie, Rzeszowie i Tarnobrzegu. Gmina Sanok podlega w tej materii Delegaturze w Krośnie.

Wpis do rejestru odbywa się na mocy decyzji Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wydanej z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub posiadacza wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W tym samym trybie do rejestru może być też wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Zabytki wpisane do rejestru zabytków, a znajdujące się na terenie Gminy zostały zawarte w Tabeli Nr 2.

Tabela nr 2. Wykaz zabytków nieruchomych Gminy Sanok wpisanych do rejestru zabytków

L.p.	Miejscowość	Zespół	Obiekt	Nr rejestru
	Bykowce			
1.		Zespół dworski	Dwór	A-964 z dn. 22.11.1993
2.		j.w.	Park	j.w.
	Czerzeż			
3.		Zespół cerkwi	Cerkiew	A-159 z dn. 08.05.1968
4.		j.w.	Dzwonnica	j.w.
	Dobra Szlachecka			
5.		Zespół cerkwi	Cerkiew	A-195 z dn. 27.03.1990
6.		j.w.	Dzwonnica-brama	A-113 z dn. 26.08.1968
	Falejówka			
7.		Zespół dworski	Dwór	A-1255 z dn. 18.08.1993
8.		j.w.	Park	j.w.
	Hłomcza			
9.			Cerkiew	A-222 z dn. 12.11.1990
	Jurowce			
10.			Cerkiew	A-1165 z dn. 13.05.1996
11.		Zespół dworski	Dwór	A-122 z dn. 09.09.1988
12.		j.w.	Stajnia	j.w.
13.		j.w.	spichlerz	j.w.
14.		j.w.	park	j.w.
	Kostarowce			
15.			Cerkiew	A-335 z dn. 13.05.1996

16.		Zespół podworski	Park	A-314 z dn. 28.08.1994
17.		j.w.	Spichlerz	j.w.
	Lalin			
18.			Cerkiew	A-339 z dn. 02.10.1995
	Łodzina			
19.		Zespół cerkwi	Cerkiew	A-351 z dn. 26.03.1996
20.		j.w.	Cmentarz z nagrobkami	j.w.
	Markowce			
21.		Zespół dworski	Dwór	A-1057 z dn. 05.07.1984
22.		j.w.	Budynek gospodarski	j.w.
23.		j.w.	Budynek gospodarski	j.w.
24.		j.w.	Park	j.w.
	Międzybrodzie			
25.		Zespół cerkwi	Cerkiew	A-227 z dn. 23.11.1990
26.		j.w.	dzwonnica	j.w.
	Mrzygłód			
27.		Zespół kościoła	Kościół	A-75 z dn. 27.11.1952
28.			Dzwonnica	j.w.
29.			4 kapliczki	j.w.
30.			Dom, Rynek 93	283/ZN/60 z dn. 25.06.1960
31.			Dom, Rynek 94	284/ZN/60 z dn. 25.06.1960
32.			Dom, Rynek 95	282/ZN/60 z dn. 24.06.1960
	Niebieszczany			
33.			Kościół	A-361 z dn. 04.06.2009
34.			Park z aleją dojazdową	A-309 z dn. 02.04.1994
	Pisarowce			
35.		Zespół dworski	Dwór	A-1256 z dn. 31.08.1994
36.			Park	j.w.
	Raczkowa			
37.			Kaplica przydrożna	A-1226 z dn. 24.02.2014
	Strachocina			
38.			Park dworski	A-310 z dn. 16.05.1994
	Trepcza			
39.		Zespół cerkwi	Cerkiew	A-325 z dn. 25.10.1994
40.			Ogrodzenie	j.w.
	Tyrawa Solna			
41.			Cerkiew	A-286 z dn. 04.11.1992
	Wujskie			
42.		Zespół kościoła	Kościół	A-10 z dn. 20.08.1999
43.			Dzwonnica – brama	Jw.
	Załuż			
44.		Zespół dworski	Dwór	A-44 z dn. 04.07.1984
45.			Park	j.w.

oprac. podst. danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, stan na 30.09.2014 r.

Gminna Ewidencja Zabytków

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (GEZ) należy do obowiązków Gminy. Ewidencję tę prowadzi się w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, (Art.22.p.4 *Ustawy o ochronie zabytków*). Wpis zabytków nieruchomych do gminnej ewidencji zabytków jest podstawą do objęcia tych zabytków ochroną

w formie zapisu w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w mpzp, a także w „*decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego*” (Art.19. p.1 i 1a *Ustawy o ochronie zabytków*).

Gminna ewidencja zabytków jest też podstawą do sporządzania programu opieki nad zabytkami, a ustalenia tego programu uwzględnia się zarówno w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, jak i w mpzp.

Gmina Sanok posiada GEZ opracowaną w 2006 r. i uzupełnioną w roku 2014 r. o m.in. karty stanowisk archeologicznych.

Wizja terenowa przeprowadzona na obszarze Gminy Sanok na potrzeby opracowania niniejszego *Programu* wykazała, że w miejscowościach Gminy znajdują się zabytki, których wartości predestynują do ujęcia ich w GEZ (ANEKS nr 3). Do ważniejszych należą zabytkowe świątynie: zespół kościelny w Jędruszkowcach: kościół, dzwonnica, ogrodzenie, kościoły w Lisznej, Niebieszczanach, Pakoszówce, kościół/kaplica w Prusieku, kościół w Załużu, a także cerkwiska w Bykowcach, Prusieku i Stróżach Wielkich.

W kategorii budynków użyteczności publicznej do GEZ należy włączyć zabytkowe budynki szkół w Jurowcach, Niebieszczanach, Płowcach (drew.), Trepczy, Tyrawie Solnej (drew.) oraz drewniany to Dom Ludowy w Dębnej, jest to wartościowy przykład wiejskiej architektury użytku publicznego.

Do GEZ należy także koniecznie włączyć wyjątkowo dekoracyjnie opracowane drewniane domy w Bykowcach ul. Przemyska nr 69 oraz Lisznej nr 82. W GEZ Gminy Sanok nie było obiektów z Falejówki – należy dodać dwór, kościół, kapliczki nr 108, nr 109a oraz kapliczkę przy drodze z Falejówki do Garbówki. Uzupełnić zabytki z miejscowości Markowce o oficynę z zespołu dworskiego. W Mrzygłodzie dodać ogrodzenie zespołu kościelnego.

Natomiast najliczniejszą grupę stanowią schrony bojowe tzw. Linii Mołotowa, których wykaz zawiera Tabela nr 1.

Z Gminnej Ewidencji Zabytków należy usunąć nieistniejący budynek dworca kolejowego w Załużu, dwie współczesne kapliczki w Tyrawie Solnej (1. droga do Siemuszowej, mur., 1850-1875; 2. droga do Siemuszowej, mur., 1850-1899).

V.3.2. Zabytki ruchome objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki ruchome na terenie Gminy Sanok objęte rejestrem zabytków

Zasób zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Sanok składa się wyłącznie z obiektów będących wyposażeniem świątyń. Głównie są to elementy wyposażenia i wystroju cerkwi (5 decyzji), w mniejszym stopniu kościołów (3 decyzje). Wykaz decyzji ruchomych został zawarty w Tabeli Nr 3.

Tabela nr 3. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru zabytków
1.	Czerzeż	cerkiew gr.-kat.	B-318	27.11.2009
2.	Hłomcza	cerkiew gr.-kat.	B-407	13.04.2011
3.	Lalin	cerkiew gr.-kat.	B-70	09.01.2003
4.	Międzybrodzie	cerkiew gr.-kat.	B-443	02.08.2011
5.	Mrzygłód	Kościół	B-373	28.12.2010
6.	Niebieszczy	Kościół	B-472	04.07.1998
7.	Tyrawa Solna	Kościół	B-46	13.12.2001
8.	Wujskie	cerkiew gr.-kat.	B-327	16.02.2010

V.3.3. Zabytki archeologiczne objęte prawnymi formami ochrony

W stosunku do ogólnej liczby zabytków archeologicznych znajdujących się na obszarze Gminy (ponad sześćset stanowisk archeologicznych) niezwykle mała ich liczba została wpisana do rejestru zabytków – zaledwie 8 decyzji. Większość z nich została wydana w na przełomie lat 60/70 XX w. (5 decyzji), kilka na początku lat 90. XX w. (3 decyzje). Od ponad dwudziestu lat nie wpisano do rejestru żadnego stanowiska.

Tabela nr 4. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

L.p.	Miejscowość	Charakter stanowiska	Chronologia	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków
1.	Międzybrodzie	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	A-83	3.09.1992
2.	Srogów Górny	Osada Punkt osadniczy	Okres rzymski Późny okres rzymski	A-82	17.02.1993
3.	Trepcza	Grodzisko	Wczesne średniowiecze	A-406	11.12.1968
4.	Trepcza	Grodzisko	Wczesne średniowiecze	A-474	14.07.1969
5.	Trepcza	Cmentarzysko kurhanowe	Wczesne średniowiecze	A-475	14.07.1969
6.	Trepcza	Punkt osadniczy	Pradzieje Neolit/wczesna epoka brązu Epoka brązu Okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze/okres nowożytny	A-83	2.03.1993
7.	Tyrawa Solna	Grodzisko	X-XIII w.	C-45	14.07.1969
8.	Załuż	Osada Ślad osadnictwa Grób ciałopalny	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	A-646	13.03.1971

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Mocne strony:

- Wartościowy zasób cerkiewnej architektury drewnianej, której wartość podnosi w dużej mierze zachowany wystój
- Drewniane cerkwie znajdują się na Szlaku Architektury Drewnianej – marki o dużej rozpoznawalności
- Zróżnicowany zasób architektury sakralnej
- Duże walory krajobrazowe miejscowości położonych wzdłuż doliny Sanu
- Duży zasób cennych stanowisk archeologicznych
- Wyróżniający Gminę zasób architektury militarnej – Linia Mołotowa
- Stosunkowo dobry stan zachowania najważniejszych zabytkowych obiektów
- Dobry dojazd do Gminy, dobre skomunikowanie z resztą województwa
- Sąsiedztwo Sanoka – jako miejsca ściągającego turystów, zaplecza turystycznego, bazy wypadowej
- Na terenie Gminy znajduje się Sanktuarium św. Andrzeja Boboli – miejsce ruchu pielgrzymkowego
- Miejscowości związane z życiem błogosławionego biskupa Józefa Kocyłowskiego (Pakoszówka, Lalin)
- Prowadzenie zorientowanej na turystę strony internetowej Gminy; w podawanej treści nie zamkniętej wyłącznie na Gminie
- Wprowadzenie zewnętrznej informacji turystycznej (tablice w miejscowościach)
- Rozwijająca się baza noclegowa i turystyczna
- Istnienie imprezy o charakterze międzynarodowym - Międzynarodowy Bieszczadzki Wyścig Górski Załóż – promocja Gminy
- Rzeka San jako miejsce turystyki wodnej

Słabe strony:

- W większości przypadków brak możliwości zwiedzania wnętrza zabytkowych cerkwi i kościołów
- Zaniedbany stan większości zespołów dworsko-parkowych
- Niedostatecznie rozwinięta zewnętrzna informacja turystyczna (tablice informacyjne, nośniki danych, oznakowanie zabytkowych, ciekawych obiektów) szczególnie tych nie znajdujących się na wyznaczonych szlakach
- Brak skutecznej ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego ze względu na brak stosownych zapisów w *Studium uwarunkowań...*
- brak wystarczających nakładów na ochronę zabytków i prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych oraz na kulturę i dziedzictwo narodowe
- średnia promocja walorów kulturowych i turystycznych

- Słabe skomunikowanie pomiędzy miejscowościami gminy po obu stronach Sanu
- Niejednorodność obszarowa - wyraźnie wyodrębnione części Gminy: wschodnia, południowa, północna
- Brak systemowej ochrony zabytków w działaniu Gminy w formie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie

Szanse – czynniki pozytywnego oddziaływania na środowisko kulturowe:

- Bogaty zasób cennej drewnianej architektury cerkiewnej, unikatowy zasób architektury militarnej
- Atrakcyjne ukształtowanie terenu
- możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i in.
- korzystne warunki dla rozwoju turystyki z wszechstronnym wykorzystaniem zasobu i wartości dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego i naturalnego
- rozwój turystyki ukierunkowanej (rowerowej, wodnej)
- korzystne warunki dla rozwoju turystyki rowerowej, agroturystyki z wszechstronnym wykorzystaniem zasobu i wartości dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego i naturalnego;
- stopniowa poprawa stanu substancji zabytkowej
- współpraca z Sanokiem oraz sąsiednimi gminami przy opracowywaniu kompleksowych ofert turystycznych

Zagrożenia – czynniki negatywnego oddziaływania na środowisko kulturowe:

- budowa obwodnicy Sanoka nie połączona z umiejętną próbą zatrzymania turysty w regionie może skutkować zmniejszeniem się liczby odwiedzających miasto jak i region
- sąsiedztwo Sanoka, w dużym stopniu przyciągającego ruch turystyczny
- zmniejszenie dotacji na konserwację zabytków
- postępujące niszczenie niezagospodarowanych zabytków (zespoły dworskie, schrony Linii Mołotowa)
- postępująca degradacja zabytkowego, drewnianego budownictwa regionu
- nieumiejętne prace remontowe często niszczące zabytki

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Wymienione w tym rozdziale zadania są działaniami, których realizacja przewidziana jest na okres wieloletni. Możliwość ich realizacji zależy od możliwości i środków wygospodarowanych przez Gminę.

VII.1. Priorytet: Ochrona dziedzictwa kulturowego, układów ruralistycznych na obszarze Gminy

VII.1.1. Istniejące *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sanok* uchwalone w 1998 r. oraz wielokrotnie już zmieniane opracowane zostało bez dokładnego rozpoznania wartości kulturowych, co przełożyło się na niedostateczną ochronę dziedzictwa kulturowego gminy w zapisach *Studium*. Tematykę szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, rozpoznania jego zasobu a także wskazania jego ochrony zawiera *studium wartości kulturowych*, którego gmina nie posiada. Analiza *Studium uwarunkowań* wskazała na wiele braków m.in. tak istotnych jak strefy ochrony konserwatorskiej. W związku z powyższym postuluje się:

- opracowanie *Studium wartości kulturowych Gminy Sanok*
- aktualizację *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sanok*, które uwzględni zapisy zawarte w *Studium wartości kulturowych* i w niniejszym Gminnym Programie.

VII.1.2. Uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego gminy dziedzictwa kulturowego, a w szczególności:

- obiektów zabytkowych - zarówno wpisanych do rejestru zabytków jak i wszystkich obiektów zabytkowych ujętych w zaktualizowanej Gminnej Ewidencji Zabytków
- zapisów dotyczących ochrony zabytków zawartych w niniejszym *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok*

VII.1.3. Rewaloryzacja terenów:

- założenia dworsko-parkowego w Pakoszwówce
- założenia dworsko-parkowego w Jurowcach
- założenia dworsko-parkowego w Markowcach

VII.1.4. Wykonanie prac w celu prawidłowego zagospodarowania otoczenia zabytkowych obiektów (wszelkie prace w otoczeniu obiektów zabytkowych należy wykonać w porozumieniu z WUOZ Delegatura w Krośnie), np. zachowania ekspozycji szczególnie cennych panoram i ekspozycji zespołów rezydencjonalnych w Pisarowcach, Załużu; cerkwi w Czerzeżu, Dobrej, Lalinie, Hłomczy, Międzybrodziu, Tyrawy Solnej.

VII.2. Priorytet: Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla Gminy Sanok

VII.2.1. Zagospodarowanie i przeprowadzenie kapitalnego remontu dworu w Falejówce.

VII.2.2. Przeprowadzenie remontu dworu w Pisarowcach ze szczególnym naciskiem na rewaloryzację szpecącej budynek części z lat powojennych. Przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych w parku.

VII.2.3. Prowadzenie bieżących prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkowych obiektach należących do Gminy

VII.2.4. Wspieranie działań zmierzających do powstrzymania procesu niszczenia oraz działań ratunkowych w stosunku do obiektów zabytkowych o dużych walorach architektonicznych lub historycznych, nie będących własnością Gminy, korzystając z możliwości dofinansowania prac przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

VII.2.5. Utworzenie Związku Gmin Linii Mołotowa (na wzór Związku Gmin Fortecznych) mającego na celu remont i zagospodarowanie zabytkowych obiektów wchodzących w skład Linii Mołotowa.

VII.2.6. Identyfikacja w terenie i podejmowanie działań mających na celu zagospodarowanie miejsc po nieistniejących cerkwiach w Bykowcach, Prusieku, Stróżach Wielkich będących jednocześnie dawnymi miejscami pochówków.

VII.2.6. Podjęcie inicjatyw zmierzających do wpisania do rejestru zabytków obiektów posiadających wartości architektoniczne, historyczne lub artystyczne, które dotychczas nie figurują w rejestrze. Dotyczy to m.in. następujących obiektów:

- Kościół w Lisznej
- Zespół kościelny w Strachocinie
- Schrony Linii Mołotowa
- Dzwonnica przy cerkwi w Jurowcach
- Dwór w Sanoczku

VII.2.7. Rozważenie możliwości utworzenia Gminnego Funduszu Odnowy Zabytków, który dofinansowywałby prace konserwatorskie podejmowane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością gminy. Sugeruje się dofinansowywanie (refundowanie) kosztów tylko tych prac, które zyskają akceptację WUOZ Delegatura w Krośnie.

VII.2.8. Wspieranie prac konserwatorskich zabytkowych kapliczek kubaturowych. Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek na zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp. – pomocne mogą być fotografie archiwalne ze zbiorów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków - Delegatury w Krośnie.

VII.2.9. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków:

- Prowadzenie monitoringu dotyczącego stanu zachowania obiektów zabytkowych, prowadzonych prac remontowych i konserwatorskich;

- W porozumieniu z WUOZ Delegatura w Krośnie usunięcie z Gminnej Ewidencji Zabytków obiektów nieistniejących oraz przekształconych, które utraciły wartości zabytkowe. Należą do nich m.in. obiekty wskazane w omówieniu zasobu GEZ
- W porozumieniu z WUOZ Delegatura w Krośnie uzupełnienie Gminnej Ewidencji Zabytków wg wykazu (ANEKS nr 3) załączonego do niniejszego Programu

VII.3. Priorytet: Opieka nad zabytkami ruchomymi.

VII.3.1. Konserwacja i zabezpieczenie przed zniszczeniem zabytkowych nagrobków na cmentarzach będących w gestii Gminy.

VII.3.2. Wspieranie prac konserwatorskich przy wystroju i wyposażeniu świątyń zlokalizowanych na terenie Gminy w miarę potrzeb i możliwości. Szczególnie pilne jest podjęcie prac konserwatorskich przy wyposażeniu cerkwi w Lalinie; wspomaganie prac prowadzonych w cerkwi w Międzybrodziu.

VII.3.3. Wspieranie prac konserwatorskich przy zabytkowych kapliczkach. Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek na zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp. – pomocne mogą być fotografie archiwalne ze zbiorów WUOZ Delegatura w Krośnie.

VII.4. Priorytet: Opieka nad zabytkami archeologicznymi.

VII.4.1. Wspieranie zamierzeń dążących do wykonania ponownych weryfikacyjnych archeologicznych badań powierzchniowych obejmujących terytorium gminy.

VII.4.2. Poprawienie i uaktualnienie zapisów studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego odnoszących się do archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy.

VII.4.3. Realizowanie poprawnej ochrony stanowisk archeologicznych, zgodnie z powyższymi wytycznymi, w opracowywanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o warunkach zabudowy oraz decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego.

VII.4.4. Objęcie ścisłą ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków stanowiska nr 1 w Hłomczy AZP 112-79/80.

VII.4.5. Wspieranie działań zmierzających do realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk szczególnie narażonych na zniszczenie oraz wspieranie badań prowadzących do rozpoznania istotnych zagadnień związanych z pradziejami regionu.

VII.4.6. Informowanie potencjalnych inwestorów o realizacji inwestycji w obrębie stanowisk archeologicznych, już na etapie koncepcyjnym.

VII.4.7. Podejmowanie działań na rzecz oznakowania najbardziej wartościowych stanowisk archeologicznych.

VII.5. Priorytet: Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach.

VII.5.1. Opracowanie i uchwalenie przez gminę *Studium wartości kulturowych Gminy Sanok* (patrz pkt. VII.1.1.)

VII.5.2. Dokładna identyfikacja miejsc po nieistniejących cerkwiach w Bykowcach, Prusieku, Stróżach Wielkich.

VII.5.3. Wspieranie inicjatyw zmierzających do upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy np. w postaci publikacji przewodników, popularnonaukowych i albumowych.

VII.5.4. Opracowanie szczegółowej mapy turystycznej gminy z dokładnym oznaczeniem i opisaniem najważniejszych zabytków, tras turystycznych oraz umieszczenie jej na stronie internetowej gminy (istniejące na stronie internetowej mapy są dobre dla celów podglądowych, ale np. symbol cerkwi w Czerteżu lokalizuje tą cerkiew na granicy Trepczy).

VII.6. Priorytet: Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.

VII.6.1. Intensywna promocja zasobu dziedzictwa kulturowego Gminy.

VII.6.2. Niezmiernie ważne było by nawiązanie współpracy z administratorami świątyń w celu ich udostępnienia zwiedzającym – np. w sezonie „letnim” jeden dzień w tygodniu (sobota/niedziela) w określonych godzinach. We współpracy z właściwym Urzędem Pracy przeszkolenie osób bezrobotnych do oprowadzania po tych obiektach.

VII.6.3. Nawiązywanie współpracy z sąsiednimi gminami i próba inicjowania działań o charakterze ponad gminnym, np.:

- tworzenia regionalnych szlaków tematycznych, tras rowerowych, jednolitych informacji przestrzennych o zabytkach.
 - Aureola Sanoka – śladami cerkwi i cerkwisk wokół Sanoka (Wujskie – Bykowce – Stróże – Prusiek – Sanoczek – Czerteż – Kostarowce – Pakoszówka – Lalin – Grabówka – Końskie – Mrzygłód - Tyrawa Solna – Siemuszowa – Hołuczków – Tyrawa Wołoska – Wujskie)

- Szlak Linii Mołotowa – ewentualnie nawiązanie współpracy z Bieszczadzkim Towarzystwem Cyklistów w celu rewitalizacji oznakowania szlaku Linii Mołotowa oraz jego rozbudowy o tablice informacyjne.
- zapewnienie oznakowania stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz zainstalowanie tablic informacyjnych przy nich.
- tworzenie szlaków lub ścieżek edukacyjnych związanych z archeologią

VII.6.4. Zorganizowanie konkursów o zabytkach w szkołach podległych Gminie.

VII.6.5. Zainteresowanie szkół ideą adopcji zabytku.

VII.6.6. Dokumentacja i popularyzacja historii gminy poprzez prezentację historycznych cmentarzy i cerkwisk, np: wykonanie na zabytkowych cmentarzach i cerkwiskach ujednoliconych tablic informacyjnych, zawierających ich krótką historię, prezentację najciekawszych nagrobków.

VII.6.6. Opracowanie map, przewodników po Gminie Sanok ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego i różnego rodzaju tras turystycznych. Należy zwrócić uwagę na precyzyjną lokalizację obiektów wskazywanych na mapie.

VII.6.7. Wzbogacenie i urozmaicenie podstrony internetowej – Wirtualny spacer po Gminie, która jest ciekawa, ale zawiera ograniczony zasób informacji o zabytkach.

VII.6.8. Ścisła współpraca z Centrum Informacji Turystycznej w Sanoku w celu promocji dziedzictwa kulturowego Gminy

VII.7. Zadania Programu do realizacji w latach 2015-2018.

VII.7.1. Prowadzenie bieżących prac remontowo –konserwatorskich przy zabytkowych obiektach należących do Gminy.

VII.7.2. Przeprowadzenie remontu dworu w Pisarowcach ze szczególnym naciskiem na rewaloryzację szpecącej budynek części z lat powojennych, kondygnację piwnic.

VII.7.3. Wspieranie działań zmierzających do powstrzymania procesu niszczenia oraz działań ratunkowych w stosunku do obiektów zabytkowych o dużych walorach architektonicznych lub historycznych, nie będących własnością Gminy, korzystając z możliwości dofinansowania prac przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

VII.7.4. Wzbogacenie i urozmaicenie podstrony internetowej – Wirtualny spacer po Gminie.

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI I ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SANOK

Instrumentami wdrażania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sanok* dysponują wszystkie podmioty zobowiązane do działań zapisanych w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

Władze samorządowe mają do dyspozycji liczne instrumenty bezpośredniego i pośredniego oddziaływania, w tym:

- finansowe wspieranie określonych przedsięwzięć – możliwość ujmowania w rocznych budżetach środków finansowych na zagadnienia związane z ochroną zabytków,
- sporządzanie i aktualizowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych, gospodarczych i politycznych, stymulowanie powstawania zrzeszeń publiczno-prywatnych, informowanie środowisk, opinii publicznej, władz państwowych itp.,
- stymulowanie działań właścicieli obiektów zabytkowych do ich utrzymywania w należytym stanie,
- promowanie pozytywnych działań w ochronie zabytków np. przez fundowanie nagród, nagłaśnianie przez media, przyznawanie dyplomów itp.

Zakłada się, że zadania określone w *Programie* będą realizowane w wyniku następujących działań:

1. Wspólne działania władz samorządowych z WKZ oraz z: właścicielami i posiadaczami obiektów, diecezjami, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi;
2. Działania własne władz samorządowych:
 - a) prawne – np. wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów, które winny być objęte ochroną;
 - b) finansowe – należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością Gminy oraz dotacje, nagrody, zachęty dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
 - c) programowe – realizacja projektów i programów regionalnych,
 - d) inne – działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.
3. działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

Zgodnie z *Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie z realizacji *Programu*, które przedstawia Radzie Gminy. Postuluje się, by sprawozdania te przekazywane były do wiadomości Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Krośnie oraz do Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddział Terenowy w Rzeszowie.

IX. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SANOK

Przedstawione poniżej informacje są wskazaniem możliwości finansowania w różnorodnych obszarach działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Nie stanowią jednak bezpośredniego wskazania sposobów finansowania poszczególnych zadań. Ponieważ opieka i ochrona zabytków realizowana jest poprzez różnorodne działania - dotyczące zarówno sfery materialnej (np., konserwacja i renowacja zabytków, zabezpieczenia) jak i niematerialnej (np. edukacja i popularyzacja wiedzy) - system finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce złożony jest z wielu różnorodnych i niezależnych od siebie elementów. Zakłada się, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w Programie, będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu władz samorządowych, jak również inne źródła (rządowe, prywatne, itp.)

Podstawowymi źródłami finansowania są:

- finanse publiczne:
 - krajowe (budżet państwa, budżety samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, fundusze celowe) Dotacje na ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane, przeznaczane z budżetu państwa i budżetów samorządów lokalnych, mogą być udzielane przez:
 - Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego) oraz innych ministrów
 - Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda)
 - Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
 - Sejmik Województwa (budżet województwa)
 - Rady Powiatów (budżety powiatów)
 - Rady Gminy (budżety gmin),
 - zagraniczne (środki Unii Europejskiej i inne środki pomocowe)
- finanse prywatne (osób fizycznych i prawnych, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.)

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega m.in. na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, a także na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz jego zabezpieczeniu, dla utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań także jest obowiązkiem podmiotu posiadającego tytuł prawny do zabytku - osób fizycznych, jednostek organizacyjnych - a więc właścicieli, trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym. Wsparciem w realizacji tych zadań mogą być środki publiczne przekazywane w formie dotacji celowej, udzielanej na wniosek właściciela, użytkownika lub osób przez nie upoważnionych.

IX.1. Prognozy dotyczące finansowania zadań Programu przewidziane do realizacji w latach 2015-2018

Wysokość środków finansowych na realizację zadań Programu w latach 2015-2018 zostanie corocznie określona w uchwale budżetowej gminy Sanok.

X. ANEKSY

X.1. ANEKS nr 1 – Wykaz obiektów w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Sanok

L.p.	Miejscowość	Adres	Zespół	Obiekt	Materiał	Datowanie	Numer rejestru
BYKOWCE							
1.	Bykowce		z. dworski	dwór	mur	1850-1899	A-964 z dn. 22.11.1993
2.	Bykowce		z. dworski	Park			j.w.
CZERTEŻ							
3.	Czerzeż		z. cerkiewny	cerkiew	drew	1742	A-159 z dn. 08.05.1968
4.	Czerzeż		z. cerkiewny	dzwonnica cerkiewna	drew	1750-1775	j.w.
5.	Czerzeż		z. cerkiewny	cmentarz		Przed 4 ćw. XVIII w.	
DĘBNA							
6.	Dębna	droga do Mrzygłodu		kapliczka	mur	1875-1899	
DOBRA SZLACHECKA							
7.	Dobra Szlachecka		z. cerkiewny	cerkiew	drew	1879	A-195 z dn. 27.03.1990
8.	Dobra Szlachecka		z. cerkiewny	dzwonnica cerkiewna	drew/mur	1600-1799	j.w.
9.	Dobra Szlachecka		z. cerkiewny	plebania gr.kat.	mur	1800-1825	
10.	Dobra Szlachecka		z. cerkiewny	cmentarz			
11.	Dobra Szlachecka			dom ludowy	drew	1900-1925	
12.	Dobra Szlachecka		z. starego cmentarza	cmentarz			
13.	Dobra Szlachecka		z. starego cmentarza	kaplica - ruina	mur	1834	
14.	Dobra Szlachecka			cmentarz			
15.	Dobra Szlachecka	droga do Hłomczy		kapliczka	mur	1850	
16.	Dobra Szlachecka	droga do Ulucza		kapliczka	mur	1875-1899	
17.	Dobra Szlachecka	nr 88		dom	drew	1890-1910	
18.	Dobra Szlachecka	nr 90		dom	drew	1890-1910	
HŁOMCZA							
19.	Hłomcza		z. cerkiewny	cerkiew	drew	1859	A-222 z dn. 12.11.1990
20.	Hłomcza		z. cerkiewny	dzwonnica cerkiewna	mur	1850-1875	
21.	Hłomcza		z. cerkiewny	brama cmentarna	mur	1850-1899	
22.	Hłomcza	droga do Mrzygłodu		kapliczka	mur	1800-1850	
23.	Hłomcza			cmentarz			
JUROWCE							
24.	Jurowce		z. cerkiewny	cerkiew	drew	1873	A-1165 z dn. 13.05.1996

L.p.	Miejscowość	Adres	Zespół	Obiekt	Materiał	Datowanie	Numer rejestru
25.	Jurowce		z. cerkiewny	dzwonnica cerkiewna	mur	1905	
26.	Jurowce		z. cerkiewny	plebania	mur	1850-1875	
27.	Jurowce		z. dworski	dwór	mur	1775-1825	A-122 z dn. 09.09.1988
28.	Jurowce		z. dworski	gumno dworskie	mur	1875-1899	j.w.
29.	Jurowce		z. dworski	figura MBNP	kam	1889	
30.	Jurowce		z. dworski	Park			A-122 z dn. 09.09.1988
31.	Jurowce		z. cmentarza	cmentarz	mur	1890-1910	
32.	Jurowce		z. cmentarza	brama cmentarna			
33.	Jurowce	nr 15		dom	mur	1890-1910	
KOSTAROWCE							
34.	Kostarowce		z. cerkiewny	cerkiew	drew	1872	A-335 z dn. 13.05.1996
35.	Kostarowce		z. cerkiewny	dzwonnica cerkiewna	mur	1934	
36.	Kostarowce		z. cerkiewny	Cmentarz			
37.	Kostarowce		z. podworski	spichlerz dworski	mur	1850-1899	A-314 z dn. 28.08.1994
38.	Kostarowce		z. podworski	park	mur	1850-1899	j.w.
39.	Kostarowce	nr 1		dom	drew	1890-1910	
40.	Kostarowce	droga do cerkwi		kapliczka	mur	1800-1825	
41.	Kostarowce	nr 155		kapliczka	mur	1935	
42.	Kostarowce	droga do Strachociny		kapliczka	mur	1850	
LALIN							
43.	Lalin		z. cerkiewny	cerkiew	drew	1835	A-339 z dn. 02.10.1995
44.	Lalin		z. cerkiewny	dzwonnica cerkiewna	drew	1924	
45.	Lalin			szkoła	mur	1930-1939	
46.	Lalin	nr 5		dom	drew	1900-1925	
47.	Lalin	nr 6		dom	drew	1930-1939	
48.	Lalin	nr 10		dom	drew	1933	
49.	Lalin	nr 15		dom	drew	1900-1925	
50.	Lalin	nr 16		dom	drew	1912	
51.	Lalin	nr 17		dom	drew	1930-1939	
52.	Lalin	nr 18		dom	drew	1930-1939	
53.	Lalin	nr 21		dom	drew	1900-1925	
54.	Lalin	nr 22		dom	drew	1920-1929	
55.	Lalin	nr 23		dom	drew	1905	
56.	Lalin	nr 33		dom	drew	1920-1929	
57.	Lalin	nr 36		dom	drew	1920-1929	
58.	Lalin	nr 43		dom	drew	1920-1929	
59.	Lalin	nr 43		ZAGRODA	drew	1920-1929	
60.	Lalin	nr 43		stajnia	drew	1920-1929	
61.	Lalin	nr 43		piwnica	mur/drew	1920-1929	
62.	Lalin	nr 44		dom	drew	1900-1925	
63.	Lalin	nr 44		kapliczka	mur	1900-1925	
64.	Lalin			kapliczka	mur	1911	
65.	Lalin			kapliczka	mur	1900-1925	

L.p.	Miejscowość	Adres	Zespół	Obiekt	Materiał	Datowanie	Numer rejestru
66.	Lalin			cmentarz			
	ŁODZINA						
67.	Łodzina		z. cerkiewny	cerkiew	drew	1743	A-351 z dn. 26.03.1996
68.	Łodzina		z. cerkiewny	cmentarz	drew	1743	j.w.
69.	Łodzina		z. podworski	brama dworska	mur	1800-1825	
70.	Łodzina		z. podworski	park			
71.	Łodzina	nr 4		kapliczka	mur	1890-1910	
	MARKOWCE						
72.	Markowce		z. dworski	dwór	mur	1890-1910	A-1057 z dn. 05.07.1984
73.	Markowce		z. dworski	budynki inwentarskie	mur	1875-1890	j.w.
74.	Markowce		z. dworski	park			j.w.
	MIĘDZYBRODZIE						
75.	Międzybrodzie		z. cerkiewny	cerkiew	mur	1899	A-227 z dn. 23.11.1990
76.	Międzybrodzie	obok cerkwi	z. cerkiewny	dzwonnica cerkiewna	mur	1899	j.w.
77.	Międzybrodzie		z. cerkiewny	cmentarz			
	MRZYGŁÓD						
78.	Mrzygłód		z. kościelny	kościół parafialny	mur	1400-1425	A-75 z dn. 27.11.1952
79.	Mrzygłód		z. kościelny	dzwonnica kościelna	mur	1836	j.w.
80.	Mrzygłód		z. kościelny	kapliczka	mur	1836	j.w.
81.	Mrzygłód		z. kościelny	kapliczka	mur	1836	j.w.
82.	Mrzygłód		z. kościelny	kapliczka	mur	1836	j.w.
83.	Mrzygłód		z. kościelny	kapliczka	mur	1836	j.w.
84.	Mrzygłód		z. kościelny	bramka kościelna	mur	1750-1799	
85.	Mrzygłód			cerkiew	mur	1900-1925	
86.	Mrzygłód	nr 141 (d.110)		ratusz	mur	1850-1899	
87.	Mrzygłód			szkoła	mur	1900-1910	
88.	Mrzygłód	nr 20		dom	drew	1875-1899	
89.	Mrzygłód	nr 29		dom	drew	1875-1899	
90.	Mrzygłód	nr 30		dom	drew	1875-1899	
91.	Mrzygłód	nr 31		dom	drew	1900	
92.	Mrzygłód	nr 32		dom	drew	1850-1899	
93.	Mrzygłód	nr 34		dom	drew	1850-1899	
94.	Mrzygłód	nr 35		dom	drew	1875-1899	
95.	Mrzygłód	nr 36		dom	drew	1850-1875	
96.	Mrzygłód	nr 40		d. szkoła	drew	1850-1875	
97.	Mrzygłód	nr 41		dom	drew	1875-1899	
98.	Mrzygłód	nr 42		dom	drew	1890-1910	
99.	Mrzygłód	nr 44		dom	drew	1875-1899	
100.	Mrzygłód	nr 45		dom	drew	1908	
101.	Mrzygłód	nr 47		dom	drew	1920	
102.	Mrzygłód	nr 48		dom	drew	1898	
103.	Mrzygłód	nr 95		ZAGRODA	drew	1875-1899	
104.	Mrzygłód	nr 95		dom	drew	1875-1899	282/ZN/60

L.p.	Miejscowość	Adres	Zespół	Obiekt	Materiał	Datowanie	Numer rejestru
							z dn. 24.06.1960
105.	Mrzygłód	nr 95		spichlerz	mur	1875-1899	
106.	Mrzygłód	nr 98		dom	drew	1875-1899	
107.	Mrzygłód	nr 101		dom	drew	1875-1899	
108.	Mrzygłód	nr 102		dom	drew	1850-1899	
109.	Mrzygłód	nr 104		dom	drew	1850-1899	
110.	Mrzygłód	nr 105		dom	drew	1875-1899	
111.	Mrzygłód	droga do Sanoka		kapliczka	mur	1890-1910	
112.	Mrzygłód	droga do Hłomczy		kapliczka	mur	1875-1899	
113.	Mrzygłód	nr 2		kapliczka	mur	1890-1910	
114.	Mrzygłód	droga do Sanoka		kapliczka	mur	1900-1925	
115.	Mrzygłód	Rynek 94		dom	drew	1875-1899	
116.	Mrzygłód			cmentarz			
	NIEBIESZCZANY						
117.	Niebieszczany		z. podworski	piwnica dworska	kam	1750-1825	
118.	Niebieszczany		z. podworski	Park			A-309 z dn. 02.04.1994
119.	Niebieszczany			cmentarz			
	PAKOSZÓWKA						
120.	Pakoszówka		z. dworski	dwór	mur	1875-1910	
121.	Pakoszówka		z. dworski	spichlerz dworski	mur	1775-1825	
122.	Pakoszówka		z. dworski	park			
	PISAROWCE						
123.	Pisarowce		z. dworski	Dwór	mur	1800-1850	A-1256 z dn. 31.08.1994
124.	Pisarowce		z. dworski	spichlerz dworski	mur	1899-1910	
125.	Pisarowce		z. dworski	park			A-1256 z dn. 31.08.1994
126.	Pisarowce	obok sklepu		figura przydrożna	kam	1900-1925	
127.	Pisarowce	nr 44		kapliczka	kam	1900-1925	
	SANOCZEK						
128.	Sanoczek			cerkiew	drew	1863	
129.	Sanoczek	nr 22		kapliczka	mur	1875-1899	
130.	Sanoczek			dwór	mur	1910	
131.	Sanoczek			cmentarz			
	STRACHOCINA						
132.	Strachocina			kościół parafialny	mur	1900	
133.	Strachocina			dzwonnica kościelna	mur	1932	
134.	Strachocina			Park			A-310 z dn. 16.05.1994
135.	Strachocina			Dom	drew	1900-1925	

L.p.	Miejscowość	Adres	Zespół	Obiekt	Materiał	Datowanie	Numer rejestru
136.	Strachocina	nr 108		Dom	drew	1875-1899	
137.	Strachocina	nr 113		Dom	drew	1890-1910	
138.	Strachocina	nr 208		Dom	drew	1875-1899	
139.	Strachocina	nr 211		Dom	drew	1875-1899	
140.	Strachocina	droga do Bażanówki		kapliczka	mur	1875-1899	
141.	Strachocina	obok cmentarza		kapliczka	mur	1850-1875	
142.	Strachocina			cmentarz			
	TREPCZA						
143.	Trepcza		z. cerkwi	cerkiew	mur	1807	A-325 z dn. 25.10.1994
144.	Trepcza		z. cerkwi	mur z bramką	mur	1807	j.w.
145.	Trepcza			plebania	mur	1775-1825	
146.	Trepcza	nr 13		kapliczka	mur	1850-1899	
147.	Trepcza	nr 38		kapliczka	mur		
148.	Trepcza		z. dworski	dwór	drew	1850	
149.	Trepcza			cmentarz			
	TYRAWA SOLNA						
150.	Tyrawa Solna		z. cerkwi	cerkiew	drew	1837	A-286 z dn. 04.11.1992
151.	Tyrawa Solna		z. cerkwi	cmentarz			
152.	Tyrawa Solna			cmentarz			
153.	Tyrawa Solna	droga do Siemuszowej		kapliczka	mur	1850-1875	
154.	Tyrawa Solna	droga do Siemuszowej		kapliczka	kam/mur	1850-1899	
155.	Tyrawa Solna	droga do Siemuszowej		kapliczka	mur	1850-1899	
156.	Tyrawa Solna	nr 10		dom	drew	1900-1925	
157.	Tyrawa Solna	nr 11		dom	drew	1900-1925	
	WUJSKIE						
158.	Wujskie		z. cerkwi	cerkiew	mur	1804	A-10 z dn. 20.08.1999
159.	Wujskie		z. cerkwi	dzwonnica cerkiewna	mur	1804	j.w.
160.	Wujskie		z. cerkwi	cmentarz			
	ZAŁUŻ						
161.	Załuż		z. dworski	dwór	mur	1875-1899	A-44 z dn. 04.07.1984
162.	Załuż		z. dworski	kaplica grobowa	mur	1875-1899	
163.	Załuż		z. dworski	spichlerz dworski	mur	1875-1899	
164.	Załuż		z. dworski	park			A-44 z dn. 04.07.1984
165.	Załuż			dworzec kolejowy	mur	1872	

X.2. ANEKS nr 2 - Wykaz stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na obszarze Gminy Sanok na podstawie AZP, danych archiwalnych oraz badań wykopaliskowych

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
1.	Bykowce	1(16)	113-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Późne średniowiecze	
2.	Bykowce	2(17)	113-79	Punkt osadniczy	Okres rzymski Pradzieje Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
3.	Bykowce	3(18)	113-79	Punkt osadniczy	Epoka brązu Wczesne średniowiecze Średniowiecze	
4.	Bykowce	4(19)	113-79	Punkt osadniczy	Neolit Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
5.	Bykowce	5(20)	113-79	Punkt osadniczy	Okres rzymski Późne średniowiecze	
6.	Bykowce	6(21 – 113-79; 24 – 114-79)	113-79 114-79	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Okres rzymski Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia. Na obszarze 114-79 znajduje się tylko skrawek stanowiska jego większa część zlokalizowana została na obszarze 113-79.
7.	Bykowce	7(22)	113-79	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
8.	Bykowce	8(25)	114-79	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia Okres nowożytny	
9.	Bykowce	9(26)	114-79	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	
10.						
11.	Bykowce	11(23)	113-79	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres rzymski Wczesne średniowiecze	
12.	Bykowce	12(24)	113-79	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	
13.	Czerzeż	1(4)	113-78	Ślad osadnictwa	Epoka brązu	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
14.	Czerzeż	2(5)	113-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Wczesna ep. brązu Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	
15.	Czerzeż	3(6)	113-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Późne średniowiecze Okres nowożytny	
16.	Czerzeż	4(158)	113-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski	
17.	Czerzeż	5(161)	113-77	Osada Punkt osadniczy	Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
18.	Czerzeż	6(160)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
19.	Czerzeż	7(157)	113-77	Punkt osadniczy	Średniowiecze	
20.	Czerzeż	8(156)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	
21.	Czerzeż	9(159)	113-77	Ślad osadnictwa	Neolit	
22.	Dębna	1(100)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje	
23.	Dębna	2(99)	112-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
24.	Dębna	3(98)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
25.	Dębna	4(101)	112-78	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Okres nowożytny	
26.	Dębna	5(102)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje	
27.	Dębna	6(103)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
28.	Dębna	7(104)	112-78	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Średniowiecze/o. nowożytny	
29.	Dobra	1(22)	111-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje	
30.	Dobra	2(23)	111-79	Osada Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
31.	Dobra	3(88)	112-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Wczesne średniowiecze	
32.	Dobra	4(24)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit	
33.	Dobra	5(25)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit	
34.	Dobra	6(26)	111-79	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny	
35.	Dobra	7(27)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Pradzieje	
36.	Dobra	8(28)	111-79	Ślad osadnictwa Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Późny okres rzymski Pradzieje Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
37.	Dobra	9(29)	111-79	Ślad osadnictwa Osada	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Wczesne średniowiecze Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
38.	Dobra	10(30)	111-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	
39.	Dobra	11(31)	111-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki	
40.	Dobra	12(32)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje	
41.	Dobra	13(33)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Średniowiecze Okres nowożytny	
42.	Dobra	14(34)	111-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
43.	Dobra	15(35)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres nowożytny	
44.	Dobra	16(36)	111-79	Ślad osadnictwa Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Okres lateński Pradzieje Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
45.	Dobra	17(37)	111-79	Ślad osadnictwa Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
46.	Dobra	18(38)	111-79	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
47.	Dobra	19(39)	111-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Okres nowożytny	
48.	Falejówka	1(11)	112-78	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
49.	Falejówka	2(12)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze	
50.	Falejówka	3(13)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
51.	Falejówka	4(14)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
52.	Falejówka	5(15)	112-78	Ślad osadnictwa	Średniowiecze/o. nowożytny	
53.	Falejówka	6(16)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Średniowiecze/o. nowożytny	
54.	Falejówka	7(17)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres nowożytny	
55.	Falejówka	8(18)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Średniowiecze Okres nowożytny	
56.	Falejówka	9(19)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
57.	Falejówka	10(20)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	
58.	Falejówka	11(21)	112-78	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
59.	Falejówka	12(22)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
60.	Falejówka	13(23)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Późny okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
61.	Falejówka	14(24)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
62.	Falejówka	15(25)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit Późny okres rzymski Okres nowożytny	
63.	Falejówka	16(26)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze/o. nowożytny	
64.	Falejówka	17(27)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późny okres rzymski	
65.	Falejówka	18(28)	112-78	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
66.	Falejówka	19(29)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski Okres nowożytny	
67.	Falejówka	20(30)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit Pradzieje	
68.	Falejówka	21(31)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Średniowiecze	
69.	Falejówka	22(32)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje (okres rzymski) Okres nowożytny	
70.	Falejówka	23(33)	112-78	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje	
71.	Falejówka	24(34)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
72.	Falejówka	25(35)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Późny okres rzymski	
73.	Falejówka	26(36)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
74.	Falejówka	27(37)	112-78	Ślad osadnictwa	Okres rzymski średniowiecze	
75.	Falejówka	28(22)	111-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Późny okres rzymski	
76.	Falejówka	29(23)	111-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
77.	Falejówka	30(24)	111-78	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki	
78.	Falejówka	31(25)	111-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki	
79.	Falejówka	32(26)	111-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
80.	Falejówka	33(27)	111-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Okres nowożytny	
81.	Falejówka	34(28)	111-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
82.	Hłomcza	1(80)	112-79	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa Osada	Ep. brązu/o. halsztacki Górny paleolit Neolit Wczesna ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Wczesny okres rzymski Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
83.	Hłomcza	2(81)	112-79	Osada	Epoka brązu Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
84.	Hłomcza	3(82 na 112-79; 52 na 111-79)	112-79 111-79	Osada Ślad osadnictwa	Epoka brązu Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia. Stanowisko położone na granicy dwóch obszarów AZP.
85.	Hłomcza	4(53)	111-79	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Pradzieje	
86.	Hłomcza	5(54)	111-79	Osada Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
87.	Hłomcza	6(55)	111-79	Ślad osadnictwa Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
88.	Hłomcza	7(83)	112-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres nowożytny	
89.	Hłomcza	8(84)	112-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze	
90.	Hłomcza	9(85)	112-79	Osada	Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
91.	Hłomcza	10(86)	112-79	Ślad osadnictwa	Epoka brązu	
92.	Hłomcza	11(87)	112-79	Osada	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
93.	Hłomcza	12(56)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki	
94.	Jędruszkowce	1(101)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
95.	Jędruszkowce	2(102)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późny okres rzymski	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze	
96.	Jędruszkowce	3(103)	113-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze	
97.	Jędruszkowce	4(104)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	
98.	Jędruszkowce	5(105)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Neolit/wcz. ep. brązu	
99.	Jędruszkowce	6(106)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Średniowiecze	
100.	Jędruszkowce	7(107)	113-77	Osada Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
101.	Jędruszkowce	8(108)	113-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Średniowiecze	
102.	Jędruszkowce	9(109)	113-77	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Średniowiecze	
103.	Jędruszkowce	10(110)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	
104.	Jędruszkowce	11(111)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
105.	Jędruszkowce	12(36)	114-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Okres nowożytny	
106.	Jurowce	1(138)	112-77	Grodzisko	Wczesne średniowiecze	Obiekt domniemany. Badania AZP 1987 r. nie potwierdziły jego lokalizacji w terenie.
107.	Jurowce	2(139)	112-77	Ślad osadnictwa	Epoka brązu?	Znalezisko archiwalne. Brak dokładnej lokalizacji.
108.	Jurowce	3(140)	112-77	Grodzisko	Brak określonej chronologii	Obiekt domniemany.
109.	Jurowce	4(155)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Epoka brązu Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
110.	Jurowce	5(149 na 113-77; 141 na 112-77)	113-77 112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko położone w obrębie dwóch arkuszy AZP.
111.	Jurowce	6(150)	113-77	Punkt osadniczy Osada	Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
112.	Jurowce	7(151)	113-77	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Późny okres rzymski Średniowiecze	
113.	Jurowce	8(152)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Ep. brązu/o. halsztacki Średniowiecze	
114.	Jurowce	9(153)	113-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Późny okres rzymski Pradzieje	
115.	Jurowce	10(154)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Okres nowożytny	
116.	Jurowce	11(142)	112-77	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
117.	Jurowce	12(143)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
118.	Jurowce	13(144)	112-77	Punkt osadniczy	Średniowiecze	
119.	Jurowce	14(145)	112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	
120.	Jurowce	15(51)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
121.	Jurowce	16(52)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
122.	Kostarowce	1(128)	113-77	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
123.	Kostarowce	2(129)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
124.	Kostarowce	3(130)	113-77	Punkt osadniczy Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Późny okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
125.	Kostarowce	4(131)	113-77	Osada Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
126.	Kostarowce	5(132)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	
127.	Kostarowce	6(133)	113-77	Osada	Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
128.	Kostarowce	7(134)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Wczesne średniowiecze	
129.	Kostarowce	8(135)	113-77	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Okres nowożytny	
130.	Kostarowce	9(136)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje	
131.	Kostarowce	10(137)	113-77	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
132.	Kostarowce	11(138)	113-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	
133.	Kostarowce	12(139)	113-77	Punkt osadniczy Osada	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
134.	Kostarowce	13(140)	113-77	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	
135.	Kostarowce	14(141)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
136.	Kostarowce	15(142)	113-77	Punkt osadniczy Osada	Pradzieje Późny okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
137.	Kostarowce	16(143)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
138.	Kostarowce	17(144)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
139.	Kostarowce	18(145)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Średniowiecze	
140.	Kostarowce	19(146 na 113-77; 115 na 112-77)	113-77 112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko położone w obrębie dwóch arkuszy AZP.
141.	Kostarowce	20(147)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
142.	Kostarowce	21(148)	113-77	Punkt osadniczy	Średniowiecze Okres nowożytny	
143.	Kostarowce	22(116)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Okres nowożytny	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
144.	Kostarowce	23(117)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Średniowiecze	
145.	Kostarowce	24(118)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Neolit/wcz. ep. brązu Późny okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
146.	Kostarowce	25(119)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	
147.	Kostarowce	26(120)	112-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski Okres nowożytny	
148.	Kostarowce	27(121)	112-77	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski	
149.	Kostarowce	28(122)	112-77	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski	
150.	Kostarowce	29(123)	112-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
151.	Kostarowce	30(124)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski Średniowiecze	
152.	Kostarowce	31(125)	112-77	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
153.	Kostarowce	32(126)	112-77	Punkt osadniczy	Neolit Pradzieje (ep. brązu?) Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
154.	Kostarowce	33(127)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres nowożytny	
155.	Kostarowce	34(128)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	
156.	Kostarowce	35(129)	112-77	Punkt osadniczy	Neolit (kul. Ceramiki sznurowej) Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
157.	Kostarowce	36(130)	112-77	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Średniowiecze/o. nowożytny	
158.	Kostarowce	37(131)	112-77	Punkt osadniczy	Neolit Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
159.	Kostarowce	38(132)	112-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Późne średniowiecze	
160.	Lalin	1(13)	111-77	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
161.	Lalin	2(14)	111-77	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
162.	Lalin	3(15)	111-77	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze Średniowiecze	
163.	Lalin	4(16)	111-77	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze Pradzieje	
164.	Lalin	5(17)	111-77	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	
165.	Lalin	6(77)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
166.	Lalin	7(78)	112-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wczesna ep. brązu	
167.	Lalin	8(79)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
168.	Lalin	9(80)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
169.	Lalin	10(81)	112-77	Osada	Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
170.	Lalin	11(82)	112-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	
171.	Lalin	12(10)	112-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
172.	Liszna	1(89)	112-79	Osada	Późny okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
173.	Liszna	2(105)	112-78	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
174.	Liszna	3(108)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit Okres rzymski Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
175.	Liszna	4(109)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późne średniowiecze	
176.	Liszna	5(116)	113-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Neolit Epoka brązu	
177.	Liszna	6(90)	112-79	Kopce ziemne	Brak określonej chronologii	
178.	Liszna	7(106)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
179.	Liszna	8(107)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
180.	Liszna	9(1)	113-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
181.	Liszna	10(2)	113-79	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze	
182.	Liszna	11(3)	113-79	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze	
183.	Liszna	12(4)	113-79	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halszacki	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
184.	Liszna	13(5)	113-79	Punkt osadniczy	Pradzieje (ep. brązu?)	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
185.	Łodzina	1(41)	111-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres nowożytny	
186.	Łodzina	2(42)	111-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halszacki	
187.	Łodzina	3(43)	111-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze Okres nowożytny	
188.	Łodzina	4(44)	111-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halszacki Pradzieje Okres nowożytny	
189.	Łodzina	5(45)	111-79	Osada Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halszacki Pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
190.	Łodzina	6(46)	111-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
191.	Łodzina	7(47)	111-79	Browar?	Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
192.	Łodzina	8(48)	111-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres nowożytny	
193.	Łodzina	9(49)	111-79	Ślad osadnictwa	Średniowiecze/o. nowożytny Okres nowożytny	
194.	Łodzina	10(50)	111-79	Osada	Późny okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
				Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
195.	Łodzina	11(51)	111-79	Grodzisko?	Brak określonej chronologii	Stanowisko domniemane.
196.	Markowce	1(170)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
197.	Markowce	2(171)	113-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	
198.	Markowce	3(172)	113-77	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
199.	Markowce	4(173)	113-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski Wczesne średniowiecze	
200.	Markowce	5(174)	113-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
201.	Markowce	6(175)	113-77	Punkt osadniczy	Wczesna ep. brązu Wczesne średniowiecze	
202.	Markowce	7(57)	114-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Okres lateński?	
203.	Markowce	8(58)	114-77	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	
204.	Markowce	9(59)	114-77	Ślad osadnictwa	Okres lateński?	
205.	Międzybrodzie	1(88)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
206.	Międzybrodzie	2(90)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Ep. brązu/o. halsztacki Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
207.	Międzybrodzie	3(89)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późne średniowiecze	
208.	Międzybrodzie	4(87)	112-78	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Neolit Okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
209.	Międzybrodzie	5(91)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia. Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
						pod nr A-83 w dniu 3.09.1992 r.
210.	Międzybrodzie	6(92)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
211.	Międzybrodzie	7(93)	112-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Okres nowożytny	
212.	Międzybrodzie	8(94)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	
213.	Międzybrodzie	9(95)	112-78	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halszacki Okres rzymski	
214.	Międzybrodzie	10(96)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
215.	Międzybrodzie	11(97)	112-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
216.	Mrzygłód	1(64)	112-79	Osada	Ep. brązu/o. halszacki Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
217.	Mrzygłód	2(65)	112-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze Okres nowożytny	
218.	Mrzygłód	3(66)	112-79	Ślad osadnictwa osada	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halszacki Pradzieje Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
219.	Mrzygłód	4(67)	112-79	Osada	Epoka brązu	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
220.	Mrzygłód	5(68)	112-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	
221.	Mrzygłód	6(69)	112-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halszacki	
222.	Mrzygłód	7(70 na 112-79; 40 na 111-79)	112-79 111-79	Osada	Pradzieje (ep. brązu?)	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia. Stanowisko położone na dwóch arkuszach AZP.
223.	Mrzygłód	8(71)	112-79	Ślad osadnictwa Osada Urządzenie produkcyjne	Pradzieje Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
224.	Mrzygłód	9(72)	112-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje (późny okres rzymski?)	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
				Osada Urządzenie produkcyjne	Wczesne średniowiecze	
225.	Mrzygłód	10(73)	112-79	Osada	Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
226.	Mrzygłód	11(74)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Pradzieje (ep. brązu?) Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
227.	Mrzygłód	12(75)	112-79	Osada Ślad osadnictwa	Pradzieje Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
228.	Mrzygłód	13(76)	112-79	Ślad osadnictwa Urządzenie produkcyjne	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje	
229.	Mrzygłód	14(77)	112-79	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Pradzieje	
230.	Mrzygłód	15(78)	112-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje	
231.	Mrzygłód	16(79)	112-79	Ślad osadnictwa	285-395 n.e.	Znalezisko 4 monet.
232.	Niebieszczany	1(70)	115-78	Ślad osadnictwa	Neolit Pradzieje	
233.	Niebieszczany	2(71)	115-78	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	
234.	Niebieszczany	3(72)	115-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	
235.	Niebieszczany	4(108)	114-78	Dwór obronny	XV/XVII w.	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
236.	Niebieszczany	5(78)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
237.	Niebieszczany	6(79)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Okres halsztacki Okres rzymski Późne średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
238.	Niebieszczany	7(80)	114-78	Punkt osadniczy	Wczesna ep. brązu Okres halsztacki Okres rzymski Późne średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
239.	Niebieszczany	8(81)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
240.	Niebieszczany	9(82)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Średniowiecze	
241.	Niebieszczany	10(83)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	
242.	Niebieszczany	11(84)	114-78	Punkt osadniczy	Epoka kamienia Okres rzymski Średniowiecze	
243.	Niebieszczany	12(85)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
244.	Niebieszczany	13(86)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
245.	Niebieszczany	14(87)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Wczesne średniowiecze	
246.	Niebieszczany	15(88)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze	
247.	Niebieszczany	16(89)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski	
248.	Niebieszczany	17(90)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
249.	Niebieszczany	18(91)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
250.	Niebieszczany	19(92)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późny okres rzymski	
251.	Niebieszczany	20(93)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Późne średniowiecze	
252.	Niebieszczany	21(94)	114-78	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	
253.	Niebieszczany	22(95)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
254.	Niebieszczany	23(96)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
255.	Niebieszczany	24(97)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
256.	Niebieszczany	25(98)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
257.	Niebieszczany	26(99)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
258.	Niebieszczany	27(100)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
259.	Niebieszczany	28(101)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
260.	Niebieszczany	29(102)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje	
261.	Niebieszczany	30(103)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
262.	Niebieszczany	31(104)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje	
263.	Niebieszczany	32(105)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres halsztacki	
264.	Niebieszczany	33(106)	114-78	Punkt osadniczy	Wczesna ep. brązu Pradzieje Średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
265.	Niebieszczany	34(107)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	
266.	Niebieszczany	35(109)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres halsztacki Okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
267.	Niebieszczany	36(110)	114-78	Punkt osadniczy	Okres rzymski	
268.	Niebieszczany	37(111)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
269.	Niebieszczany	38(112)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje	
270.	Niebieszczany	39(113)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
271.	Niebieszczany	40(114)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
272.	Niebieszczany	41(115)	114-78	Ślad osadnictwa	Wczesna ep. brązu	
273.	Niebieszczany	42(116)	114-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
274.	Niebieszczany	43(117)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
275.	Niebieszczany	44(118)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
276.	Niebieszczany	45(119)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski	
277.	Niebieszczany	46(79)	114-77	Ślad osadnictwa	Epoka brązu Pradzieje	
278.	Niebieszczany	47(80)	114-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
279.	Niebieszczany	48(81)	114-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
280.	Niebieszczany	49(82)	114-77	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia Późne średniowiecze	
281.	Niebieszczany	50(83)	114-77	Osada	Neolit	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
				Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	
282.	Niebieszczany	51(84)	114-77	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia Epoka brązu Pradzieje	
283.	Pakoszówka	1(83)	112-77	Osada Punkt osadniczy	Okres rzymski Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
284.	Pakoszówka	2(84)	112-77	Skarb monet	XVIII	Brak określonej lokalizacji.
285.	Pakoszówka	3(85)	112-77	Osada Punkt osadniczy	Okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
286.	Pakoszówka	4(86)	112-77	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
287.	Pakoszówka	5(87)	112-77	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze Średniowiecze/o. nowożytny	
288.	Pakoszówka	6(88)	112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski	
289.	Pakoszówka	7(89)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski	
290.	Pakoszówka	8(90)	112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski Średniowiecze	
291.	Pakoszówka	9(91)	112-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wczesna ep. brązu	
292.	Pakoszówka	10(92)	112-77	Punkt osadniczy Osada	Paleolit schyłkowy Pradzieje Neolit/wczesna ep. brązu Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
293.	Pakoszówka	11(93)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	
294.	Pakoszówka	12(94)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski	
295.	Pakoszówka	13(95)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
296.	Pakoszówka	14(96)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
297.	Pakoszówka	15(97)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski	
298.	Pakoszówka	16(98)	112-77	Punkt osadniczy	Epoka brązu Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze	
299.	Pakoszkówka	17(99)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski	
300.	Pakoszkówka	18(100)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
301.	Pakoszkówka	19(101)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
302.	Pakoszkówka	20(102)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
303.	Pakoszkówka	21(103)	112-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Okres nowożytny	
304.	Pakoszkówka	22(104)	112-77	Punkt osadniczy Osada	Pradzieje Okres rzymski Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
305.	Pakoszkówka	23(105)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje	
306.	Pakoszkówka	24(106)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski	
307.	Pakoszkówka	25(107)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje	
308.	Pakoszkówka	26(108)	112-77	Punkt osadniczy Osada	Pradzieje Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
309.	Pakoszkówka	27(109)	112-77	Osada Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
310.	Pakoszkówka	28(110)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
311.	Pakoszkówka	29(111)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
312.	Pakoszkówka	30(112)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
313.	Pakoszkówka	31(113)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
314.	Pakoszkówka	32(114)	112-77	Osada Punkt osadniczy	Pradzieje Epoka brązu Okres lateński	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
315.	Pisarowce	1(112)	113-77	Ślad osadnictwa	Neolit	Znalezisko kamiennego toporka. Brak dokładnej lokalizacji.
316.	Pisarowce	2(113)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
317.	Pisarowce	3(114)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze	
318.	Pisarowce	4(115)	113-77	Osada Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
319.	Pisarowce	5(116)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze	
320.	Pisarowce	6(117)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Późne średniowiecze Okres nowożytny	
321.	Pisarowce	7(118)	113-77	Osada	Późny okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
322.	Pisarowce	8(119)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
323.	Pisarowce	9(120)	113-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
324.	Pisarowce	10(121)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
325.	Pisarowce	11(122)	113-77	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
326.	Pisarowce	12(123)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
327.	Pisarowce	13(124)	113-77	Ślad osadnictwa	Epoka brązu	
328.	Pisarowce	14(125)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje(neolit?) Późny okres rzymski	
329.	Pisarowce	15(126)	113-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Średniowiecze	
330.	Pisarowce	16(127)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	
331.	Płowce	1(5)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
332.	Płowce	2(27)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje (wcz. ep. brązu)	
333.	Płowce	3(28)	113-78	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
334.	Płowce	4(29)	113-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
335.	Płowce	5(30)	113-78	Punkt osadniczy	Pradzieje	
336.	Płowce	6(31)	113-78	Ślad osadnictwa	Wczesna ep. brązu Późne średniowiecze Okres nowożytny	
337.	Płowce	7(32)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
338.	Płowce	8(3)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje	
339.	Płowce	9(4)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
340.	Płowce	10(6)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Późne średniowiecze	
341.	Płowce	11(7)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit Epoka brązu Pradzieje	
342.	Prusiek	1(75)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit	
343.	Prusiek	2(60)	114-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
344.	Prusiek	3(73)	114-78	Punkt osadniczy	Epoka kamienia Pradzieje	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
345.	Prusiek	4(74)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
346.						
347.	Prusiek	5(76)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
348.	Prusiek	6(77)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	
349.	Prusiek	7(61)	114-77	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze/o. nowożytny Pradzieje	
350.	Prusiek	8(62)	114-77	Ślad osadnictwa	Epoka brązu	
351.	Prusiek	9(63)	114-77	Osada	Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
352.	Prusiek	10(64)	114-77	Ślad osadnictwa	424-455 n.e.	Solid Walentyniana III.
353.	Prusiek	11(65)	114-77	Ślad osadnictwa	Epoka brązu Późne średniowiecze	
354.	Prusiek	12(66)	114-77	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
355.	Prusiek	13(67)	114-77	Ślad osadnictwa Osada	Epoka brązu Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze Okres nowożytny Pradzieje	
356.	Prusiek	14(68)	114-77	Ślad osadnictwa Osada	Epoka kamienia Okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
357.	Prusiek	15(69)	114-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
358.	Prusiek	16(70)	114-77	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	
359.	Prusiek	17(71)	114-77	Ślad osadnictwa Osada	Epoka brązu Późne średniowiecze Pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
360.	Prusiek	18(72)	114-77	Ślad osadnictwa Osada	Epoka kamienia Okres lateński Wczesne średniowiecze Średniowiecze Pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
361.	Prusiek	19(73)	114-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Wczesne średniowiecze Pradzieje Okres nowożytny	
362.	Prusiek	20(74)	114-77	Ślad osadnictwa Osada	Okres rzymski Średniowiecze Pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
363.	Prusiek	21(75)	114-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Późne średniowiecze Pradzieje	
364.	Prusiek	22(76)	114-77	Osada Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
365.	Prusiek	23(77)	114-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Pradzieje	
366.	Prusiek	24(78)	114-77	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze Pradzieje Wczesne średniowiecze	
367.	Prusiek	25(126)	114-77	Cmentarzysko ciałopalne	Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
368.	Raczkowa	1(1)	112-78	Osada Punkt osadniczy	Pradzieje Ep. brązu/o. halsztacki Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
369.	Raczkowa	2(2)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
370.	Raczkowa	3(3)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Ep. brązu/o. halsztacki Późny okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
371.	Raczkowa	4(4)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
372.	Raczkowa	5(5)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje	
373.	Raczkowa	6(6)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje	
374.	Raczkowa	7(7)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit	Znalezisko związane z kulturą pucharów lejkowatych.
375.	Raczkowa	8(8)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
376.	Raczkowa	9(9)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Okres rzymski	
377.	Raczkowa	10(29)	111-78	Ślad osadnictwa Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
378.	Raczkowa	11(30)	111-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Ep. brązu Okres nowożytny	
379.	Raczkowa	12(31)	111-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Późny okres rzymski	
380.	Raczkowa	13(32)	111-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
381.	Raczkowa	14(33)	111-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
382.	Raczkowa	15(34)	111-78	Ślad osadnictwa Osada Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Wczesna ep. brązu Epoka brązu Ep. brązu/o. halsztacki	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
383.	Raczkowa	16(35)	111-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
384.	Raczkowa	17(36)	111-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje	
385.	Sanoczek	1(8)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
386.	Sanoczek	2(9)	113-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze	
387.	Sanoczek	3(10 na 113-78; 1 na 114-78)	113-78	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Pradzieje	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej. Stanowisko położone w obrębie dwóch arkuszy AZP.
388.	Sanoczek	4(11)	113-78	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Średniowiecze	
389.	Sanoczek	5(12)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
390.	Sanoczek	6(13)	113-78	Punkt osadniczy	Okres rzymski Wczesne średniowiecze pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
391.	Sanoczek	7(14)	113-78	Ślad osadnictwa Osada	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
392.	Sanoczek	8(15)	113-78	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	
393.	Sanoczek	9(16)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze	
394.	Sanoczek	10(17)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze Okres nowożytny	
395.	Sanoczek	11(18)	113-78	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	Pradzieje Późny okres rzymski Późne średniowiecze Okres nowożytny	
396.	Sanoczek	12(19)	113-78	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
397.	Sanoczek	13(20)	113-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
398.	Sanoczek	14(21)	113-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
399.	Sanoczek	15(22)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
400.	Sanoczek	16(23)	113-78	Ślad osadnictwa	Epoka brązu Okres nowożytny	
401.	Sanoczek	17(24)	113-78	Punkt osadniczy	Pradzieje (ep. brązu?)	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
402.	Sanoczek	18(25)	113-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
403.	Sanoczek	19(26)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje (ep. brązu?)	
404.	Sanoczek	20(162)	113-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
405.	Sanoczek	21(163)	113-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
406.	Sanoczek	22(164)	113-77	Osada	Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
407.	Sanoczek	23(165)	113-77	Osada Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
408.	Sanoczek	24(166)	113-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
409.	Sanoczek	25(167)	113-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
410.	Sanoczek	26(168)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	
411.	Sanoczek	27(169)	113-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski Okres nowożytny	
412.	Sanoczek	28(2)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
413.	Srogów Dolny	1(1)	113-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
414.	Srogów Dolny	2(2)	113-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
415.	Srogów Dolny	3(3)	113-78	Ślad osadnictwa	Wczesna ep. brązu	
416.	Srogów Dolny	4(56)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Ep. brązu/o. halsztacki Późny okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
417.	Srogów Dolny	5(57)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres nowożytny	
418.	Srogów Dolny	6(58)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
419.	Srogów Dolny	7(59)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Neolit/wcz. ep. brązu Późny okres rzymski Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
420.	Srogów Dolny	8(60)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres nowożytny	
421.	Srogów Dolny	9(61)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje (ep. brązu?)	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
422.	Srogów Dolny	10(62)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
423.	Srogów Dolny	11(63)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	
424.	Srogów Dolny	12(64)	112-78	Punkt osadniczy	Okres rzymski Wczesne średniowiecze Średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
425.	Srogów Dolny	13(65)	112-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
426.	Srogów Dolny	14(66)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Późny okres rzymski Średniowiecze Pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
427.	Srogów Dolny	15(67)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
428.	Srogów Dolny	16(68)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	
429.	Srogów Dolny	17(69)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Ep. brązu/o. halszacki Średniowiecze	
430.	Srogów Dolny	18(70)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
431.	Srogów Dolny	19(71)	112-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Średniowiecze	
432.	Srogów Dolny	20(72)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje	
433.	Srogów Dolny	21(53)	112-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Średniowiecze	
434.	Srogów Dolny	22(54)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
435.	Srogów Dolny	23(55)	112-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
436.	Srogów Górny	1-2(133)	112-77	Osada	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia Stanowiska 1 i 2 odkryte zostały w 1983 r. w trakcie badań AZP w 1987 r. obiekty uznano za jedno duże stanowisko archeologiczne.
437.	Srogów Górny	3(134)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
438.	Srogów Górny	4(135)	112-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze	
439.	Srogów Górny	5(136)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje	
440.	Srogów Górny	6(137)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	
441.	Srogów Górny	7(38)	112-78	Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
442.	Srogów Górny	8(39)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje(okres rzymski?) Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
443.	Srogów Górny	9(40)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Neolit/wcz. ep. brązu Późny okres rzymski Średniowiecze Okres nowożytny	
444.	Srogów Górny	10(41)	112-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze/o. nowożytny	
445.	Srogów Górny	11(42)	112-78	Punkt osadniczy	Okres rzymski Późny okres rzymski Okres nowożytny	
446.	Srogów Górny	12(43)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres nowożytny	
447.	Srogów Górny	13(44)	112-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze Średniowiecze Okres nowożytny	
448.	Srogów Górny	14(45)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Wczesne średniowiecze Średniowiecze/o. nowożytny	
449.	Srogów Górny	15(46)	112-78	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
450.	Srogów Górny	16(47)	112-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
451.	Srogów Górny	17(48)	112-78	Osada Punkt osadniczy	Okres rzymski Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-82 w dniu 17.02.1993 r.
452.	Srogów Górny	18(49)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Okres rzymski Średniowiecze	
453.	Srogów Górny	19(50)	112-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
454.	Srogów Górny	20(146)	112-77	Skarb	Ep. brązu/o. halszacki	Skarb kilkudziesięciu przedmiotów wykonanych z brązu. Odkryty na górze Wroczeń. Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
455.	Strachocina	1(34)	112-77	Ślad osadnictwa	Wczesna epoka brązu	Czekan brązowy. Znaleźisko archiwalne.
456.	Strachocina	2(35)	112-77	Grodzisko	Brak określonej chronologii	Brak określonej lokalizacji.
457.	Strachocina	3(36)	112-77	Ślad osadnictwa	Neolit (kultura ceramiki sznurowej)	Topór kamienny. Brak określonej lokalizacji. Znaleźisko archiwalne.
458.	Strachocina	4(37)	112-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	Denar Gordiana. Brak określonej lokalizacji. Znaleźisko archiwalne.
459.	Strachocina	5(38)	112-77	Osada	Neolit	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
460.	Strachocina	6(39)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
461.	Strachocina	7(40)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski	
462.	Strachocina	8(41)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
463.	Strachocina	9(42)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późny okres rzymski	
464.	Strachocina	10(43)	112-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	
465.	Strachocina	11(44)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	
466.	Strachocina	12(45)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
467.	Strachocina	13(46)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski	
468.	Strachocina	14(47)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
469.	Strachocina	15(48)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
470.	Strachocina	16(49)	112-77	Ślad osadnictwa	Neolit/wczesna ep. brązu Późny okres rzymski	
471.	Strachocina	17(50)	112-77	Osada	Pradzieje	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
472.	Strachocina	18(51)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski	
473.	Strachocina	19(52)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres nowożytny	
474.	Strachocina	20(53)	112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski	
475.	Strachocina	21(54)	112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
476.	Strachocina	22(55)	112-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	
477.	Strachocina	23(56)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski Średniowiecze	
478.	Strachocina	24(57)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
479.	Strachocina	25(58)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski Okres nowożytny	
480.	Strachocina	26(59)	112-77	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	
481.	Strachocina	27(60)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
482.	Strachocina	28(61)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
483.	Strachocina	29(62)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski	
484.	Strachocina	30(63)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski	
485.	Strachocina	31(64)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
486.	Strachocina	32(65)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	
487.	Strachocina	33(66)	112-77	Punkt osadniczy	Późny okres rzymski	
488.	Strachocina	34(67)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Późny okres rzymski Średniowiecze/o. nowożytny	
489.	Strachocina	35(68)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Średniowiecze	
490.	Strachocina	36(69)	112-77	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski	
491.	Strachocina	37(70)	112-77	Punkt osadniczy	Pradzieje Wczesny okres rzymski Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
492.	Strachocina	38(71)	112-77	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
493.	Strachocina	39(72)	112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski Średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
494.	Strachocina	40(73)	112-77	Osada	Okres rzymski	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
495.	Strachocina	41(74)	112-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Średniowiecze	
496.	Strachocina	42(75)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje (neolit?)	
497.	Strachocina	43(76)	112-77	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny Okres nowożytny	
498.	Stróże Małe	1(8)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Średniowiecze	
499.	Stróże Małe	2(9)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit Średniowiecze	
500.	Stróże Małe	3(10)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
501.	Stróże Małe	4(11)	114-78	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
502.	Stróże Małe	5(12)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	
503.	Stróże Małe	6(13)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	
504.	Stróże Małe	7(14)	114-78	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	
505.	Stróże Małe	8(15)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski	
506.	Stróże Małe	9(16)	114-78	Punkt osadniczy Osada	Pradzieje Wczesne średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
507.	Stróże Wielkie	1(36)	114-78	Kurhany?	Brak chronologii	Stanowisko domniemane.
508.	Stróże Wielkie	2(37)	114-78	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu	Brak określonej lokalizacji.
509.	Stróże Wielkie	3(38)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Późne średniowiecze	
510.	Stróże Wielkie	4(39)	114-78	Ślad osadnictwa	Epoka brązu	
511.	Stróże Wielkie	5(40)	114-78	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	
512.	Stróże Wielkie	6(41)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
513.	Stróże Wielkie	7(42)	114-78	Punkt osadniczy	Epoka kamienia Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze/o. nowożytny	
514.	Stróże Wielkie	8(43)	114-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Późne średniowiecze	
515.	Stróże Wielkie	9(44)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit Okres rzymski Późne średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
516.	Stróże Wielkie	10(45)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Epoka kamienia Okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
517.	Stróże Wielkie	11(46)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Okres rzymski Średniowiecze	
518.	Stróże Wielkie	12(47)	114-78	Punkt osadniczy	Okres halsztacki Okres rzymski Pradzieje Wczesne średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
519.	Stróże Wielkie	13(48)	114-78	Punkt osadniczy	Neolit Późny okres rzymski	
520.	Stróże Wielkie	14(49)	114-78	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halsztacki Wczesne średniowiecze	
521.	Stróże Wielkie	15(50)	114-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Neolit Epoka brązu Okres halsztacki Wczesne średniowiecze	Stanowisko o dużej wartości naukowo-badawczej.
522.	Trepcza	1(85)	112-78	Grodzisko	Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-406 w dniu 11.12.1968 r.
523.	Trepcza	2(84)	112-78	Grodzisko	Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-474 w dniu 14.07.1969 r.
524.	Trepcza	3(86)	112-78	Cmentarzisko kurhanowe	Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia. Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
						pod nr A-475 w dniu 14.07.1969 r.
525.	Trepcza	4(81)	112-78	Ślad osadnictwa	Okres lateński	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
526.	Trepcza	5(33)	113-78	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze Pradzieje	
527.	Trepcza	6(34)	113-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy Osada	Neolit Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
528.	Trepcza	7(35)	113-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
529.	Trepcza	8(36)	113-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Neolit Późny okres rzymski Średniowiecze	
530.	Trepcza	9(37)	113-78	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa Osada	Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
531.	Trepcza	10(38)	113-78	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Pradzieje Średniowiecze	
532.	Trepcza	11(83)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
533.	Trepcza	12(78)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halszacki Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
534.	Trepcza	13(79)	112-78	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halszacki Średniowiecze	
535.	Trepcza	14(39)	113-78	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze	
536.	Trepcza	15(40)	113-78	Punkt osadniczy	Średniowiecze	
537.	Trepcza	16(82)	112-78	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	Brak dokładnej lokalizacji znaleziska.
538.	Trepcza	17(41)	113-78	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	
539.	Trepcza	18(42)	113-78	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Średniowiecze	
540.	Trepcza	19(80)	112-78	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
541.	Trepcza	20(77)	112-78	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
542.	Trepcza	21(76)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Średniowiecze	
543.	Trepcza	22(75)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Okres rzymski Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
544.	Trepcza	23(74)	112-78	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
545.	Trepcza	24(73)	112-78	Punkt osadniczy	Pradzieje Neolit/wcz. ep. brązu Epoka brązu Okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze/o. nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia. Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-83 w dniu 2.03.1993 r.
546.	Trepcza	25(110)	112-78	Punkt osadniczy	Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z naukowo badawczego punktu widzenia.
547.	Tyrawa Solna	1(1)	112-79	Grodzisko	X-XIII w.	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr C-45 w dniu 14.07.1969 r.
548.	Tyrawa Solna	2(2)	112-79	Skarb	Ep. brązu/o. halsztacki	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
549.	Tyrawa Solna	3(3)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
550.	Tyrawa Solna	4(4)	112-79	Osada	Neolit Epoka brązu	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
551.	Tyrawa Solna	5(5)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
552.	Tyrawa Solna	6(6)	112-79	Osada Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
553.	Tyrawa Solna	7(7)	112-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
554.	Tyrawa Solna	8(8)	112-79	Osada	Ep. brązu/o. halsztacki Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
555.	Tyrawa Solna	9(9)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
556.	Tyrawa Solna	10(10)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
557.	Tyrawa Solna	11(11)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Pradzieje Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
558.	Tyrawa Solna	12(12)	112-79	Osada	Neolit Ep. brązu/o. halsztacki Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
559.	Tyrawa Solna	13(13)	112-79	Osada	Ep. brązu/o. halsztacki Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
560.	Tyrawa Solna	14(14)	112-79	Osada Ślad osadnictwa	Neolit Ep. brązu/o. halsztacki Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
561.	Tyrawa Solna	15(15)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
562.	Tyrawa Solna	16(16)	112-79	Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze	
563.	Tyrawa Solna	17(17)	112-79	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze Okres nowożytny	
564.	Tyrawa Solna	18(18)	112-79	Osada Ślad osadnictwa	Późny okres rzymski Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
565.	Tyrawa Solna	19(19)	112-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Późne średniowiecze	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
566.	Tyrawa Solna	20(20)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Neolit Pradzieje Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
567.	Tyrawa Solna	21(21)	112-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halsztacki Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	
568.	Tyrawa Solna	22(22)	112-79	Osada	Wczesne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
569.	Tyrawa Solna	23(23)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Ep. brązu/o. halsztacki Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
570.	Tyrawa Solna	24(24)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Epoka kamienia Ep. brązu/o. halsztacki	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
571.	Tyrawa Solna	25(25)	112-79	Osada	Ep. brązu/o. halsztacki	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
572.	Tyrawa Solna	26(26)	112-79	Osada	Ep. brązu/o. halsztacki	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
573.	Tyrawa Solna	27(27)	112-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Wczesne średniowiecze	
574.	Tyrawa Solna	28(28)	112-79	Ślad osadnictwa Osada	Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
575.	Tyrawa Solna	29(29)	112-79	Osada Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halsztacki Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
576.	Tyrawa Solna	30(30)	112-79	Osada Ślad osadnictwa	Neolit (krąg kultur wstęgowych ?) Ep. brązu/o. halsztacki Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
577.	Tyrawa Solna	31(31)	112-79	Ślad osadnictwa	Neolit (kultura pucharów lejkowatych?)	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
578.	Tyrawa Solna	32(32)	112-79	Osada	Pradzieje (późny okres rzymski?) Wczesne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
579.	Tyrawa Solna	33(33)	112-79	Osada Ślad osadnictwa	Pradzieje (ep. brązu?) Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
580.	Tyrawa Solna	34(34)	112-79	Ślad osadnictwa	Neolit	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Pradzieje	
581.	Tyrawa Solna	35(35)	112-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze	
582.	Wujskie	1(25)	113-79	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Średniowiecze Okres nowożytny	
583.	Wujskie	2(26)	113-79	Ślad osadnictwa	Okres rzymski Pradzieje Średniowiecze	
584.	Wujskie	3(27)	113-79	Ślad osadnictwa	Średniowiecz/o. nowożytny	
585.	Wujskie	4(28)	113-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu (kultura pucharów lejkowatych)	
586.	Wujskie	5(29)	113-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Pradzieje Okres rzymski	
587.	Wujskie	6(30)	113-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
588.	Wujskie	7(31)	113-79	Ślad osadnictwa	Wczesna ep. brązu (kultura ceramiki sznurowej)	
589.	Wujskie	8(32)	113-79	Punkt osadniczy	Ep. brązu/o. halszacki Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
590.	Wujskie	9(33)	113-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
591.	Wujskie	10(34)	113-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Późne średniowiecze	
592.	Wujskie	11(35)	113-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
593.	Wujskie	12(36)	113-79	Ślad osadnictwa	Średniowiecze Okres nowożytny	
594.	Wujskie	13(37)	113-79	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	
595.	Wujskie	14(38)	113-79	Ślad osadnictwa	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halszacki Średniowiecze	
596.	Wujskie	15(39)	113-79	Punkt osadniczy	Epoka brązu	
597.	Wujskie	16(40)	113-79	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
598.	Wujskie	17(41)	113-79	Ślad osadnictwa	Ep. brązu/o. halszacki Średniowiecze	
599.	Wujskie	18(42)	113-79	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	
600.	Wujskie	19(43)	113-79	Ślad osadnictwa	Średniowiecze/o. nowożytny	
601.	Wujskie	20(44)	113-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
602.	Wujskie	21(45)	113-79	Punkt osadniczy	Neolit/wcz. ep. brązu Ep. brązu/o. halszacki Pradzieje Średniowiecze/o. nowożytny	
603.	Zabłotce	1(7)	113-78	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	Pradzieje Średniowiecze	
604.	Załuż	1(59)	114-79	Osada Ślad osadnictwa Grób ciałopalny	Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia. Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego pod nr A-646 w dniu 13.03.1971 r.
605.	Załuż	2(60)	114-79	Osada	Epoka brązu	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
606.	Załuż	3(61)	114-79	Osada Ślad osadnictwa	Epoka brązu Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
607.	Załuż	4(62)	114-79	Osada Ślad osadnictwa	Epoka brązu Późny okres rzymski Pradzieje Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
608.	Załuż	5(63)	114-79	Osada Ślad osadnictwa	Epoka brązu Późny okres rzymski Wczesne średniowiecze Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
609.	Załuż	6(64)	114-79	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	
610.	Załuż	7(65)	114-79	Osada Ślad osadnictwa	Epoka brązu Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia
611.	Załuż	8(66)	114-79	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	
612.	Załuż	9(67)	114-79	Ślad osadnictwa	Pradzieje Wczesne średniowiecze	

L.p	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
					Okres nowożytny	
613.	Załuż	10(68)	114-79	Osada	Epoka brązu Późny okres rzymski Późne średniowiecze	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.
614.	Załuż	11(69)	114-79	Osada Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze Okres nowożytny	Stanowisko cenne z nauk.-badaw. punktu widzenia.

X.3. ANEKS nr 3 – Wykaz obiektów proponowany do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Sanok

L.p.	Miejscowość	Adres	Zespół	Obiekt	Materiał	Datowanie
BYKOWCE						
1.	Bykowce	90		szkoła	mur	k. XIX w.?
2.	Bykowce			cerkwisko		
3.	Bykowce	ul. Przemyska 69		dom	drew	1937
DĘBNA						
4.	Dębna	Nr 12		Dom ludowy	drew	3 ćw. XX w.
DOBRA SZLACHECKA						
5.	Dobra Szlachecka	Naprzeciw nr 28		kapliczka	mur	II poł. XIX w.
6.	Dobra Szlachecka	Naprzeciw nr 37		kapliczka	mur	1 ćw. XX w.
FALEJÓWKA						
7.	Falejówka		zespół dworski	dwór	drew/mur	1890-1910
8.	Falejówka			Kościół	Mur	1908-1914
9.	Falejówka	Nr 108		kapliczka	mur	1 ćw. XX w. ?
10.	Falejówka	Nr 109a		kapliczka	mur	1 ćw. XX w. ?
11.	Falejówka	Przy drodze do Grabówki		kapliczka	mur	1 ćw. XX w. ?
JĘDRUSZKOWCE						
12.	Jędruszkowce		Zespół kościoła	Kościół	mur.	1871-76
13.	Jędruszkowce		Zespół kościoła	Dzwonnica	mur.	I. 70 XX w.
14.	Jędruszkowce		Zespół kościoła	Ogrodzenie	mur.-met.	1881
JUROWCE						
15.	Jurowce			Szkoła	mur.	pocz. XX w.
KOSTAROWCE						
16.	Kostarowce		Zespół podworski	oficyna	mur	k. XIX w.
17.	Kostarowce	Naprzeciw nr 49		kapliczka	mur	1923
LISZNA						
18.	Liszna			kościół	drew.	I. 30 XX w.
19.	Liszna	nr 35		kapliczka	mur	3 ćw. XIX w.
20.	Liszna	nr 38		kapliczka	mur	1901
21.	Liszna	nr 82		dom	drew	1937
MARKOWCE						
22.	Markowce		Zespół dworski	oficyna	mur	1 ćw. XX w. ?
MIĘDZYBRODZIE						
23.	Międzybrodzie	nr 23		kapliczka	mur	3 ćw. XIX w.
MRZYGŁÓD						
24.	Mrzygłód		Zespół kościelny	ogrodzenie - mur	mur	XVII w.?, 1836 ?
NIEBIESZCZANY						
25.	Niebieszczany			kościół	mur	1924-26
26.	Niebieszczany			Szkoła	mur	I. 30 XX w.
27.	Niebieszczany	nr 89		kapliczka	mur	k. XIX w.

L.p.	Miejscowość	Adres	Zespół	Obiekt	Materiał	Datowanie
28.	Niebieszczy	nr 230		kapliczka	mur	3 ćw. XIX w.
	PAKOSZÓWKA					
29.	Pakoszówka			kościół	mur	1937-1948
30.	Pakoszówka	nr 161		kapliczka	mur	1 ćw. XX w.
31.	Pakoszówka	nr 187		kapliczka	mur	1 ćw. XX w.
	PŁOWCE					
32.	Płowce			szkoła	drew.	Ok. 1918
	PRUSIEK					
33.	Prusiek			Kościół filialny/kaplica	mur	1912-1914
34.	Prusiek			cerkwisko		
	RACZKOWA					
35.	Raczkowa	w pobliżu nr 38		kapliczka	mur	1 ćw. XX w.
	SANOCZEK					
36.	Sanoczek			Kapliczka przy szkole	mur.-met.	XIX/XX w.
37.	Sanoczek			szkoła	mur	pocz. XX w.
	SROGÓW DOLNY					
38.	Srogów Dolny	w pobliżu nr 60		kapliczka	mur	1849
	STRACHOCINA					
39.	Strachocina	naprzeciwko nr 46		kapliczka	mur	1875-1900
	STRÓŻE MAŁE					
40.	Stróże Małe	w pobliżu nr 36		kapliczka	mur	4 ćw. XIX w.
	STRÓŻE WIELKIE					
41.	Stróże Wielkie			cerkwisko		
	TREPCZA					
42.	Trepcza	nr 38		kapliczka	mur	2 poł. XIX w. ?
43.	Trepcza			szkoła	mur	1 w. XX w.
	TYRAWA SOLNA					
44.	Tyrawa Solna			szkoła	drew	I.20-30 XX w.
	ZAŁUŻ					
45.	Załuż			kościół		1929-31
46.	Załuż			szkoła		1890